

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 7

УРЕДНИК ЉУБ. М. ДАВИДОВИЋ

XIX

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 13. јуна о. г. одликовао је, *Орденом Св. Саве IV реда, Владислав Николајевић-Штирски*, учитељ музике и певања у београдској реалци.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

САСТАНАК 707-ми

20. маја, 1898. године

Били су: *председник* Михаило Валтровић, редовни чланови: Стеван Ловчевић, Стеван Јакшић, Божидар Прокић, Јеврем Илић, Лука Лазаревић, Љубомир Миљковић и Момчило Иванић.

Пословођ Др. Стев. М. Окановић.

I.

Прочитани су и примљени записници 705. и 706. састанка.

II.

Прочитано је писмо господина министра просвете и црквених послова од 20. априла, ове год., ПБр. 8574, којим се Савет позива, да реши, има ли г-ђица Даница Елезовићева, свршена ученица философског факултета, предавачку квалификацију.

Савет је, имајући у виду раније случајеве, одлучио, да г-ђица Даница има предавачку квалификацију за предмете историско-филолошке и ако има једну слабу оцену, пошто и Велика Школа сматра такве ученике као да су свршили факултет.

III.

Прочитана су писма г. министра просвете и црквених послова од 16. маја. 1898. год., ПБр. 7943

и од 28. априла, 1898. год., ПБр. 7299., којим се Савет пита за мишљење о уважењу неких година службе г. Петру Стрелићу, учитељу и г-ђи Јелени Маринковићки, учитељици. Савет је одлучио, да се умоли г. Лука Лазаревић да те предмете прегледа и о истим Савету поднесе реферат.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 5. маја, 1898. год., ПБр. 7585, којим се Савету шаље на оцену књига „Бачки Одмор“ од Мих. Стевановића.

Савет је одлучио, да се умоли г. Лука Лазаревић, да исту књигу прегледа и Савету о њој поднесе своје мишљење.

V.

Прочитана су писма г. министра просвете и црквених послова од 6. маја, ове године, ПБр. 7697 и 7413, којим се Савету достављају на оцену акта о кривници Матије Николића, учитеља, и Димитрија Милићевића, учитеља.

Савет је одлучио, да се умоли г. Дим. Довијанић, да о кривницама ових учитеља Савету реферује.

VI.

Прочитано писмо г. министра просвете и црквених послова од 16. маја 1898. год., ПБр. 8248., којим се Савету доставља на оцену „Немачка Гра-

матика, III. део, наука о реченицама или синтакса“ од г. Стев. Предића, професора.

Савет је одлучио, да се за преглед и оцену умолу г. г. Хенрик Лилер и Ђура Димић, професори.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 15. маја 1898. год., ПБр. 8181., којим се Савету шаље на оцену „Митологија старих Грка и Римљана“ од Л. Зрнића.

Савет је, познавајући књигу раније одлучио, да се пом. књига може примити за поклањање ученицима средњих школа и за књижнице средњих школа.

VIII.

Прочитани су реферати г. Миленка Вукићевића, професора, о штампаним уџбеницима за Српску Историју у основној школи од Ј. Марковића, М. Убавкића и Мих. Јовића, и о рукопису М. Убавкића за исти уџбеник.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

На 706. састанку Главног Просветног Савета, који је држан 22. априла ове године, одређен сам да реферујем о уџбеницима српске историје за основну школу и то од покојног *Јоксима Ст. Марковића*: „Српска историја за нижу основну школу“ (девето издање 1896), за тим од *Милана С. Убавкића*: „Историја Срба за основне школе у Краљевини Србији“ (I издање 1891. год.) и најпосле од *Мих. Јовића*: „Српска историја са сликама за IV. разред основне школе по новом програму“ (шеснаесто издање 1897).

Главни Просветни Савет тражи да му реферирем која је „Историја Срба“ од горе поменутих најподеснија да се употребљава као уџбеник у основној школи.

Сва три горе поменута уџбеника марљиво сам прегледао и част ми је одговорити Главног Просветног Савету на постављено питање овим што ниже следи:

Што се тиче уџбеника покојног Јоксима Марковића могу рећи то, да је по историском гравиву, који је у њ увешен сувише опширан за ученике IV. раз. осн. школе. Због те своје опширности врло је незгодан и неподесан да послужи као ручна књига деци основне школе у IV. разреду. Извесне партије и сувише су развучене и опширне без живости у причању те децу могу више да море својом једностраношћу и монотонијом. Друге пак партије врло су скучене, а неки делови, који би требали да су унесени и бар у најопштијим потезима поменути, са свим су изостављени. Нисам намеран да до ситнице износим недостатке овог уџбеника али ипак нека ми је допуштено да истакнем две три мане.

Тако одмах на 3. страни где се говори о „Старој постојбини“ вели се да су Срби некада живели на североистоку данашње Србије у земљи, која се зове *Галиција* на изворима река *Висла* и *Днестра*. За овим настаје ређање који су други Словени. Мислим

да је непедагошки уносити у уџбеник основне школе име земаља и река о којима деца ништа нису учили не само у III разреду но ни у IV разреду у Географији ништа неће учити. Наставну грађу из историјске Географије треба подесити за Историју Срп. Народа према ономе што деца уче у III и IV. разреду основ. школе. Међу предметима мора бити сагласности особито у основној школи, где се деца даје елементарно знање.

Необично је много опширан чланак који говори о животу Срба у старој отаџбини, о вери и обичајима (стр. 3—9). Обухвата скоро три листа, те својом опширношћу надмаша и оно што је речено у уџбенику г. Љ. Ковачевића и г. Љ. Јовановића за III разред Гимназија (издање 1895—6. год.) Исто тако опширне су и остале партије. Међу тим нема ни помена о српским деспотима у Угарској. Тако исто о Дубровнику.

С тога сам мишљења да се ова књига као уџбеник за основну школу не може употребити поглавито са своје опширности, јер је пуна разних факата и чињеница, које већим делом само терете памћење деце, а немају никакве занимљивости за децу у оном добу, у коме су наши ученици у IV. разреду основне школе.

II

Други уџбеник г. Милана Убавкића већ је у погледу на количину унесене историјске грађе подеснији но горе поменути. Историјског гравива ушло је у уџбеник мање но у Јокс. Марковића, језик је лакши, реченице су краће и прикладније. Распоред грађе у Убавкићевом уџбенику такође је бољи но у Марковићевом. Али за то овај уџбеник Убавкића има много других мана и недостатака, које му отежавају да буде ручна књига за ученике IV разреда наших основних школа.

Мане и недостатци Убавкићевог уџбеника ове су:

1. Исто онако као и покојни Јокс. Марковић у самом почетку своје историје г. писац говори о областима о којима деца нису ништа учили у III разреду, а о којима такође или ништа неће учити ни у IV. разреду. И овде се помиње *Галиција*, *Бугарска*, реке *Висла* и *Днестар*. Што се тиче већег дела српских земаља требало их је само поменути, па тек при свршетку старе историје кад се деца у IV. разреду упознаду бар са већином српских области, онда их поновити и о њима рећи коју више. Тим би било више јединства у основној настави и веће везе између предмета и предмета.

2. На страни 4. г. писац говори о првим друштвеним облицима. Говори о *породици* и *задрузи*. Па мало ниже вели: „више задруга и родова сачињавају *племе*“. Овде се излази одједаред пред децу IV. раз. основне школе са примитивним друштвеним обликом, који се зове *род*. Деци ни пре ни после тога ништа није речено о *роду*. Међу тим ствари тешке и апстрактне деци IV разреда основне школе или не треба помињати, или ако се помену, треба их тако изнети да их деца у IV разреду основне школе могу разумети и појмити. Али овде аутор грешни кад идентификује задругу и род. Друго је задруга а друго род. Исто тако ни више задруга ни више родова не образују племе, но један други облик, који стоји као један беочуг који везује родове и племена. Г. писац овде ништа нам не вели о *фратрији*, (бравству). Ја мислим

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да је о томе излишно говорити деци IV разреда. Али кад неко хоће да говори онда треба добро да појми гентилну организацију, која је једнака код свију народа у доисторијском времену.

3. На стр. 5. г. писац помиње изразе о којима деца ништа не знају, нити ће чути ма где у III и IV. разреду, као: „Илирскотрачко Полуострво,“ „римски цар Ираклије,“ „варварски народи,“ „татарско-азијски народ.“ Међу тим ученици IV разреда ништа не знају, нити ће учити у том разреду ма шта о Трачанима, Илирима, Римљанима. Исто тако нигде неће имати прилике преко целе године да чују који су то народи *варварски*. Према томе то или није требало унети, или кад је унесено, требало га је објаснити.

4. Није било потребно на страни 7 помињати *Моравску* ни град моравски *Велеград*.

5. Г. писац на стр. 9. у чланку: *Стеван Војислав Доброслав* вели у другом реду „после смрти Јована Владимира,“ међу тим раније нигде ни речи није било о зетском кнезу Владимиру, те се деца морају чудити ко је тај Јован Владимир.

6. На стр. 11. у чланку о Бодину излишно је помињати напад *Нормана* на Грке, јер нит деца знају ко су Нормани нити им је потребно да ма шта о њима знају. Чак ни помен није потребан.

7. На страни 12. цео претпоследњи пасус није испричан оним редом којим су се догађаји дешавали но је испречетан.

8. На стр. 46. и 47. чланак о Босни и Херцеговини оширан је и не слаже се са оним што програм тражи, јер по програму треба изложити историју Босне за владе Стевана Томашевића и њену пропаст с кратким напоменама о пропасти Херцеговине. Међу тим г. писац је то друкче учинио, те се огрешио о оно што је рекао на насловној страни свога уџбеника, да је рађен по *новом наставном програму*.

9. Сувишно је за један уџбеник основне школе ово што је г. писац казао о „Државном уређењу и животу Срба од Немање пропасти (!) под Турке.“ Особито на овај начин, како је то он изнео. Дакле излишно је све оно што је речено на стр. 51, 52, 53, 54, 55 и 56. Ова грађа само мало боље разређена подноси тек за IV разред Гимназија, а никако за IV разред основних школа.

10. На страни 99. говори г. писац о обнови српске краљевине, па ниже наводи и узроке са којих је Њ. В. Краљ Милан дао оставку на престо. Није моје да одређујем да ли је г. писац те узроке тачно изнео, а најмање данас. Ови су догађаји тако свежи, а узроци тако различни да се о догађају и о личностима само може регистровати у једном уџбенику, али никако и тумачити или критиковати. Сувременици бележе само догађаје и узроке догађаја, а оставља се потомцима да они о њима донесу суд итд.

Осим ових недостатака овој књизи као уџбенику имам да замерим и то што се у њој налази доста *хронолошких грешака*, па исто *тако и историјских*.

Хронолошке су погрешке:

1. На стр. 12. г. писац вели да је Бодин побио своје рођаке и ратовао с Дубровником 1097. а то је међу тим било 1096.

2. На стр. 14. г. аутор вели да је Немања добио Дубочицу од грчког цара Манојла 1159, међу тим он је те године тек постао жупаном. Поред ове хроноло-

шке грешке г. писац је учинио још једну. Рекао је да је цар Манојло дао Немањи Дубочицу у личну својину (тамо стоји имаовину), међу тим то није, већ му је то дао у *породичну имаовину* што тврди и сам му син Првовенчани, пишући живот очев. Он тамо вели на једном месту: „*И отлучив јему от земље своје даје јему рекомоју Глубочицу глаголе: тебе буди и семну твојему по тебе во веки, ни с ким не сообизгено ни с мноју ни по мње с ближњими мојими.*“

3. На стр. 15. вели да је пораз Немањин на Морави био 1192. међу тим он се десио 1191.

4. На стр. 16. вели да је Немања преминуо 1200. године међутим он је преминуо 1199.

5. Измирење између Стевана и Вукана није било 1208. како вели г. писац, но 1207.

6. На страни 21. тело Св. Саве није почивало у Милешеву око 800. година (ово мислим да је штам. грешка) но 358. И није спаљено 1595. како вели г. писац, но 1594. Узгред нека је овде поменуто и то да писац није представио узроке праве услед којих су Турци спалили Савине мошти.

7. На страни 50. г. писац износи читав низ година одређујући од кад је докле који владалац из породице Немањића владао па је и ту учинио по неку хронолошку погрешку. Тако краљ Владислав није ступио на престо 1234. већ 1233. Краљ Урош није отео престо од брата Владислава 1243. већ 1242. Уроша није збацио син му Драгутин 1277. већ 1276. Цар Урош мислим да је владао не до 1367 већ до 1371. (али ово је за писца још недоказано).

8. На стр. 59. писац вели да је Пећска Патријаршија укинута и присаједињена цариградској 1763, међу тим то је било 1766.

9. За везира Београдског Пашалука после смрти Хаџи-Мустаја наше дошао је *ага Хасан-паша*, али не 1801. као што тврди г. писац но 1802. год. итд.

Од историјских грешака у овом г. Убавкићевом уџбенику такође поменућемо само неколико:

1. На стр. 27. г. писац вели да је Стеван Дечански после велблужке битке спојио само оне српске земље са Србијом, које су тада биле под бугарском влашћу, а те су: Ниш, Велблуж итд. Што излази да је Велблуж био под Бугарима. Међу тим то не стоји. Но је био у саставу српске државе, па кад су Бугари прешли преко српске границе, почели су палити и пленити, па су допрли до Велблужа, где их је суерео Дечански са Душаном.

2. На стр. 28. аутор тврди да је Душан освојивши Арбанију поставио тамо за намесника *десиота Јована Оливера*. Међу тим зна се да је *Оливер* остао до смрти у Овчеполској области, где је подигао и леп манастир аранђеловски у Леснову.

3. Г. Аутор свуда зове Душанова брата по оцу Симином, међу тим он се у споменицима свуда зове *Симеон*.

4. Г. писац вели да је 1353. цар Душан освојио не само Београд и Мачву но чак Срем и Славонију до Осека (стр. 32). Ми би ради били да нам г. писац докаже да је икад Душан прелазно с војском Саву, а цаба га било да је освојио Срем и Славонију до Осека.

5. Исто тако радо би знао кад је Душан покорио Босну, мањ ако г. писац ту не разуме оне јужне крајеве Босне и неколико градова, кад је 1350. године

морао све то напустити и задовољити се само са Хумом те хитати да одбије с јужне стране своје државе Кантакузена и Османлије, које дозва у помоћ Кантакузен.

6. Г. аутор међу одметнике цара Уроша убраја и мајку му Јелену. А то не стоји.

7. Врло је занимљиво што г. аутор на страни 36. тврди да је Марко Краљевић оставио после себе три сина: *Андрију, Иваншиа и Дмитра*. То до данас нико није знао до г. Убавкића. О томе ништа не зна чак ни народна традиција, која је пронашла краљу Вукашину брата Гојка. А г. писац ваљда је мислио и на Гојка кад набраја на стр. 34. међу великашима заоставшим после Душана Вукашина и *браћу му*.

8. Кнез Лазар нигда није био господар Срема а још мање да га је Душан поставио да управља Мачвом, Београдом и Сремом (стр. 37).

9. На страни 37. вели се да је Лазар после 1371. узео Ниш, Ново Брдо и Врањску Област, које је Вукашин држао. Ове земље краљ Вукашин није нигда држао.

10. На стр. 61. вели се да се *Коча капетан* презивао *Петровић*. Овоме великом јунаку не зна се презиме тачно. Али ако се хоће да стави онда је боље међути онако како је у „Поменуку“ разабрао г. М. Ђ. Милићевић, а то је *Анђелковић*. Коча исто тако није ухваћен код Пореча но више Пореча уз Дунав.

11. Она битка, која је била пред минарским бојем 1806. није била код *Пеице*, но на другом месту.

Осим ових погрешака има и других. Али има и спорних питања, која није требало уносити у уџбеник за основну школу као што су питања о сродству између Јов. Оливера и Душана. За тим питање да ли је Бугарска била васална Душану, на питање о сабору у Пећи и избору Лазара за цара.

Исто тако чудновато је да г. писац још није начисто са смрћу цара Уроша. Нарочито није било места у уџбенику за основну школу оним редовима на стр. 35. где се говори *како неки људи данас ишћу да Вукашин није убио цара Уроша*. Полемичним стварима у опште није место у ма ком уџбенику, а најмање у уџбенику за основне школе.

Са горе поменутих разлога не могу препоручити књигу г. М. Убавкића као подесан уџбеник за основне школе јер не одговара ономе што се тражи од једног уџбеника.

III

Најпосле да прегледамо и уџбеник г. *Мих. Јовића*. И овај уџбеник није без недостатака и mana. И он има извесних mana, које сам споменуо за горња два. Тако за поједина места и области у чланку првом стр. 7. важи оно исто, што сам горе напоменуо. За тим налази се неколико места где су поменуте поједине личности, о којима раније ништа није речено. За тим и он зове Кочу *Петровићем*, и он вели да је битка 1806. год. била код *Пеице* итд. Али у овој књизи нема ових замашних грешака против историје као у Убавкићевој нити оне опширности као код Јокс. Марковића. Све ове ситне mane при првом прештампавању даду се лако поправити.

Али овај уџбеник надмаша горња два овим својим добрим странама:

1. По обиму и унетој историјској грађи најкраћи је од досадашњих уџбеника, јер од 125 страна текста отпада на питања, слике и прегледе преко 45 страна, те тако остаје текста 80 страна, таман колико је потребно, по мом мишљењу, за основне школе — ни сувишно, ни мало.

2. Што је распоред врло прикладно распоређен према програму српске историје за IV разред основних школа. Писац се не упушта у детаљнија описивања без интереса и живости.

3. Што је при свакој партији писац унео на крају питања, која олакшавају деци учење предмета, а то је особина и француских уџбеника за елементарну наставу, нарочито за народну Историју.

4. Што је на крају старе и нове Историје преглед раније пређених лекција, који служи као неки резиме. Ово је такође особина француских уџбеника за основну и средњу наставу. Ово је новина, коју је г. Јовић унео у нашу основну наставу са овим уџбеником.

5. Овај се уџбеник одликује од остала два и тиме што је снабдевен и сликама, а слике много олакшавају и настави и памћењу. Дете узевује оно што чита за слику и тако боље утви оно што прочита. Слика често много више каже но и најбољи опис или најживље приповедање.

6. Поред горњег међу лепе особине овог уџбеника *долази чистота, гинкост и лакост језика, кратке и јасне реченице, лак стил и лепо причање догађаја*. А ово је нарочито потребно за један историјски уџбеник у нашој основној школи.

Још би само желели да је и технична израда књиге боља, хартија бољег квалитета и слике да су јасније.

Осим тога ова књига г. Мих. Јовића најбоље одговара наставном плану за српску историју, који је прописан 1. фебруара 1892. год. ПБр. 1302. Нарочито су задовољени захтеви тачке друге и треће поменутог наставног плана. (Просв. Зборник од 1895. год. стр. 864.)

Према свему изложеном од поменуте три књиге као најподеснији уџбеник Историје Срба за основну школу могу препоручити књижевцу Мих. Јовића: „Српска историја са сликама.“ (шеснаесто издање 1897.). А и као ревидор основних школа увидео сам да је најбољи успех онде био, где су се деца служила овом књигом.

Гл. Просв. Савету у прилогу под .|. .||. .|||. враћам послате ми књиге на реферовање.

12. маја 1898. год.

у Београду.

Миленко Вукићевић

проф. II. б. гим.

По саслушању реферата Савет је одлучио, да се као уџбеник за основну школу усвоји Историја Срба од Мих. Јовића с тим да г. Јовић догађаје из најновије историје само региструје без субјективних мотивација.

Референту је у име хонорара одређено *шест* (60) динара.

IX.

Прочитан је реферат г. Момчила Иванића о делу „Правда и Слобода“ од Н. Мусулина, које је понуђено на откуп за поклањање ученицима.

Тај реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књигу „Правда и Слобода или Тестамент Владике Његоша написао Никола Мусулин Гомирац учитељ. Београд 1897“. Књига је састављена у стиховима и има 294 стране обичне 8°. Иза унутарњег натписнога листа долази слика пишчева са факсимилом његова својеручна потписа. Издање је својина пишчева, јер на натписном листу стоји: „Сва права књижевне својине задржавају се“. Цена књизи обележена је: 3 динара.

Ко год, ма и местимце прочита ову књигу, а познат му је, као што би требало сваком писмену и образовану Србину да је познат, Његошев „Горски Вијенац“, наићи ће у њој на многе изразе и мисли, који су или дословце узети или јасно напомињу на ово ненадмашно дело наше књижевне поезије.

Да то потврдим, навешћу само неколико места из Мусулинове „Правде и Слободе“ :

И та наша весела слобода,
Сто пут смо је у крв окушали,
Сто пут нашу, а стотину турску¹⁾...“ (Стр. 36.)

Црна Гора, гњездо соколова,
А криво љуцко разбојиште;
Шаке земље у свој теби нема,
Што је љуцком не напоји крви“. (Стр. 91.)

Што прегнуће учинити неће?
Прегоицу и сам Бог помаже!“ (Стр. 148.)

Призната је истина у теорији и историји књижевности, да су велики песници, ма које врсте поезије, силни не само маштом и осећањем, него и умом: они не само да на крилима своје бујне маште узлетају у небесне висине, и снажним осећањем потресају до дна срца људска, — него и умом својим схватају истине, које обични људи, сами, не могу „ни назријети а немоли видјети“. Од туда долази, да се у великих песника, и туђих и наших, покрај праве и узвишене поезије, налази и рефлектовања, размишљања: радње узвишенога њихова ума и ведра разума; само што њихово рефлектовање, размишљање, долази не намерно, не усиљено, него природно и складно са радњом маште и осећања, исто онако, као што варица севне од судара два чврста тела. Ко не зна, да такво лепог, песничког рефлектовања има и у поезији нашега великога песника Његоша, и то највише, и најлепшег, у његову ненадмашном „Горском Вијенцу“?

На ту страну Његошеве поезије угледао се и г. Мусулин; али онде, где је прави, велики песник, Његош, побрао неувели, лавров венац, ту је г. Мусулин пожео — неуспех.

Јест истина, да у Његошеву „Горском Вијенцу“ владика Данило, износећи колико светле толико и

тамне слике српске прошлости и садашњости, „топи се у српске несреће“ и уздиже се српском снагом, управо снагом својих крених и јуначких Црногораца; јест истина, да Његошев игуман Стефан удара, у једном свечаном тренутку, о Бадњем Вечеру, у високо философирање, које даде повода и једном професору (шк. Недељковићу), да напише расправу, у којој је Његоша прогласио као претходника Дарвинова; — али Његошеви Црногорци одговарају на те разговоре, и Данилове и Стефанове, онако, како приличи и како би одговорио сваки паметан, обдарен природним здравим разумом, Црногорац — као на пр. Вук Мићуновић владици Данилу, у првом призору, или Црногорци игуману Стефану, у тринаестом — док су Мусулинови Црногорци све неке мудрице и надрикрвиге, које о свачем мисле да мудрују, а често лудују, тако, да им се, са свим противно намери пишчевој, паметан читалац мора смејати, место да као озбиљна прима њихова којекаква мудричења, преклапања и бенетања.

Да то докажем, требало би да наведем, може бити, више од половине ове књиге; али много би изнели и најкраћи изводи о разним, често врло деликатним, религиозним, политичким, друштвеним, философским, просветним, научним и књижевним питањима, која ови „Црногорци“ из педесетих и шездесетих година нашега века често претресају мислима садашњих наших писаца екстремних, напредних и назадних, новинарских чланака и брошира. С тога ћу овде поминути и навести само нека места, из којих ће се довољно јасно видети: не само колико има смисла таква питања излагати у оваквој књизи, у стиховима, него и колико је г. писац дорастао за расправљање тих питања.

Ту се говори: о прошлости и садашњости српској у опште и црногорској на по се, о наследнику владике Његоша, Данилу, о владичиној смрти и опелу, о вери у опште, где између осталих Црногораца неки *Туро Пламенац* вели:

Вјере ове смијешне су работе,
Не можеш им краја уватити,
Ма са које отпочео стране,
Баш ка' да су само удане,
*Рад нечега, чим се људи кваре*¹⁾ (Стр. 32);

о природи, о вери хришћанској и мухамеданској, о аустријским сплеткама и интригама, којима се ишло на то, да се омете ослобођење и уједињење Српства тим, што ће Данило постати „књаз“, а не владика, и како је све то на штету српску примљено у Петрограду; — како су ту новину у промени облика врховне управе, после дугог празног разговора и критичног размишљања о владаоцима, ипак главари на Цетињу примили; — како се кнез Данило састао с кнезом Михаилом у Бечу и како су се оба кнеза између себе споразумела и сложила, узвијнувши заједно: „Само слога Србина спасава“; — како после боја на Грахову „војници (Црногорци) доносе аљину вишег турског официра, које су сва прса, војничким знацима искривена“ (стр. 150), па за тим настаје веома песимистично размишљање тих Црногораца о одличјима, као што је на пр. ово, кад неки *Криво Петровић* вели:

¹⁾ Нарочито истакнута места ја истичем.

¹⁾ Истакнуте стихове ја истичем, а иначе и ово, као и све остало наводим тачно по свем, и по правопису и по интерпункцији.

Није другач, већ тако управо:
Страшивице што се плаше сјенке,
И власничке гадне удворице,
Понајвише носе одличја! (стр. 151);

или кад Војвода Мирко вели:

Што се људима дају одличја,
То још има некакова смисла;

Но причају да већ и женама —
Дају нека вајна одличја;
Рад заслуге или нешто друго? —
На што онда дават' одличја,
Јунацима што смрћу боре се;
Кад их жене код огњишта носе?: (Стр. 154).

Желећи да будем што краћи, прелазим преко осталих приказа и разговора, у којима се износи даљи развој догађаја у Црној Гори, трагична смрт кнеза Данила и много друго што шта, и ако би се и ту могло наћи доста неприличнога за овакву књигу; зауставићу се само при крају њену.

Тако неки *Иво Раков*, који је био у Паризу, као оно Његошев војвода Драшко у Млечима, казује на збору Црногораца шта је тамо на једном скупу младиха — ђака, по свој прилици, у школи, чуо:

И то јоште тамо сам слушао,
Ђе говоре: земља је округла,
Као лопта ил' каква јабука;
Са свих страна на њој живе људи,
А она се преврће и врти —
И с месецом иде око сунца,
Сунце стоји, веле, не миче се?
Још говоре без сваког зазора:
Кад се земља окрене од сунца,
Да су онда људма окренуте,
Ноге горе а главе им доље!?

Петар Филипов — шаљиво —

Боже драги да је ком виђети,
Како онда изгледају људи?
А како ли изгледају жене;
Што не носе гаће ни чакшире,
А земља им не привлачи скуте?! (Стр. 240—241).

За тим, о истом предмету, којешта говори неки *Архим. Димитрије* (стр. 243—244), и то даде повода, да се не остави на миру ни Коперник, ни сви „научари новога времена, или какве луде надрикрњиге“ (стр. 245), па су мало доцније дошли на ред „и некакви пусти Кадемици“ (стр. 259.) и „завјештања родољубних људи“ (стр. 261). Али то црногорско трабуњање достиже врхунац онде, где се онако цинички говори о заслугама и смртним остацима прослављенога, многозаслужнога Вука Стефан. Караџића:

Архим. Димитрије

Кад не могу (научари) да што створе ново,
Они онда прекрајају старо;
Да изгледа као нешто ново,
Да се каже да и они раде,
И многи их у незнању своје,
Ради тога узносе и хвале —
Ка што ромог преузносе Вука,
Што турско џ, рад свога придијевка (Караџић)

*У словенску Азбуку узуче,
Које Срби усвојише лудо,
И којим се у писању своје,
На срамоту Српскога говора;
Још и данас неразумно служе,
Тријајук га ће му мјеста нема!*

(Стр. 253.).

Странац

Вука најпре ђачад узносише,
Око њега која се скупљаше —
Којој кадкад неку пркавицу,
Што им праше од кнеза Милоша,
И још кажу из некаква фонда

Поклањаше да се развесели...

Војвода Мирко

Што га ђачад заради добити,
Ил' ко други заради ината:
Узносише то још није чудо;
Но је чудо што су већ готови,
Неки вајни наши научари,
Да му славе мртве коштурине —
Као оно што неки славаљу,
Мртве кости некаква....

(Стр. 253—254).

Овде је г. писац прекинуо, да би даље наставио омаловажавање Вукова рада и заслуга; ну ја тога наводити нећу, јер је доста и ово, па да се и о осталом, може бити и о целој књизи, изведе закључак, какав је Ђ. Даничић у једној својој рецензији извео и о нефилолошком раду Светићеву: „Ко у једном послу покаже слаб разум не може јачега разума показати ни у другом, не може, јер га нема“. („О Светићеву Огледалу“, стр. 6).

Али ја нећу бити тако оштар и одсечан према г. Мусулину, према којем, као према старом човеку и дугогодишњем родољубивом учитељу гајим симпатије, и искрено жалим што нисам могао на ино, него да овако оциеним ову његову књигу, на коју је он, према свем бих рекао, велике наде полагао; не би је иначе украсио својом сликом и потписом. Ну: *amicus Plato, sed magis amica veritas.*

Признајем г. Мусулину леп смер, да овом књигом својом послужи узвишеним идејама, човечанским и националним, *правди и слободи*; не поричем му, да се у плеви којекаквих мисли његових, које он потура ни кривим ни дужним Црногорцима, налази и по које једро и светло зрно мисаоно; — али за књигу, која је састављена у стиховима, а у облику драматисана пева, по угледу на ненадмашни Његошев „Горски Вијенац“, доста би било да има и онолико неприличне и недотупавне садржине, колико сам напред изнео и истакао, па да јој се одрече књижевна вредност, као производу лене књижевности.

А да се у производе лепе књижевности уврети, овој књизи оскудева и књижевно-уметнички облик. И ако је састављена везаним слогом, доста течним десетерцем српских народних песама (без слика), онет

¹⁾ Да би то слово избегао г. писац пише „хожа“, „жеш“ место: хоца, цеш. — За тим је под наведеном осуо грдњу на онога, који је први почео писати „удбеник“.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

за то унутарњи јој је састав и начин излагања (стил) такав, да ни мало не придобива читаоца, као што би требало да чини *лепа* књига: она се не чита у сласт и од миле воље, него, као најсухопарнију прозу, мора читалац да патња себе да ју прочита. Поврх свега тога у њој има доста граматичких и правописних грешака, као и грешака у интерпункцији. То се може видети и из навода, које сам напред навео.

Према свему тому, Главни Просветни Савет не може препоручити Господину Министру, да ову књигу: „откуци за школске књижнице и за раздавање ученицима старијих разреда виших школа“, као што то у својој молби тражи г. Мусулин.

Захвалан на поверењу

Београд, 8. маја 1898.

Момчило Иванић

проф. I Београдске Гимназије
редовни члан
Главного Просветног Савета.

По саслушању реферата Савет је одлучио, да се дело одбије.

Референту је у име хонорара одређено *цстр-десет* (40) динара.

X.

Прочитан је реферат г. Момчила Иванића, о књижницама под насловом „Смиље“ од С. Грбића, и „Мале Ученице“ од Л. Зрнића, које је књижара Стајића понудила за поклањање ученицима основних школа.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књиге „Мале ученице у поуди, причи и весми саставио Л. Зрнић“ и „Смиље књига за младеж саставио Саватије М. Грбић учитељ“. Обе су издања књижаре Мите Стајића, прва 1898., а друга 1897. Прва има на мањој осмини 70, а друга истога формата 68 обележених страна. И једној и другој корице и текст украшени доста леним сликама. Штампана и хартија укусна је. Цена је првој 50, а другој 60 пара динарских.

За обе ове књиге, њихов издавач г. Мита Стајић, моли да их г. министар просвете препоручи за поклањање ђацима основних школа.

I. „Мале ученице“.

У овој књизи има управо 65 страна штава, и то је подељено на четири неједнака дела: 1. *Добра и рђава деца* (стр. 3—44), 2. *Најкорисније домаће животиње и игице* (стр. 45—52), 3. *Приче* (стр. 53—58), 4. *Песме* (стр. 59—65).

Као што се види скоро две трећине целокупне садржине ове књижнице иде на 1. део; према томе, то је и најглавнији део њен. С тога ћу се на њему, као на таквом, највише зауставити.

Тај је део збирка моралних поука, исказаних као похвала или покуда појединим представницима врлиња и грешака, у облику пртица из живота женске деце са одабраним српским именима.

А на какав се то начин чини, може се видети, кад се прочита било која од ових пртица. Тако, да узмемо прву, под натписом: „Дете које зна читати“. Већ сам натпис не мами мале читаоце својом занимљивошћу; и сувише је прозаичан. А ево како почиње само казивање: „Бранислава зна читати: јер је била *марљива*¹⁾ у школи и *пажљиво* је слушала своју учитељицу“ (стр. 3). Даље се каже: како је она тим „веома задовољна“, јер „чита лене књиге“, и како то чини нарочито у вече, читајући гласно својим родитељима: како је то мило њеним родитељима, те је они награђују новцем, којим она купује још лешне књиге, а ујак јој је поклонио две књиге с врло леним сликама. „Сад можете замислити како је Бранислави мило што је научила читати! Децо, угледајте се на њу, и учите читати!“ Тиме се завршује ова пртица, а за њом, као њен пандан долази друга под натписом: „Дете које не зна читати“.

Тако су написане и све остале пртице овога дела, и оне, у којима се износе добрине као и грешке и слабости деце.

Сад да видимо вредност таквог начина писања поука.

Али задржимо се само на наведеним и истакнутим речима *марљив* и *пажљиво*. То су речи апстрактног значења и упућене су *непосредно* децјем разуму. Прво је питање: да ли ће он те појмове схватити? — А друго: и ако схвати, колико ће дуго они у детета остати? — И на послетку, а што је најглавније, да ли и оваква књига, коју млади читалац треба од миле воље да чита, ваља овако непосредно, овако сухо, да се обраћа разуму? — Или би боље било, да она то чини, на пр., кроз какву причу о каквом занимљиву догађају, из којег ће се видети марљивост и пажљивост Браниславина, и како је због те врлине награђена итд.?

За то што начин поучавања, како се изводи у овом делу, није примамљив, и ако признајем да су све поуке у њему умесне и корисне по децје васпитање, неће ову књигу велика већина њених младих читалаца целу прочитати. Тиме и ова књига, у главном, промаша свој циљ. А то је доиста штета. —

У 2 делу говори се о *најкориснијим домаћим животињама* у лепом смеру, да их човек чува, да буде милостив према њима итд. Ја мислим да је ове врсте поука особито потребна нашој српској деци; она је колико корисна толико и узвишена.

У 3 делу има четири веома кратке *приче* са морално-поучним смером, а такве су и у 4. делу *песме* од наша два најпризнатија дидактична песника „Змаја“ Јована Јовановића и Љуб. Пенадовића.

Кад се узме у обзир корисна поучна садржина и да, покрај све апстрактности и недовољне примамљивости облика најглавнијег дела ове књиге, ипак може за душу по неког младог читаоца прионути која од толиких корисних и лепих поука; кад се узме у обзир да у овој књизи нема ничега зазорнога; кад се томе дода да је писана стилем лаким, јасним и доста живахним, а да јој је језик и правопис скоро савршено правилан: онда мислим, да ни Главни Просветни Савет

¹⁾ Истакнуте речи ја истичем.

неће погрешити, ако г. министру препоручи, да одобри молбу молночеву. —

II. „Смиље“.

У овој књижици садржина није само морално-поучна, као у претходној, него и: патриотска, привредна, па чак и језиковна. Има састава у прози, басана, прича и чланчића, и песама. Много од овога градива већ је до сад штампано у више школских и нешколских књига и листова. Али деца, која први пут ушчитају и те и друге комаде у овој књизи, са задовољством и с коришћу ће то читати. Са задовољством за то, што су прозни комади махом у забавном облику, а с коришћу — што се или при крају изводи или сама собом каже многа корисна поука. Језик и правопис у овој књизи, и ако местимце не могу издржати критике, ипак су у главном правилни.

Главни Просветни Савет може препоручити г. министру, да одобри и ову молбу молночеву.

Захвалан на поверењу

Момчило Иванић

проф. I. беогр. гимн., редовни
члан Га. Просвет. Савета

По саслушању реферата Савет је одлучио, да се ове књижице приме за поменути циљ. Референту је одређено *четрдесет* (40) динара у име хонорара.

XI.

Прочитан је реферат г. Стев. Јакшића о делу „Ботаника за ниже разреде средњих школа“ од Ђ. Козараца.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам дело: Ботаника за ниже разреде средњих школа, написао Ђ. Козарац, II. издање са сликама. Београд 1894. год. Цена 3 дин.

Овај уџбеник ми је послат на преглед и ако су потребне какве измене и поправке — да у исти унесем.

Научно градиво, унето у овај уџбеник, тако је неспретно распоређено, да и с најбољом вољом не би се могао овај распоред бранити. Почиње са прегледом појединих племена (сист. ботаника 1—116); Ботаника и подела (116—119), Органографија биљака цветница (119—147). Преглед Лич. сист. (143), кратки преглед природне системе (154.). Географско распрострањавање биљака (156—157).

Племена нису сређена по природном сродству, што се може лако видети, ако се упореди ред излагања појединих племена или само — што је прегледније — садржај (стр. II) са кратким прегледом оне природне системе (стр. 154.), коју је усвојио писац.

Овај одељак, који је и највећи, без икаква наслова, отпочиње описом: „1. *Љугић*... Род *Љугићи*... Племе *Љугићско*...“ стр. 1. Овде се говори о органима и њиховим особинама; одређује се *врста*; ту се налази преко 60 ботаничких термина; помињу се многе „сродне“ врсте без икаква реда. То се све налази на стр. 1—9, рачунајући и слике. Овде се почиње са вр-

стом, родом (који се одређује тек на 17. и 18. страни) и племеном (које се одређује на стр. 22.), чија је одредба и непотпуна и погрешна на стр. 7. Ближа одредба органа није свуда добро изведена; да би се о томе уверили ваља само упоредити карактеристику корена напр. на стр. 1. на стр. 9. и на стр. 122. итд. Најзад морфолошке и физиолошке особине појединих органа износе се без икаква реда.

Све се ово готово овако понавља и при опису других представника разних племена.

„Кратки преглед органа у напред описаних биљака“ (стр. 61—62 и стр. 104—105) који се налази у овоме одељку не само да није изведен као што је то и у другим страним уџбеницима, тј. резиме морфолошких па и физиолошких особина разних органа, који би ученицима олакшао преглед свега онога што је важно да се запамти а што се учило, но на против. Он им отежава изучавање и одстрањује их од ботанике. — Просто набрајање разноликих органа и многобројни наведени примери за сваку морфолошку особину, као што је овде случај, није ништа друго до бескорисно умно оптерећење ђака. Да је ово овако ваља погледати на ове прегледе напр. под: „III Лишће...“ стр. 61.

Одељак за овим носи наслов: „Ботаника и подела биљака“.

Материјал у овоме одељку, исто тако као и у пређашњем, није добро распоређен. То се види из овог: стр. 116—119 „1. *Ботаника је наука*... 2. Подела биља. I. Семењачице... II. Трушњачице. 3. *Семењачице*. (Овде се говори *погрешно*, о организацији семена 117). 4. *Трушњачице*...“ По овоме долази „напомена: у семену неких цветница где што се пометну котиледони и коренак, као у каљунка“.

Ова напомена, као и све оно што је наведено под бр. 5. „*дикотилке*“, 6. „*Монокотилке*“. 7. *Биљке с голим семеном или четинари*“, требало је доћи иза става 3. као што је писац мало више под бр. 1. изнео. Сем тога, изгледа, да ове три групе, овако како је сада, имају исту морфолошку вредност.

„9. *Подела ботанике*. — *Органографија* (морфологија) или наука о облицима биљних органа: ... *систематики*, ... *Анатомија*; ... *физиологија*; ... *дијагноза* ...; *географија* б...; *палеонтологија* б...“

Кад се узме да је органографија један део анатомије; да је дијагноза средство у систематици; да је све то саставни део морфологије (наука о облику и структури биљака), онда се види да је писац употребио излишних речи, термина, и омет нетачно изнео поделу ботанике.

„*Органографија биљака цветница* (фанерогама)“, I. *Биљни органи*

1. Сви се биљни органи могу свести... на корен, стабло, лишће и длаке.

Напомена. — Чапичине и круничине лиске, прашници и тучкови су... преobraжено лишће.

2. Лиснату гранчицу, као један део стабла, назваћемо *брст*.... *Пуцолок* је неразвијен брст.... стабленце му се и не види.

Напомена 1. Биљке се размножавају не само семеном већ и положницама, гранчицама и пуцолцима... кадамљењем...

Напомена 2. говори о *чену*, о *ченку*.

3. „...*биљни стожер*... (корен и стабло)... лишће... Биљни стожер расте на оба своја краја; врхови су,

У
Н
И
В
Р
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

дакле, тих крајева најмлађи стожерови делови; а лишће вене и умире с врха, у лишћа је, дакле, врх најстарији део његов". А како ли гине стабло?

„Напомена. — Лишћа, *управо рећи* никад нема на корену“.

За овим долази II **Корен**. III **Стабло**. IV **Лишће**. V **Цваст**. VI **Цветни омотач**. VII **Органи за плођење**. VIII **Плод**.

Као што се из наведенога види, научна грађа није методски сређена. Што се под I помињу длаке као орган, кад се о њима нарочито не говори, (но само узредно стр. 126., површина стабла и стр. 135., површина листа), као напр. о корену итд.? Што ће она напомена о цвету, кад се о њему говори у засебна три одељка (V, VI и VII) тако, да сваки мора сматрати напр. цветни омотач као орган исте вредности, као корен, стабло итд. Што се по самом натпису овог одељка може о овоме овако узети. Што да се говори о „брсту, пунољку, вештачком размножавању“ (непотпуно) итд. кад су то само саставни делови органа, а о свему томе требало је говорити доцније. Зар је врх листа најстарији део, што лист умире с врха? Како изгледа последња напомена, кад се она упореди с овим: „На клици или заметку разликујемо ове делове: *коренак, клицине лиске* или *котиледоне* и *перце* или *стабаоце* *пунољак*“ стр. 152. По овоме котиледони су или саставни делови перцета или су на коренку, доцнијем корену нарасли.

Што се тиче грешака, може се увидети већ из овога што сам навео, а има их још доста. Да наведем само ово: „Посао је лишћу да удише ваздушну храну тј. да упија из ваздуха угљену киселину“... стр. 127. Зар биљке, дакле, не удишу и кисеоник?

„*Котиледони* или *клицине лиске* ничу клијањем из семена“... стр. 127. Зар котиледони ничу баш из семена? А како ли се ово слаже с овим: На заметку разликујемо ове делове: један *котиледон* или више *котиледона*, *коренак* и *перце*“... стр. 117.

„*Биљке с развијеним споровима*. — оне се зову:

- а) *једнодоме*....
- б) *дводоме*....
- в) *многодоме*; кад поред двосполног цвећа има на једном стаблу још и мушких, а на другим још и женских цветова, као у јавора, млеча“ итд. стр. 147.

Панчић разликује једно — и дводоме биљке; то је тачно а и довољно за ученике средњих школа; оваква је појава усвојена у опште за уџбенике (Mono и dioecia). Овај назив многодоме биљке јесте грешка као резултат нетачног превода Линеова назива полигамија (*polygamia*).

Да је доиста ово овако, види се из „прегледа Линеове системе“ стр. 153. Да је писац препицао из које Флоре и Ботанике Панчићеве овај преглед, он би, у ствари, изнео Линеов Систем; овако, рђавим преводом XXIII класе Polygamia, огреничио се и о Линеја, а и нашег уваженог ботаничара, а тиме би се и сам спасао и грешке и не би се у наше уџбенике уносио још један безначајан термин.

У осталом, у овој ботаници има још доста сковањих речи, и за терминологију и за називе биљних група.

Према свему што сам до сада рекао, види се, да је научно градиво несређено; да има много грешака, непотпуности, противречности итд.; да су описи по-

јединих биљака сувише опширни; многе наведене биљке уз преставнике племена нису окарактерисане ни својим најбитнијим обележјима итд. итд. Овај је уџбеник написан тако да би много лакше било написати нов, него научну грађу у овоме исправити, изменити, допунити и средити; а овакав, какав је, није никако за школски уџбеник.

12. маја 1898. год.
Београд.

Проф. Ст. М. Јакшић.

По саслушању реферата Савет је одлучио, да се ова књига не прештампава за школску потребу.

Референту је одређено *шест* (60) динара у име хонорара.

ХП.

Прочитани су реферати г.г. Стев. Јакшића и Ж. Јуришића о делу С. Здравковића „Биљке и наука о биљкама“.

Реферат г. Јакшића гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам рукопис дела „Биљке и наука о биљкама“, по Mangin-у израдио г. Светислав Здравковић, професор крушевачке гимназије, а који је понуђен за школски уџбеник за ниже разреде средњих школа.

При изради овога дела г. Здравковић, сем уџбеника: Cours élémentaire de Botanique, par Louis Mangin, послужио се и другим уџбеницима страним и нашим а и флорама.

Из садржаја, који се налази на завршетку овог списа, види се како је научно градиво распоређено у овоме уџбенику, а ја ћу навести само поједина места, о којима будем говорно.

Одмах по уводу (где се говори шта је ботаника, каква је разлика између биљака и животиња) долази: „I део. **Биљке и живот њихов**. Глава I. **Делови из којих се једна биљка састоји**. — *Потребни услови за живот биљака*.“

„Пре но што почнемо изучавати биљке, потребно је да знамо из којих се делова једна биљка састоји. Ради тога узећемо **семе** од пасуља и пшенице, кртолу од кромпира и лук од зумбула.“ Подвукао сам термин **семе** с тога да се обрати пажња на то, како писац назива семеном и зрно пасуља и зрно пшенице.

Ево како писац продужује: „*Пасуљевд семе* обавијено је с поља.... кожурицом која се зове *семенаца*, а изнутра је испуњена неком меснатом, доста чврстом масом, која се зове *једро*.“ Даље за једро: „... Свака половина једра зове се *котиледон* или *клицина лиска*, а на телу што их везује, разликује се... *коренак* и... *стабаоце*... Стабаоце носи на своме врху два безбојна листића, кији се оба заједно зову *перце* или *стабаоцев пунољак*.“ За овим се говори о клијању и развићу ембриона у биљку, а завршује се овим: „То, што се је из семена развило, то је млада биљка, на којој се сада јасно разликује три дела: *корен*, *стабло* и *лишће*. Корен је постао од коренка, стабло од стабаоцета, а лишће од перцета (тј. стр. II и III).“

Ради доцнијег упоређења, навео сам како сам писац дефинише семе; друго, да укажем на погрешну одредбу *перцета*. Перцетом или стабаочевим пупољком, не називају се само она два безбојна листића, које на своме врху носи стабаоце, но се тим именом назива завршни, терминални, темени пупољак стабаоцета; она два листића закриљују редуковане интернодије стабла а и безброј младих, више или мање развијених листића. Из овога што сам навео, лако се увиђа и погрешка у последњем цитату. Готово све оно, што се налази на потпуно развијеном стаблу пасуља и изнад котиледона, није „постало од стабаоцета,“ но развијем перцета. Перце, својим развијем, даће горњи део стабла и лишће, јер је оно завршни пупољак стабла.

Да ово није случајно грешка, види се и по томе, што се иста понавља на IV-тој страни, овог истог табака, на два места. На једном од ових вели: „Кад се коренак промењује у корен, стабаоце у стабло, а перце у лишће, онда се каже да семе *клија*,....“

„*Пшенично семе*... разликује се од пасуљева... клица је врло мала, има само један котиледон и узима један део семенове унутрашности... одвојена храна у семену зове се *семеново благање*...“ Оно ће „да клија. Најпре се распрсе семењача(?)... пробију више беличастих жилица, које се из корена(?) развиле и нису ништа друго до корен...“ Као што се види из овога што сам навео (т. 2. стр. 1. и 2.), зрно пшенице разликује се од зрна пасуља само по броју котиледона и издвојеним албуменом. Иначе, из једног и из другог, клијањем, развијају се биљке; писац и једно и друго назива семеном.

У обичном говору назива се, истина, и зрно пасуља и зрно пшенице семеном. Међу тим, у ботаничкој терминологији, свако од ових, носи нарочито име. Зрно пасуља је *семе*; оно је укрито у плод, махуну. Зрно је пшенице *плод*, крупа, карионса; а оно што прека није семењача, бар оно што ми с поља видимо, но оплодница, перикари, на коме се налази и остатак стубића, о чему се може свако лако уверити. Кад би пшенично зрно било семе, шта би онда било плод? Најзад, оне беличасте жилице нису се све развиле из коренка, него само једна; све се друге формирају бочно на стаблу и чине адвентивне корене, који се разликују с морфолошког гледишта, по месту постанка, па за то и носе друго име. О овим адвентивним коренима говори, доцније, и сам писац: „они се обично развијају на доњем делу стабла... као у кукуруза и многих травака.“ (таб. 3. стр. III.). Сви се ови, дакле, не развијају из коренка; а факт је да и пшеница има главни корен, онакав какав је и у пасуља, т.ј. који се развио из коренка. Ну, код ове а и других *Gramineae*-а главни корен траје врло кратко време и у брзо је супституисан адвентивним коренима.

„*Кромширова кртола*... удубљења на кртоли зову се *окца*. У дну сваког окца налази се... *пупољак*... пупољак израсте на више као каква бела или жућкаста дршчица обавијена љшчицама. Доцније на странама исте дршчице избију много белих жилица,.... Дршчица је *стабло*, љшчице су лишће а жилице су *корен*. Тако дакле из сваког окца... развија се млада биљка с кореном, стаблом и лишћем, исто као из пасуљевог и пшеничног семена. (таб. 2. стр. 2—3).“ Овде, као што се види, није објашњено шта је то кртола. Из последњег става би се могло закључити, да

је кртола неки нарочити орган што носи семе; јер се, „из сваког окца, развија млада биљка исто као из пасуљевог и пшеничног семена.“ Прво, при овом развићу нема ни главног корена, ни котиледона; друго, оно што писац узима као стабло, то је секундарно стабло, грана, јер је кртола подземно стабло са многобројним пупољцима. Оне жилице, које се развијају на секундарним стаблима, нису ништа друго до адвентивни корени. Док су ове гране подземне, лишће ће бити сведено на љуске; а кад стабло избије ван земље, оно ће се нормално развити. — Биљке, које се развијају на овај начин, размножавају се садницама, или што је још боље, неком врстом природног полагања, положницама. По свему овоме, види се, да развиће биљке из пупољака није исто што и развиће биљке из семена. —

„*Зумбулов лук*!... видећемо у доњем делу његовом једно беличasto тело... *иливица* и није ништа друго до *скраћено стабло*. По странама тога стабла поређане су меснате љуске, а на врху утврђено је лишће које обавија неразвијене цетове... И зумбулов лук, дакле, кад се налази у повољним условима, развија се у младу биљку, с кореном, стаблом и лишћем. (таб. 2. стр. III и IV).“ — На овоме се месту мора приметити, као и за кртолу, да нема дефиниције зумбулова лука; организација његова није потпуно изведена, јер се корен и не помиње; нема ближег одређења „љусака,“ пошто има и ових и лишћа. Најзад темени пупољак не носи увек цвет.

Ова се I. глава завршује кратким прегледом, где се налази и ово: „Да би се из семена, кртоле или лука, добила потпуно развијена биљка, довољно је поставити ове биљне делове у средину где има топлоте, влаге и ваздуха (таб. 2. стр. IV).“ Ово су услови за клијање, а не и за *потпуно развиће* биљака, бар оних, које се развијају из семена. Ово што сам овде рекао вреди и за одељак: „*Потребни услови за живот биљака*.“ (таб. 2. стр. I.).

Као што се види у прва два рукописна табака овог уџбеника има доста грешака са научног гледишта, од којих сам најважније навео. Сем овога, избор биљних органа а и сам начин излагања није подесан.

Писац и сам увиђа тешкоћу за проучавање биљака, па се довиђа да избере подесан начин, како би ученицима лакшим путем изнео и објаснио њихову организацију и живот. Он ово проучавање, отпочиње пасуљевим семеном итд. Ово семе, а и други наведени биљни органи, узети су у једној намери, да би се показало из колико се „делова биљка састоји.“

Да би се показало, да на биљци разликујемо корен, стабло и лист, узето је: пасуљево семе; зрно пшенице, које није семе, као што писац вели, но плод, крупа; кртола, подземно стабло кромшира са пупољцима и редукованим лишћем; и најзад, зумбулов лук, луковача, биљка у фази одмора, на којој се већ разликује корен, стабло и лишће (оне „љуске“), што се види из саме унете слике на 5-ом таб. стр. II. (сл. 27. луковача црног лука). Узета су, дакле, у помоћ четири разнолика органа, од којих је само пасуљево семе добро проучено, а остали или погрешно или никако нису ни проучени. Сем тога на развијеним биљкама, из ових разноликих органа, биће органа, који, истина, врше исту функцију, али које са морфолошког гледишта разликујемо, нпр. главни и адвентивни

корени. Кад не би било говора у овом уџбенику о главним и адвентивним коренима, онда би ова грешка зар и мања била но што је сада. Најзад, изгледа, као да сви ови наведени органи имају исту морфолошку вредност, пошто се, на развијеним биљкама из њих, разликују три главна органа, — а биљка се развија из њих „исто као из пасуљевог и пшеничног семена.“ Према овоме, ови биљни делови, не би били ништа друго до семе, баш исто онако, како се то у обичном говору означаје. Што се, овде, идентификовало зрно пшенице зрну пасуља, биће само нетачан превод: la graine = семе, нпр. у пасуља, и le grain = зрно, нпр. у пшенице. —

Употребом ова четири разнолика органа унета је нека врста пометње одмах у почетку наставе овог предмета. Бади ће тек доцније имати да проуче крупну, кртолу и луковачу, у одељцима, где им је место. Зар није природније место за кртолу у одељку где се говори о подземном стаблу и користи овога, а о луковачи још и при говору о користи меснато одебљалог лишћа?

Да се мало више пажње обратило на овај одељак, деца би и лакше и тачније проучила биљку.

У овом се уџбенику почиње пасуљевим семеном, без икакве напомене где се оно зачиње.

Зар не би био лакши пут на пр. овакав. Деци се донесе читава, по могућству, свежа биљка пасуља, са кореном, стаблом и лишћем, цветом и плодом. Објасни им се три главна органа: корен, стабло и лишће; по томе цвет, плод и семе. Сад тек отпочети са развијеним семеном да би се показало развиће биљке.

Како семена имамо без и са албуменом, то треба потражити крупније семе на пр. пасуљево и од Ricinus-a. Ricinus-ово семе је велико, организацију је лако проучити, а међу тим та биљка свугде успева без нарочите културе. Избором ове две врсте семена, избегава се употреба пшеничног зрна, једносеменог плода за једним котиледоном.

При овоме проучавању ваља упознати љаке са условима за клијање семена, а за потпуно развиће биљке ваља обратити пажњу и на другу, нарочиту храну.

Пређемо ли на „органа за храњење“ и то на одељак о корену, видећемо: да су морфолошке особине корена измешане са физиолошким особинама; да се овде говори и о нечему, чему није место: „Размножавање биљака помоћу адвентивних корена може бити на два начина: сађењем и полагањем.“ Ваља само погледати на IV. стр. т. 3. на ње се видети да је овде говор о „грананама, пресадицама“ и „гранама положницама,“ а природно је место, да се о овоме говори, у одељку о стаблу, тамо где се говори о каламљењу. (т. 5. стр. IV и III. 6.). Да напоменем још и ово, да, кад се већ говори о користи разног корења за човека, ваља напоменути и корист коју има и сама биљка на пр. о користи репасто одебљалог корена, у толико пре што се пре тога говорило о депоновању материје, за доцније развиће, у зрну, било у котиледонима било у албумену.

Да би се ова несређеност у излагању а исто тако и нетачност још боље увидела, ваља прегледати: „Органа за размножавање.“ Глава III. (т. 8—14). Навешћу само ово из овог одељка:

1.) „Према распореду једносполних цветова на биљкама, биљке се називају:

једнодоме, кад имају и мушке и женске цветове на истом стаблу, као хрест, орах, бреза (слика 74), кукуруз;

дводоме . . . . .
многодоме, кад поред двосполних цветова на једном стаблу има и једносполних цветова: мушких и женских“ (т. 10. стр. IV.).

2.) „*Шпшарка* је плод који је постао стврдњавањем вретена и лусака у женске ресе. Шпшарка је дакле плод састављен из многобројних мањих плодова. Шпшарку имају бор (сл. 109), јела и др. т. 13. стр. 1. а на 3-ој страни има слика 112 крилата ахенија у јеле.“ Из овога се види да је шпшарка агломерација ахенија?

3.) Т. 14. стр. 2. „Исто тако и од биљке, што се развије од пшеничног семена на крају лета не остаје ништа више до семе.“

У систематском делу има такођер грешака, нпр.: Т. 16. стр. 3. „Поред кукурека у ово племе долазе и биљке с неправилним цветовима као жаворњак (*Delphinium consolida*), кандилка (*Aquilegia vulgaris*) и др... у кандилке су све круничине лиске промењене од оструге сл. 127.“ Ако је тако, онда би и цвет кукурека био неправилан, јер су и у њега круничине лиске „претворене у цевасте меднике.“ — Међу тим вели: т. 9. стр. 3. круничине лиске „ако су једнаке и размерно распоређене међу собом,... *правилна*,... а ако су неједнаке и неразумно распоређене онда се каже да је *неправилна* као у грешка итд.

„*Гљиве готованке.*“

Ражни жижак (*Sclerotium clavus*) је гљива готованка у облику рога“!? (Т. 35. стр. 4.).

Најзад има грешака и у самом „Прегледу Личеве системе“ (т. 37. стр. 1.).

Према свему овоме, мишљења сам да се овај попуњени рад не може, овакав какав је израђен, признати за школски уџбеник.

Београд

7 Маја 1898. год.

проф. Ст. Т. Јакшић.

Реферат г. Јуришића гласи:

Просветном Савету,

Прочитао сам рукопис, под именом „Биљке и наука о биљкама“, који ми је Просветни Савет изволео послати на преглед као Ботанику за ниже разреде средњих школа, а коју је израдио г. Светислав Здравковић, професор у крушевачкој гимназији.

У рукопису се прво говори о томе, шта су „Биљке и наука о биљкама“. — „Све биљке на свету састављају тако звану биљни свет, а наука, која тај свет изучава, зове се Ботаника или наука о биљу“.....

„Биљке су као и животиње живи створови; оне се множе, хране и умиру. Од животиња се разликују“... итд. говори о разликама које се могу опазити на савршенијим биљкама и животињама. Пошто је то изложио писац прелази на „Први део. — Биљке и живот њихов. — Глава прва. Делови из којих се једна биљка састоји. — Потребни услови за живот биљка“. Да би упознао ученике са разним деловима које на биљкама распознајемо, писац узима: „семе од пасуља и пшенице, кртолу од кромпира и лук од зум-

була“, и показује ученицима из којих су делова састављени ти биљни делови. Зрно граха ставља у повољне прилике те да оно проклија, а тако исто и пшеничну семенку, кртолу и лук. Остало градиво ево како је распоређено:

Глава 2. Органи за хранење.

Корен. — Коренова радња. — Разне врсте коренова. — Трајање корена. — Адвентивни коренови. — Корист од коренова.

Стабло. — Стаблова радња. — Разне врсте стабала. — Подземно стабло. — Трајање стабла. — Дебљање стабла. — Каламљење. — Корист од стабла.

Лист. — Листова радња. — Разне врсте листова. — Трајање листа. — Корист од лишћа. — Листови органи. — Пунољци. —

Глава 3. Органи за размножавање.

Цвет. — Поставак цветних делова и задатак цвета. — Разне врсте цветова. — Цветни омотач: чашница, круница. — Органи за плођење у цвету. — Медници. — Оплођавање биљака. — Цваст. — Приперци. — Плод. Разне врсте плодова: 1. прави плодови; 2. мешовити плодови. Корист од плодова и семена. — Расејавање биљака.

Глава 4. Хранење и развиће биљака. — Хранење биљака. — Биљке готованке. — Развиће биљака.

Други део. Деоба биљака.

Трећи део. Географско распрострањење биљака. — Преглед Линејеве системе“.

У Другом делу описани су поједини представници фамилија и изложена су обележја појединих фамилија, племена, редова, класа, итд. Фамилије су једна за другом ређаје по Декандоловој системи.

И ако би се могло забавити псецу на оваком распореду, бар што се тиче појединих одељака, ботаничког градива, ипак ћу преко тога прећи на преглед саме садржине. Јер, на доста места, у рукопису, има нејасности, негде непотпуности, а прилично погрешака и неслагања на и противуречности. Поједине напомене саопштићу по реду табака у рукопису. За тим ћу проговорити коју реч о сликама, по том нешто и о терминима.

1. „Облик лишћа стапан на једној истој биљци, а само у воденога биља може бити различан. Тако у воденог љутића“, т. 7. Овде је сметнуто с ума да *Umbelliferae* већином, неке *Sampanulae*, и друге сувоземне биљке имају доње лишће са свим различито од онога по стаблу. — „По кашто залници су јако развијени, те заступају лишће, које се у рашљку претворило као у грашка сл. 45“ т. 7. На сл. 46. престављено је, да се само вршно перо у вршнику претворило а четири лисна пера су потпуно развијена, — и залници су од њих само нешто мало већи.

„Цветови су обично бојени органи, који се на биљкама *јављају*, пошто им се потпуно развију органи за хранење, а ређе и пре листања“, т. 9. А лист је као и корен орган за хранење. — „Прашници су они танки на слободном крају главичасти коначни, што се налазе у унутрашњости цев, коју круничине лиске (сл. 50 а то је цвет од шебоја у кога круничини листићи нису срасли у цев) међу собом образују“, — *Тучак* се налази у самој средреди цвета. Он изгледа као какав *доста дебео стуб*“.

„У љутића чашница је од три лиске састављена“, На билци се види пет чашичиних листића. — „Сам начин како су цветови на стаблу или грани поређани зове се цваст.“ Цваст је скуп цветова на биљци у гомилу скупљених, а према томе, како су и на који начин цветови у цвасти поређани, цвасти се разликују и вртају. — Све цвасти могу се свести на ових пет главних облика: главицу, штит, клас, грозд и рачвицу“. Пошто су све поменуте цвасти појединце описане, вели се: „Осим ових главних облика цвасти *доста* често јавља се још једна врста, која прави прелаз између штита и грозда и зове се *грова*“, т. 11. и 12. Грову је требало ставити на и описати после штита, јер она ни по чему нема места после рачвице. За ученике би много разумљивије било да је за преходника цвасти узет грозд.

„У неких реса са женским цветовима јако развијене *љуске*, што подупиру цветове, задебљају и зарвене се и ова се реса назива *шишарица*“. Шишарица није цваст.

Обележје плода није јасно изложено. Вртање плода није разумљиво.

„Пасуљ и пшеница су биљке *једнолеткиње*“ т. 13. А на т. 2. и 5. пише да имају једногодишње стабло и корен. Познато је да се пшеница сеје у јесен и до зиме, из семена, се развије корен и стабло са по којим листом. Тако развијена пшеница презими. Кад као развијена биљка презимљује, да ли је онда и једногодишња? — „Мрква и купус су *дволеткиње*“ т. 13. А на 2. и 5 т. пише да те биљке имају „двогодишњи корен и стабло“. „Кад семе од мркве проклија из њега се развије млада биљка с танким кореном, кратким стаблом и збивеним лишћем... Кад наступи јесен *стабло и лишће сасуше се* а остаје само корен у земљи. Идућег пролећа из *корена избије ного доста* високо стабло. т. 14. А на 20. т. пише: „Стидак је *двогодишња* биљка, јер првога лета из семена израсте само корен и лишће, а тек другога лета цвета и доноси плод“. Као што видите ова се два навода не слажу. После, познато је да се лишће развија на стаблу, а из корена се развијају жиле и жилице.

Храст, буква и др. које се развијају много година и цветају сваког *лета* су *многолеткиње*“ а тамо опет има „многогодишња је корен ако траје више година... многогодишње је стабло ако траје више година и обично сваке године цвета и плод доноси“.

„Кромпир, зумбул и др. јесу биљке *дуговечне*“. 14. т. „Од свију поменутих биљака само многолеткиње имају *дрвенасте делове тела* а у свију осталих делови су сочни или *сушни* — *зељести*“. Нејасно а и погрешно је изложено трајање биљног живота. Није ретко дрвеће које је проживело 3—600 година. На и сама реч дуговечна казује нам да биљка, за коју се то рече, живи више векова. Све дрвенасте биљке су дуговечне. А и зељастих биљака има толиког века. (т.ј. дуговечног).

„Из споре развија се *напрат* као што се из пасуљевог семена развија пасуљ“, т. 15. Из споре се не развија *напрат* исто онако као што се из грашке развија грах. Јер, кад спора падне на земљу, ако су прилике повољне, из ње ће се клијањем развити празачетак — протал, на коме се развију органи за плођење, и, пошто се изврши плођење онда ће се тек са празачетка развити *напрат*“.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Нигде није разложено зашто су биљке у науци двама именима обележене, а то је требало урадити и за то, што се у тексту налази онолики број научних имена биљних.

У опису „Љутића *Ranunculus aser*“ т. 16. вели: „Лишће је претасто ребрasto и претасто резано“. Чим је лист претасто резан, по себи се разуме да ће и нерви бити тако разгранати... „*Ranunc. aser* има плод многобројне бодљаве ахеније (сл. 122(?) и 123!)“ Плод на сл. 123¹ представљен има *Ran. argvensis* а то је са свим другчија врста љутића. *R. aser* има гладак плод.

У опису кукурека (*Helleborus odorus*) пише „Више голих без лишћа стабљика носе на врху само по један цвет а претасто лишће избија непосредно из поданка... а пет круничних лисака промењене су у пет цевастих медника“. На сл. 123. иза цвета види се и део листа, по томе је дакле стабло лиснато. А кад посматрамо биљку опазимо да на стаблу има по 2—3 листа и за време цветања, доцније, после цветања они дорашћују. Круница опет има 8—10 (а не пет) цевастих листића прилику са једним медником. Писац је овде изнео погрешан опис, ваљда, за то што је превео то место из Манжена. *Mangin y Cours élémentaire de Botanique* р. 223 (по коме је наш писац састављао свој рукопис) описује *Helleborus foetidus*, другу врсту кукурека, која по Француској расте. А писац рукописа који прегледам просто је узео опис француске врсте кукурека и приказно нашој врсти кукурека. Отуда је онда и изишло да се опис кукурека не поклапа са биљком.

После кукурека описује бреберину. Она је међутим по сродности ближа љутићу, те ју је после њега и требало описати. — „Већина биљака ове фамилије (*Ranunculaceae*) обрађује се по градинама због њиховог лепог и живо бојадисаног цвећа“.

„Из семена *сљачице*, репице, и др. (крстаница) добија се уље, које се за храну употребљује“ т. 17. А у поменутоме, Манженову делу, наведено је: да се уље за храну добива из репица (*Brassica Napus L. var. oleifera* и *Brassica Rapa L. var. oleifera*) и лањика (*Camelina sativa Crutz*). Сљачицу је наш писац додао и још на прво место ставио, а тиме нам показао да се и сљачично уље употребљава за јело!

У опису булке пише: „Тучак је један и без стубића; плодник је завршен жиговима, који га као каква капа покривају“ А треба: жигови (4—20) су зракасто поређани по плочасто раширеном стубићу поврх плодника. „У Индији мак се нарочито гаји ради отровна млечна сока, који се цеди из његових незрелих чаура и стврдњава на ваздуху, те даје *опијум*“. Ученицима би јасније било да је на ово место пренесено оно из Панчићеве Ботанике стр. 198. После, не би на одмет било, да је споменуто да се мак гаји и у Старој Србији и Македонији; те би и на тај начин ученици тежили боље познавању Балканског Полуострва.

„*Винова лоза* (*Vitis vinifera*) расте дивља по каменарима, лукама и *бујним ливадама (винага)*, али ве од памтвека гаји свуда, где год може успевати... диже се у висину прихватајући се својим рашљикама за друго дрвце или нарочито пободене тачке... а круница састављена од пет лисака, које су при врху мало срасле... Винова лоза разликује се у *врло много врста*, као што су: американска лоза и др.“... „Из њега, (плода винове лозе) цеди се сок — *вино*, које је при умереној употреби *најздравије* пиће.

Из добра вина може се препицањем добити *шишрт*, а из рђавијег вина прави се *оцар* (сирће)“. У бујним ливадама не расте вињага. Не гаји се она свуда од памтвека. Круничне су листе врхом срасле те за то и може целокупна круница од ложе да се одвали. Вињаге има само једна врста *Vitis vinifera* од које су се многе одлике и сорте развиле.

Као представнике племена *Rosiflorae* описује: ружу, јагоду, вишњу и крушку. Ово племе и дели на толико фамилија. Поменуће представнике ређа једно за другим а по опису крушке наводи да су с њима сродне 14 биљака и др. Одатле не разбирамо, која је биљка — од тих 14 биљака — и с којим представником у најближем сродству. Трбало је после описа појединих представника навести и сродне му биљке... „Од плодова *извесних* ружичница сирваља се здраво накисело пиће; од крушака прави се водњика, од јабука јабуковача“. т. 19. Крушке се целе међу у туршију, туршија се водом налије; вода из туршијаре нешто мало слади, а и накисела је и зове се водњика; а од крушака, кад се утувају, цеди се крушковача. Крушковача је пиће као и јабуковача, само је мало слађа. Ниједно пак пиће није „здрово накисело“.

„*Каранфила*“ (*Dianthus caryophyllus*) се гаји по градинама а расте и *дивљи по њивама и ливадама*.“ Није забележено где су и у коме крају Србије те „њиве и ливаде“ на којима расте *Dianthus caryophyllus*. До сада се није знало да и та врста каранфила расте дивља по Србији, за то је то и требало означити. Али, *ни у Лаконији не расте Dianthus caryophyllus по њивама, одакле је по европским градинама као гајена биљка распрострајт...* „Круница (у каранфила) је састављена од пет лисака насађених на дугу *дришку*, нокат.“ Дришку има лист а доњи сужени део круничне листе зове се нокатац.

„У фамилију здравињака могу се уврстити још и ове две биљке: *зеџа соца* (*Oxalis Acetosella*) и *лин* (*Linum usitatissimum*) у којих је плод чаура, али састав цветова као и у ждралњака.“ Поменуће биљке издвојене су у засебне фамилије баш за то, што имају више белега, које их двоје од *Geganiaceae*-а. Међутим оне су блиске поменутој фамилији.

За представника слезова узет је *слез с „округлим лишћем* (*Malva rotundifolia*).“ Кад је ово урађено заборавило се да је *Malva rotundifolia* ситнија и ређа биљка од *прнога слеза* (*Malva silvestris*). Ову другу требало је дакле и узети за представника, а тим пре што има и српско име. — У опису поменутог пише: „Чашица је састављена од 5 сраслих лисака и подбољена са три слободна приперка, који образују *тако звану чашицу*.“ А на 12 т. пише: „Више примерака близу примакнути правој чашици образују још једну чашицу, која се зове *спољашња чашица*, као у слеза“.... Панчић вели: слез има двојну чашицу... „Плод (у слеза) је *крунаста чаура* подељена у толико делова колико је окаца било у плоднику; сваки део плода садржи *много* котурастих семенака.“ Пишцу није јасно које плодове називамо чауром. Плод у слеза није чаура. Слезов плод је сложен из многих каридија у округ сраслих. Свака каридија садржава само по једну семку.

„Намук расте *једино* у толиким крајевима Азије и Африке.“ А шта ћемо кад доста намука расте по Македонији па и Старој Србији а нешто га гаје и у Херцеговини.

„У фамилију *маслиница долази* још и врло важна биљка, која код нас не расте већ у топлијим пределима, а то је маслина“ т. 22. Ово је и сувише алватно речено. Могло се бар казати, да се маслина у велико гаји у далматинском и македонском приморју. Али....

„Круница је неправилна (у мртве коприве) и састављена од пет лисака сраслих у цев која је по ободу подељена у *пет режња*. Режњеви нису једнаки те круница *изгледа* подељена у два неједнака дела, која се зову усне, а цела круница због тога зове се *усната*. Горња усна састављена од две лиске а доња од три.“ Писцу нејасно ученицима неразумљиво,

„Фамилија *потајница* (Orobanchaeae)“ т. 23. Потајница (Lathraea Squammaria) је једина врста из тога рода у нас. А род Orobanchaeae заступљен је у нашој флори са 16 различитих врста, и све су народу познате под именом *водњаче*. Па и у науци фамилија Orobanchaeae позајмила је назив од рода Orobanchaeae.

„Дуван с великим *ружастим* цветовима и чаурастим плодовима... дуван се у велико *обрађује* због лишћа, које сасушено људи разни завијају и сагоревају, удишући дим што се развија при сагоревању.“ Ружаст цвет имају ружасте биљке а не дуван. Земља се обрађује, а дуван се гаји....

„Храст расте на *згодној* земљи врло много“ т. 25. „Лишће је усамљено, *крушिकाсто* (у раста)... Тучак је опкољен многобројним љшчицама, које скупа чине *тако звану купу*. Плод је *једносемена сушина чаура*, при дну обухваћена стврднутим љшчицама, купом и зове се жир.“ 26 т. сл. 196. А на 12 т. пише: „покашто многобројни и сушни приперци образују око цвета као неки *пелар* (сл. 92), који омотава плод, кад овај сазрева, као у храста, бујеве.“ Наведена места не слажу се. Писцу је нејасно шта је купа, а не зна какав плод има раст и буква.

„Кестен расте у нас *само* око Лознице и више Трнавe на Јелици. У кестена је лишће *целшато*.“ 26 т. Ко биљку — кестен — не познаје може се, и са сл. 197. у рукопису, уверити да кестен има лист зупчаст. Сем поменутих места кестен расте у Србији још и код Ниша на Горици, код Врање, код села Лопатње у ваљевском итд.

„У леске плод је *лешник*, *обвијен* оздо...“ т. 27. Међу плодовима овај плод није описан. Леска има плод орашницу, коју лешником зовемо.

„Зумбул има шест прашника: *четири дужа а два краћа*.“ т. 30. На 8 т. пише: „у зумбуловог као и у шебојевој цвета, има шест прашника, али су у зумбуловог цвета *прашници* с врло кратким прашним концима, *једнаке дужине*.“ Кома да поверују ученици: онеме са 30 т. или онеме са 8 табака? — „*Мразовац*, који се од зумбула нарочито разликује по томе што му је плод *мешак*.“ т. 31. Богме, мразовцу је Бого дао да има *плод трооку чауру*.

„Велики део људства храни се кукурузом“....

„Пиринчем се храни велики део људства.“ т. 33. Пиринчем се храни можда више од половине а половина поуздано, док се кукурузом храни само мали део људи.

„Јела (Pinus picea)“. Јела је Abies pectinata а смрча Picea excelsa.

„*Ражни жижак*“ (Sclerotium clavus) је гљива готованка у облику рога. Она се развија на ражним класовима и чини те је брашно такве ражи веома опасно, јер је жижак који је с брашном помешан отро-

ван.“ т. 35. Жижак је она буба Calandra, чија ларва по амбаревима нагриза зрна *стрних*¹⁾ жита. Гљива што је горе описана јесте *изродица* (Claviceps purpurea Tul.), која се само у једном цвету — на класу у неколико цветова — на месту плода круне развије.

Да не би и даље наводно, многа места у рукопису само подвукао. А овде ћу само још две ствари споменути.

Оно под „*Географиско распростирање биљака*“ преписано је из Панчићеве флоре у околини Београда VI изд. с. 65—67, само су при преписивању неки ставови измењени и окрњени, те је с тога ваљада овај одељак и испао не само непотпун већ и нејасан.... „Све биљке које на каквом мањем или већем земном простору расту, кажу се скупа *флора*.... Да би се лакше познале и проучиле биљке што састављају флоре разних крајева или мање флоре, као флора Србије, флора околине Београда, од велике је користи подела биљака која је свуд примљена, а коју је *француски велики ботаничар Линеј* извео и која се зове „*Линејев систем*.“ Ја мислим да су врло ретки матуранти, који не би знали да је *Лине Шведан*.

У прегледу Линеова система пише: „1. Цвеће двосполно... 2. цветови двосполни.“ У првом треба цветови двосполни, у другоме цветови једносполни. Даље пише: „Једанаест до дванаест прашника... XI класа.“ А треба једанаест до деветнаест прашника... XI класа.

2. У рукопису има 265 слика. Нисам противан сликама, али знам да би ученици више научили и знања стекли када би им се поједине биљке живе или и осушене доносиле и показивале. За то су у свакој гимназији и установљени јестаственички кабинети. Да понешто поменем. Разне врсте корена, стабала, лишћа и плодова требало би увек имати у довољној количини у кабинету. И, кад се о тим деловима биљним говори онда им осушене и препароване износити и показивати. А који пут по неки делови могли би се можда и свежи набавити (напр. бриљан). Осушено лишће може се у двојним рамовима показати а не би било згорег тражити од ученика да показато им лишће прецртају. И остале делове биљке требало би ученици да прецртавају. У место слика, на којима је представљено навртање, много је поучније за ученике, кад им се та вештина практички покаже ма и на врбову прућу, које је и лако добавити.

Сл. 113. у рукопису представља *имелу* као готованку. Из слике се ама баш ништа не разбира. А кад би се одсекло неколико грана са имелом и направили пресеци у неколико праваца, па то показало ученицима, онда би ученици посматрањем тих пресека, уз наставничково објашњење, лакше могли да појме имелин паразитизам. То, што би тада уочили и сазнали не би после никада заборавили.

Свака гимназија ваља да има хербар сувих биљака. Те биљке треба ученицима и показивати онда кад им се о њима говори. А само уз биљке показати им и слике, да виде како су показате им биљке и насликане. Ослонити се само на слике то је и сувише премало.

¹⁾ Сви наши пишу за цереалије *стрна* жита у место *стрна* жита. Цереалије се зову *стрним* житима за то, што им зрна, кад се уриљавају, *стрне* низа *стрне* рве. Огуда су и речи *стрника* и *стрниште*.

Сл. 167. у рукопису представља *Digitalis purpurea*, биљку, која у Србији не расте дивља а мало је се где гаји и по градинама. Душа ваља, та биљка расте свуда по Француској, с тога је француски учитељи и показују својим ученицима. У Србији поменути биљку заступа *Digitalis lanata*, коју је дакле и требало нашим ученицима показати.

3. Писац нам својим рукописом предлаже и неке нове термине, а тиме нам само ремети и квари ботаничку терминологију. Тако, предлаже: пресадица место садница; лист, листови м. лист, лишће; прашни конач м. прашни кончић; бели локвањ м. кордон; тако звани нокат м. нокатац; љуска, љущича м. љупка, љупница; кићанка м. кита; назупчена м. зупчаста; најгорњи м. горњи; шибови м. шибље; дрвета м. дрвеће; пољски креш м. раставић; пољске маљаве сите (*Luzula*) м. маслиница (по Златибору и Ивици); пасуљ м. грах;¹⁾ итд. Писац увек пише хрђав м. рђав; храст м. раст; у виду м. у облику итд.

Мислим да писац јако греша кад поједина научна имена преводи. Тако на пример, он преводи *Viola canina* са *иасја љубичица*; *Digitalis purpurea* са *црвени наурстак*; *Malva rotundifolia* са *слез с округлим лишћем*; *Ophrys muscifera* са *мушица*; *Ophrys ariphera* са *ишчица*; *Orchis bifolia* са *дволисни каћунак* итд. Даље, писац не прави разлику између термина: чено (ченови) и ченак (ченци). Цупољци у главици бела лука су чена а не челци. Ченци су они меснати цупољци што се развијају на стаблу у лука (*Allium*), *Dentaria bulbifera*, *Rosa vivipara* итд.

Писац је утрошио много времена и рада у састављање овога рукописа, с тога и заслужује наше признање и особиту похвалу. Али према свему ономе, што сам напред навео, мишљења сам: да овај рукопис „Биљке и наука о биљкама,“ кад би се печатао, не би могао бити употребљен за уџбеник у нижим разредима средњих школа.

Просветном Савету захваљује на пажњи и поверењу
28. октобра 1897. год.
у Београду.

Жив. Ј. Јуришић
проф. II београд. гимназ.

По саслушању реферата Савет је одлучно, да се пом. дело не може примити.

Референтима је у име хонорара одређено сваким по *осамдесет* (80) динара.

XIII.

Прочитан је реферат г.г. Јов. Миодраговића и Луке Лазаревића о „Причама из историје“ од А. Пантића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Изучавање историје у основној школи колико је потребно за ученике, толико је тешко за наставнике.

¹⁾ Реч *грах* налази се и у старим споменицима нашим (*Starine X*) забележена, а и дан данас свуда у народу живи и одржава се. Једино по бољим градским кућама говори се *пасуљ*, што је постало од латинског *Phaseolus* или можда немачког *Phaseole*, *Fisole* или *Fasel* (прост народ).

Да се историја не може ту изучавати као наука, то је ван спора. Али да историја у основној настави не треба да буде ни само (опширнија или краћа) ратна историја, нити опет летопис, и то је тако исто извесно.

У једно време програм из српске историје у основној школи нашој беше тако опширан, да се мало што више учило и у гимназији. Против тога се с разлогом устало, и програм је скраћен.

Али као год што се из хигијенских и педагошких разлога, а с обзиром на дечију неразвијеност, не може допустити сувишна опширност, исто тако ни скраћивање не може ићи одвише далеко из разлога националних и из разлога на јачи морални развитак, који се историјском грађом може потпомагати више но и једном другом.

За српску историју имамо данас у основној школи неколико уџбеника. Они се мало чим разликују међу собом. Начин излагања у главном је исти, само је неки одељак у једном уџбенику опширнији у другом краћи, у једном су слике мало јасније и лепше, у другом лошије итд. Па и по обиму су приближно једнаки.

Господин *Арс. Пантић*, учитељ, израдио је нов уџбеник за српску историју под натписом „*Приче из српске историје за ученике IV разреда*“, који је поднео у рукопису, и о том раду његову ми смо позвани од Главног Просветног Савета да кажемо своје мишљење.

Госп. Пантић је дошао до уверења да су досадашњи уџбеници за српску историју опширни, па се потрудио да изради краћи. Његов би уџбеник изнео од прилике три штампана табака. Још је г. Пантић и слике изоставио. У томе је разлика између његова уџбеника и осталих.

Напоменуемо напред, да се у програм ове наставе не сме унети ни одвише много грађе, нити опет одвише мало. Према томе, ни уџбеник не ваља да је ни сувише опширан ни веома кратак. А кад се још скраћивањем отера у нејасност; кад се, из тежње, да се што мање грађе унесе у уџбеник, и најкрупнији факти тек као узгред додирују, или по неки важни моменти никако и не узимају у рачун, онда књига тако написана, неће бити уџбеник него некакав подсетник, који нити ће моћи заменити добар уџбеник, нити давати какво историјско знање.

Свој састав г. Пантић није ни назвао историјом, него *причама из историје*. Према овоме натпису рекло би се, да није имао намеру ни да обухвати целу историју, него само поједине слике из ње. А ово не стоји. Онда не знамо, за што је овакав натпис дао саставу, који је обухватио сву Историју. Може се помислити да је г. Пантић желео избећи сухопарност историјску, па је тежио да историју изложи у занимљивијем облику, у причама. Али у томе није био ни мало добре среће. Његове *приче* се разликују од *историја*, које су његови другови писали за ову потребу само краткоћом,

И ако у г. Пантића нема *крупних* погрешака, опет их није сасвим избегао. А са велике тежње за краткоћом на много места опажа се нејасност. Навешћемо само неколико примера.

Говорећи о многобожачкој вери у Срба, г. Пантић помиње домаће богове, које је имао сваки дом, да га чува од зла. А мало доцније вели, да се Срби нису

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

покретили сви од једанпут, него су се породице редом крстиле. „Свака је породица бирала сама за себе празник, у који ће се покретити, и тај је празник после крштења славила. Тако је постала слава или крсно име“.

„Кад су се Срби доселили у садање земље, нису могли да уреде једну јаку државу, него су место једне знали више мањих државица“.

„Кад му (Стевану Војиславу) нису могли ништа учинити сами (Грци), онда патерају хумског кнеза Љутовита, босанског бана и рашког жупана, који су били под виховом влашћу, да и они, као грчке присталице, ударе на Војислава“.

„Под своју старост Немања сазове сабор и своја два сина, Вукана и Стевана, и због неких узрока престо остави млађему сину“.

„Жена га (Стевана Дечанскога) је још наговарала да не остави престо старијему сину Душану, него млађему сину Симеуну, којег је Гркиња родила“.

„Кнез Лазар тада беше ушао у Турке те га они околе и заробе“.

„Кад је оздравио (Карађорђе) и видео да су Турци ушли у Србију са више страна, напусти Србију и утекне у Аустрију“.

„Милош (Обреновић) није хтео да бега. Кад је позван да бега, одговорио је: кад је целом народу зло не треба бегати“.

„Кад је турски цар видео да ће за турску државу горе бити, ако му кнез Михаило објави рат, нареди 1867. године, да се Турци иселе из свију градова Кнежевине Србије“.

„Месеца маја 1868. године, кнез Михаило оде у тончидерску шуму да се прошета. Из шуме изађу пред њега неки несретни и певаљали људи и убију га“.

„Најпосле Турци надјачају Србе и заузму Зајечар, Књажевац и Алексинац, са околним селима. То примора кнеза Милана, те с Турцима уговори примирје на дуже време, и Турци оставе Србију“.

„Кад је кнез Милан увећао Србију и постао независан српски владалац, сазове 1882. год. скупштину, која га прогласи за српскога Краља, а Србију за Краљевину“.

Незгодно је и рећи, у предавању, а камо ли штампати у дечијој књизи овако: „Намесници *нису добро управљали*, за то им Краљ Александар одузме *пр* управу“.

У опште цео спис књиге оваким нејасноћима и неодређеностима, које потичу из превелике тежње за краткоћом.

И ако је г. Пантић дао своје спису име „приче“ и ако га је толико скратио, да он не би више изнео од три штампана табака, опет он није постигао да избегне ни историску опширност ни суховарност. Он је обухватио све, а тако кратко, збијено, без зачина, без прича, без живота и вештине у одабирању и представљању догађаја, да његове „Приче из Историје“ изгледају као неки најзбијенији *преглед* све Историје, или мртви костур. А кад се још и слике изоставе, онда је г. Пантић отишао корак назад од својих другова.

С тога смо ми учивога мишљења, да се овај спис не може примити и штампати о државном трошку, нити препоручити као уџбеник за ученике основних школа. Главном Просветном Савету

11. маја 1898. г.
Београд:

познани
А. Лазаревић
Ј. Миодраговић

По саслушању реферата Савет је одлучно, да се ове „Приче“ одбаце.

Референтима је у име хонорара скупа одређено *идесет* (50) динара.

XIV.

Прочитан је реферат г. Г. Миловановића о кривци г. Лазара Николића, учитеља у Дубници, због узимања мита за испит ученика.

По саслушању реферата Савет је одлучно, да кривица г. Николића није доказана и да се према томе не може казнити за оно, за што се оптужује. Овим је састанак закључен.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

Статистика испита зрелости за 1896.—1897. школску годину. — Statistique de l' examen de maturité pour l' année 1896.—1897.

I Гимназије — Gymnases

(НАСТАВАК)

Процент приправника одбијених на годину дана износио је у гимназијама:

I београдској	5.00
II „ „	17.50
крагујевачкој	20.00

крушевачкој	5.56
пожаревачкој	16.67
свега	8.54

Одбијених на годину дана највише је било у крагујевачкој гимназији, а најмање у I београдској

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гимназији, а најмање у I београдској; није било одбијених на годину дана у гимназијама: зајечарској, нишкој, пиротској и шабачкој.

Односна размера између приправника одбијених на три месеца и на годину дана била је као 100 : 44.

Приправника који нису изгубили право на даље полагање испита била су тројица, и то у гимназијама: I београдској, II београдској и зајечарској.

Од сто приправника било је одбијених на свагда у опште двојица.

У I београдској гимназији један је приправник умр'о.

По успеху било је приправника:

у гимназијама	одличних	в. добрих	добрих	слабих
I београдској	9	15	15	1
II београдској	3	10	16	11
зајечарској	2	—	6	1
крагујевачкој	1	4	4	1
крушевачкој	3	3	11	1
нишкој	3	6	6	—
пиротској	2	3	3	—
пожаревачкој	—	3	7	2
шабачкој	—	7	5	—
свега	23	51	73	17

Од сто приправника било је:

у гимназијама	одличних	в. добрих	добрих	слабих
I београдској	25:50	37:50	37:50	2:50
II београдској	7:50	25:00	40:00	27:50
зајечарској	22:22	—	66:67	11:11
крагујевачкој	10:00	40:00	40:00	10:00
крушевачкој	16:67	16:67	61:11	5:55
нишкој	20:00	40:00	40:00	—
пиротској	25:00	37:50	37:50	—
пожаревачкој	—	25:00	58:33	16:67
шабачкој	—	58:33	41:67	—
у опште	14:02	31:10	44:51	10:37

Из овога се види, да је одличних ученика највише било у пиротској гимназији, а најмање у II београдској; у пожаревачкој и шабачкој није их никако ни било.

Врло добрих је било највише у шабачкој гимназији (58:33%), за тим у крагујевачкој и нишкој по 40%, а најмање у крушевачкој гимназији; у зајечарској гимназији врло добрих није било.

Добрих ученика највише је било у зајечарској гимназији, а најмање у I београдској и пиротској.

Слабих ученика није било у гимназијама: нишкој, пиротској и шабачкој; највише их је било у II београдској, преко четвртине, а најмање у I београдској.

На сто одличних и врло добрих ученика долазило је добрих и слабих у гимназијама:

I београдској	67
II београдској	208
зајечарској	350
крагујевачкој	100
крушевачкој	200
нишкој	67
пиротској	60
пожаревачкој	300
шабачкој	71
у опште	122

Средња оцена успеха износила је у гимназијама:

I београдској	3:8
II београдској	3:1
зајечарској	3:3
крагујевачкој	3:5
крушевачкој	3:4
нишкој	3:8
пиротској	3:9
пожаревачкој	3:1
шабачкој	3:6
у опште	3:6

Најбољи успех био је у пиротској гимназији, за тим у I београдској и нишкој, а најслабији у II београдској и пожаревачкој гимназији.

У овом прегледу износимо број ученика по годинама живота у гимназијама:

година	I београдској	II београд.	зајечарској	крагујевач.	крушевачкој	нишкој	пиротској	пожаревач.	шабачкој	свега
18	4	6	3	1	3	4	2	1	2	26
19	13	9	—	5	6	3	2	4	3	45
20	9	4	1	3	3	6	2	3	3	34
21	6	6	3	1	4	2	1	2	3	28
22	5	3	2	—	—	—	1	1	1	18
23	2	5	—	—	2	—	—	—	—	10
24	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
25	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2

У проценту било је ученика који су имали у гимназијама:

година	I београдској	II београд.	зајечарској	крагујевач.	крушевачкој	нишкој	пиротској	пожаревач.	шабачкој	свега
18	10:00	15:00	33:33	10:00	16:67	26:67	25:00	8:33	16:67	15:85
19	32:50	22:50	—	50:00	33:33	20:00	25:00	33:34	25:00	27:44
20	22:50	10:00	11:11	30:00	16:67	40:00	25:00	25:00	25:00	20:73
21	15:00	15:00	33:33	10:00	22:22	13:33	12:50	16:67	25:00	17:07
22	12:50	20:00	22:23	—	—	—	12:50	8:33	8:33	10:98
23	5:00	12:50	—	—	11:11	—	—	8:33	—	6:10
24	2:50	—	—	—	—	—	—	—	—	0:61
25	—	5:00	—	—	—	—	—	—	—	1:22

Из ових се процената види, да је највише било приправника у 19. години, и то у крагујевачкој гимназији (50%), а најмање је било у 24. и 25. години.

У 24. години био је један приправник у I београдској гимназији, а у 25. години била су двојица у II београдској гимназији.

Просечна година живота једног приправника износила је у гимназијама:

I београдској	20·13
II београдској	20·65
зајечарској	20·11
крагујевачкој	19·40
крушевачкој	19·72
нишкој	19·40
пиротској	19·63
пожаревачкој	20·08
шабачкој	19·83
у опште	20·07

Највећа просечна година живота била је у II београдској гимназији, а најмања у крагујевачкој и нишкој.

По месту рођења било је приправника рођених: у гимназијама: у Србији: у др. државама:

I београдској	33	7
II београдској	34	6
зајечарској	8	1

крагујевачкој	9	1
крушевачкој	16	2
нишкој	13	2
пиротској	8	—
пожаревачкој	11	1
шабачкој	12	—
свега	144	20

Од сто ученика било је рођених:

у гимназијама:	у Србији:	у др. државама:
I београдској	82·50	17·50
II београдској	85·00	15·00
зајечарској	88·89	11·11
крагујевачкој	90·00	10·00
крушевачкој	88·89	11·11
нишкој	86·67	13·33
пиротској	100·00	—
пожаревачкој	91·67	8·33
шабачкој	100·00	—
свега	87·80	12·20

Процент ученика рођених ван Краљевине Србије био је врло мали.

Највише је било ученика са стране у I београдској гимназији, а најмање у пожаревачкој. У пиротској и шабачкој гимназији није било са стране.

На сто ученика рођених у Србији долазило је рођених ван Србије 14.

Приправника рођених у Србији било је:

из округа	У Г И М Н А З И Ј А М А									свега
	I београдској	II београд.	зајечарској	крагујевач.	крушевачкој	нишкој	пиротској	пожарев.	шабачкој	
ваљевског	3	1	—	—	—	—	—	—	1	5
врањског	—	2	—	—	—	—	1	—	—	3
крагујевачког	3	7	1	6	1	—	1	—	—	19
крајинског	1	—	3	—	—	1	—	—	1	6
крушевачког	—	—	—	—	7	3	—	—	—	10
моравског	4	5	1	1	3	1	2	—	—	17
нишког	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2
пиротског	—	—	—	—	—	2	1	—	—	3
подринског	—	3	—	—	—	1	—	—	9	13
подунавског	1	4	—	—	2	—	1	2	—	10
пожаревачког	1	1	—	—	—	—	1	8	1	12
рудничког	3	6	—	1	2	1	—	—	—	13
тимочког	1	1	3	—	—	1	1	—	—	7
топличког	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
ужичког	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Београда	16	3	—	—	—	2	—	1	—	22

Од сто ученика рођених у Србији било је:

ваљевског	9·09	2·94	—	—	—	—	—	—	8·34	3·47
врањског	—	5·88	—	—	—	—	12·50	—	—	2·09
крагујевачког	9·09	20·59	12·50	66·67	6·25	—	12·50	—	—	13·20
крајинског	3·03	—	37·50	—	—	7·69	—	—	8·33	4·17
крушевачког	—	—	—	—	43·75	23·08	—	—	—	6·94
моравског	12·12	14·71	12·50	11·11	18·75	7·69	25·00	—	—	11·81
нишког	—	—	—	—	6·25	7·69	—	—	—	1·39
пиротског	—	—	—	—	—	15·38	12·50	—	—	2·09
подринског	—	8·82	—	—	—	7·69	—	—	75·00	9·03
подунавског	3·03	11·77	—	—	12·50	—	12·50	18·18	—	6·94
пожаревачког	3·03	2·94	—	—	—	—	12·50	72·73	8·33	8·33
рудничког	9·09	17·65	—	11·11	12·50	7·69	—	—	—	9·03
тимочког	3·03	2·94	37·50	—	—	7·69	12·50	—	—	4·86
топличког	—	2·94	—	—	—	—	—	—	—	0·70
ужичког	—	—	—	11·11	—	—	—	—	—	0·70
Београда	48·49	8·82	—	—	—	15·39	—	9·09	—	15·25

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Из ових се процената види, да је највише приправника дао град Београд, а за тим крагујевачки округ; најмање је било приправника из топличког и ужичког округа.

У свима гимназијама било је ученика из округа, где је и гимназија, сем II београдске, нишке и пиротске. У првој је највише било ученика из крагујевачког округа, у другој из крушевачког, а у трећој из моравског.

Ученика са стране било је у гимназијама:

	свега	у проценту
Из Старе Србије и Македоније	4	20·00
„ Херцеговине	2	10·00
„ Црне Горе	1	5·00
„ Аустро-Угарске	13	65·00
у опште	20	100·00

Са стране највише је било приправника из Аустро-Угарске, а најмање из Црне Горе.

Приправника рођених у Србији било је у гимназијама:

	из градова	из села
I београдској	27	6
II „	24	10
зајечарској	5	3
крагујевачкој	6	3
крушевачкој	11	5
нишкој	11	2
пиротској	6	2
пожаревачкој	8	3
шабачкој	6	6
свега	104	40

Од сто приправника рођених у Србији било је у гимназијама:

	из градова	из села
I београдској	81·82	18·18
II београдској	70·59	29·41
зајечарској	62·50	37·50
крагујевачкој	66·67	33·33
крушевачкој	68·75	31·25
нишкој	84·62	15·38
пиротској	75·00	25·00
пожаревачкој	72·73	27·27
шабачкој	50·00	50·00
свега	72·22	27·78

У свима гимназијама било је више ученика из градова, него из села, сем шабачке гимназије, у којој је био подједнак проценат грађана и сељана.

Односна размера између приправника из градова и из села била је у гимназијама:

I београдској	као	100 : 22
II „	„	100 : 41
зајечарској	„	100 : 60
крагујевачкој	„	100 : 50
крушевачкој	„	100 : 45
нишкој	„	100 : 18
пиротској	„	100 : 33
пожаревачкој	„	100 : 37
шабачкој	„	100:100
у опште	као	100: 38

Приправника рођених ван Србије било је у гимназијама:

	из градова	из села
I београдској	3	4
II „	4	2
зајечарској	1	—
крагујевачкој	—	1
крушевачкој	2	—
нишкој	2	—
пожаревачкој	1	—
свега	13	7

Процент приправника рођених ван Србије износио је у гимназијама:

	из градова	из села
I београдској	42·86	57·14
II „	66·67	33·33
зајечарској	100·00	—
крагујевачкој	—	100·00
крушевачкој	100·00	—
нишкој	100·00	—
пожаревачкој	100·00	—
у опште	65·00	35·00

На сто ученика грађана долазило је сељана 54.

У опште било је у гимназијама:

	грађана	сељана
I београдској	30	10
II „	28	12
зајечарској	6	3
крагујевачкој	6	4
крушевачкој	15	5
нишкој	13	2
пиротској	6	2
пожаревачкој	9	3
шабачкој	6	6
свега	117	47

У опште проценат приправника износио је у гимназијама:

	грађана	сељана
I београдској	75·00	25·00
II „	70·00	30·00

зајечарској	66·67	33·33
крагујевачкој	60·00	40·00
крушевачкој	75·00	25·00
нишкој	86·67	13·33
пиротској	75·00	25·00
пожаревачкој	75·00	25·00
шабачкој	50·00	50·00
свега	71·34	28·66

На сто ученика грађана долазило је сељана у гимназијама :

I београдској	33
II "	43
зајечарској	50
крагујевачкој	67
крушевачкој	33
нишкој	16
пиротској	33
пожаревачкој	33
шабачкој	100
свега	40

Највише је ученика из градова било у нишкој гимназији, а најмање у шабачкој гимназији, у којој је било подједнако грађана и сељана.

Ученика је било од родитеља :

у гимназијама	свештеника	чиновника	наставника	трговаца	занаталија	слугу	земљорадника	др. занимања
I београдској	1	16	1	12	1	1	5	3
II "	3	8	1	12	2	2	9	3
зајечарској	1	1	—	5	1	—	1	—
крагујевачкој	—	—	—	2	3	1	2	2
крушевачкој	3	4	1	8	—	1	1	—
нишкој	2	6	2	3	1	—	1	—
пиротској	1	1	1	3	1	—	—	1
пожаревачкој	1	3	—	4	—	—	3	1
шабачкој	—	2	—	4	2	1	1	2
свега	12	41	6	53	11	6	23	12

Процент приправника од родитеља износио је :

I београдској	2·50	40·00	2·50	30·00	2·50	2·50	12·50	7·50
II "	7·50	20·20	2·50	30·00	5·00	5·00	22·50	7·50
зајечарској	11·11	11·11	—	55·56	11·11	—	11·11	—
крагујевачкој	—	—	—	20·00	30·00	10·00	20·00	20·00
крушевачкој	16·66	22·22	5·56	44·44	—	5·56	5·56	—
нишкој	13·33	40·00	13·33	20·00	6·67	—	6·67	—
пиротској	12·50	12·50	12·50	37·50	12·50	—	—	12·50
пожаревачкој	8·33	25·00	—	33·34	—	—	25·00	8·33
шабачкој	—	16·67	—	33·33	16·67	8·33	8·33	16·67
у опште	7·32	25·00	3·66	32·31	6·71	3·66	14·02	7·32

У свима гимназијама било је највише трговачких синова, сем крагујевачке, у којој је највише било занатлијских синова, и нишке, у којој је највише било чиновничких синова.

У опште најмање је било ученика од родитеља наставника и слугу (по 3·66%).

(Наставиће се)

НАУКА И НАСТАВА

ГИМНАЗИЈА У ГИСЕНУ

и

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ У ХЕСЕНСКОЈ

(НАСТАВАК)

II. Латински језик. „Задатак је настави у латинском језику — према наставним плановима — да буде основа за граматичко сазнање у опште и да буде посредник за разумевање латинске литературе.

У VI се прелазе правилни облици без депоненција. У V се понављају и учвршћују правилни облици и додају неправилни као и најпростија синтактична правила. Што се научи увежбава се с помоћу читанке. Задатак IV су главна правила конгруенције, прономина, препозиције и нџука о падежима. У III се свршује граматика са својим најважнијим правилима. Као у свакој граматичкој настави у опште, на свима степенима треба да се правила задобију индуктивним путем. Од IV је потребно, да се велика пажња обраћа на учење добрих *угледних примера*. Поједине колегије треба да се сагласе о збирци *угледних примера*, што ће за све разреде важити. Учење правила се потпомаже усменим и писменим превођењем. У II и I мора се граматично образовање удубити и проширити; и овоме помажу усмена и писмена вежбања. Писмена вежбања нека се по правилу ослањају на лектуру.

Лектира писаца почиње у IV Корнелијем Непотом и Федром или хрестоматијом, која садржи радове тих обају писаца, а у III се чита Цезар и Овидије.

У II се читају од прозних дела лакши говори Цицеронови, Курције Руф, Салустије, Ливије, а од поетских Овидије и Вергилије; у I већи говори, писма, реторски и филозофски списи Цицеронови, затим Ливије, Тацит и Хорације. Остали су писци само изузетно допуштени и то у малој мери.

Прозна се лектира из оба жива језика с планом доводи у што већу везу са историјском наставом.

На свим степенима треба тежити за што опсежнијом лектиром, али не на штету темељитости.

Из оба се мртва језика задају као редовно усмено и писмено вежбање превођење на матерњи језик без претходне спреме. Т. зв. *пренарацију* писаца треба по правилу у школи свршити.

За лектуру песника везују се прозодија и метрика.

Читање више писаца у исти мах треба избегавати. Нека се што више примењују ретроверзије с латинскога на матерњи језик и обратно, као и варијације. На свим степенима нека се што већа пажња обрати на учење речи. Погодна места из прозне и поетске лектуре треба научити на изузет.

Код сваке лектуре нека се брижљиво пази на коректно читање, као и на квантитет.¹⁾

На основу тога наставнога плана градиво је из латинскога језика овако распоређено у гисенској гимназије:

VI. Правилни облици по граматизи од Waldeck-a. §§ 1—31. Усмена вежбања по Schmidt-y. I. део. Extemporalia.

V. Правилни и неправилни облици по Waldeck-y. У летњем семестру читанка Schmidt-ова, I део; у зимњем: H. Müller; De viris illustribus (одабрани комади из историје Александра Великога). Почети синтаксе. Extemporalia.

IV. Понављање науке о облицима; најважнија правила из науке о падежима и о реченицама, Waldeck §§ 37—100. Из Милерове Латинске читанке по Непоту, Ливију и Курцију: Милтијад, Темистокле, Ханибал. Изабране басне из Федра. Extemporalia и разредни задаци.

III. Понављање науке о падежима; најважнија правила из науке о глаголу, Waldeck §§ 109—200. Caesar, De bello gallico VI, 11—28; I, 30—54; II. Ovid, Met. IV, 667—789; VI, 313—381; VII, 183—235; X. 1—64.

III. Наука о падежима и о реченицама до краја. Caesar, De bello gallico III, IV, V, VII (одабрани делови) и Ovid, Met. II, VI, VIII (одабрани делови).

III. Curtius Rufus, Histor. Alex (одабрани делови); Cicero, De imper. Cn. Pomp; Pro Arch. poët; Vergilius, Aeneis I и II (одабрани делови).

III. Livius, одабрани делови из IV—VI, XXI до XXX. Vergilius, Aeneis, одабрани делови из IV—XII.

II. Cicero. De oratore. Horatius, Оде, Епосе.

OI. Horatius, Сатире, Епистоле. Cicero, Epistulae selectae од Dettweiler-a. Tacitus, Анали I, II, Германија.

У свим су разредима писмена вежбања у вези

¹⁾ B. Lehrplan für die Gymnasien стр. 6—7.

са лектиром; у свим се разредима преводи на матерњи језик.¹⁾

[Зачини наставни план за реалне гимназије прописује то исто, с том разликом, што су граматичко градиво и лектира смањени и нешто другачије расподељени. Тежи радови Цицеронови и Тацит нису прописани.²⁾]

Шилер је мишљења,³⁾ да је настава у латинском језику и у грчком само за оне потребна, који желе да се научно образују. Наука црпи из извора, а ниједна се права наука не може задовољити изведеним судовима, но мора до извора ићи. Највишим круговима друштвеним потребно је историјско образовање, а историјско образовање условљује ближе познавање оних културних народа, којима је наше властито образовање одређено. Мисли и идеје класичке литературе су основ и корен наше модерне образованости, и њезини темељи неће бити чврсти без познавања класичке литературе. Нико неће темељно схватити задатке модерне образованости, ако не познаје развој човечје културе од њезиних елемената у класичком старом веку, па до њезиних садашњих облика вели *Бауман*.⁴⁾ Римљани су на државно-правном пољу, па у неком смислу и на црквеном, нарочити утицај извели, и латински језик је копча која везује нови век за стари; Грцима пак имамо да захвалимо на готово целокупном естетичком образовању. Потпуно историјско образовање даје нам према томе само знање латинскога и грчког језика; ако се само један од тих језика учи, основа ће бити једнострана. Дух се пак једнога народа нигде не испољује тако јасно, као у његову језику; ако хоћемо да свестрано изучимо један народ, морамо и његов језик знати.

Да се граматички закони матерњег језика могу изучити и без страних језика, то нам сваки даном доказују припремне и основне школе. Али две су ствари, које се могу постићи само страним језицима, где је матерњи језик немоћан.

Страни језици су ученицима даљи, с тога их могу лакше и вољније посматрати и управљати своју пажњу на њих; а тому чине и поређење могућим и тиме се задобива за мишљење вежбање, које је у толико богатије, у колико је страни језик облицима својих речи и мисли, те тиме и начином мишљења, од матерњег језика удаљенији и у колико су сами ти облици богатији. Мишљење је ствар вежбе, и што је вежбање чешће и про-

цеси су мишљења глађи, поузданији и без препрека. У том школовању мишљења предњаче стари језици далеко испред нових: на онима имамо богатију залиху у средствима за раздвајање и склапање наше мисаоне садржине.¹⁾ Али управо та разлика у начину мишљења чини и највећу тешкоћу за ученика, која се може савладати само дугогодишњим прожетим занимањем са античким светом; ако се ма из којих разлога овај захтев не може испунити, то тим отпадају по потреби и најбољи разлози за одржавање старих језика у наставном плану средњих школа. У сваком се језику наводи и особени поглед на свет и познавање нас свакога страног језика уводи даље у познавање духовнога живота народа.²⁾ Како се према томе самим матерњим језиком никада не може задобити ово вежбање у довољној мери, то се такав резултат никако не да ни постићи у току истог времена; а пошто су настали при ограниченом времену велики задаци стављени, то је већ ова уштеда времена од фундаменталнога значења. За образовање осталих духовних радњи чине стари језици исту услугу (као што се то по себи разуму) као и све литературе, кад се с њима као што треба у настави поступа: они обогаћују дух представама, развијају фантазију, оплођују чувства и дају вољи правце. За васпитање је омладине од нарочите вредности, што старе литературе, а нарочито грчка, дају типска стања, догађаје и људе, који се као узорни примени дају и који су својом савршеношћу при свој простоти подесни за искуство учениково, те могу све његове интересе да пробуде и развијају. Али да би се тај циљ могао постићи, мора се наставом досећи дотле, да се задобије сватање мисаоне садржине и уметничке форме античких класика, који су за наставу подесни, на основу тачнога разумевања језиковнога облика.

Наше друштво још није дошло до тога степена развића, да увиди корист класичких језика, с тога ће се њихова вредност у нас тек касније моћи правилно схватити и као што треба у настави применити. На нама је, да за сада радимо бар толико, да то време наступи што скорије, како бисмо се што пре могли изједначити са осталим народима у културним средствима.*)

У нас се, истина, у гимназијама предаје латински језик, али он је у наше школе уведен не из уверења о његовој потреби, јер се наше друштво, као што спомену смо, још није могло до тога уверења развити, но једино из разлога, да би се и нашим средњим школама могао дати назив „ги-

¹⁾ В. Programm des Grossherzoglich Hessischen Gymnasiums zu Giessen. 1897. Стр. 4.

²⁾ В. Lehrplan für die Realgymnasien. Стр. 6—7.

³⁾ В. Schiller, Н. d. р. Р. Стр. 409—413.

⁴⁾ В. J. Baumann, Volksschule, höhere Schule und Universität. Стр. 76.

¹⁾ В. А. Lichtenfeld, Studium der Sprachen. Стр. 123.

²⁾ В. Waitz, Allgemeine Pädagogik. Стр. 376.

* Са овим се погледима уредништво не слаже.

мназија“, те да би тако и наши ученици имали приступа на страним универзитетима. Иначе је, као што се сада предаје, латински језик у нашим школама потпуно непотребан, јер се њиме никако не могу постићи циљеви, који се од наставе латинскога језика траже, пошто нам он не служи ни за поређење са матерњим језиком, ни за удубљење у граматичке категорије и њихове односе, — а престаје баш тада, када би, у другом погледу, могао бити у настави од користи, т. ј. када би требало својом литературом да уведе ученике у познавање духовнога живота једнога народа. Ово је управо главни циљ, ради кога један језик треба учити, а ако се до њега не досегне, свако је учење тога језика сасвим излишно, пошто се претходни циљ, језиковно-логичко вежбање, и на другом језику даје задобити, с којим се уједно и даље иде (у нас је у том погодном положају само немачки језик, али се, на жалост, можда само изузетно и њиме прави циљ постизава).¹⁾

Са великим сам задовољством походно часове латинскога језика и у Гисену, и у осталим гимназијама у Немачкој, а нарочито у нижим разредима, и увидео сам, да је латински језик прави *rite de touche* за дарovitost ученичку. Ми тога средства немамо, с тога се тако често и варамо у дарovitosti ученика, шта више у 1. разреду немамо ни једнога новог предмета, који би изазвао заинтересованост у ученика и побудио их на рад. Ово је бесумње један од главних узрока великом неуспеху у нашем 1. разреду, ученици само ту продужују основну школу, и једино је још, што је ново и што је кадро да их занста за часак заинтересује — латинска азбука. Ко је год хтео ове ствари да посматра, уверен сам, да ће ми то одобрити. Дајте деци што ново, заинтересујте их, изазовите им нехотичну пажњу и побудите их тим на рад и успех ће одмах бити бољи.

Пошто се поступци у настави латинскога језика не би дали у нас применити, то ћу их прећи сасвим укратко и истаћи најважније.

Грамматика се учи индуктивним путем и облици се показују увек у реченицама (н. пр. *rota est rotunda, forma rotae est rotunda, rotae est forma rotunda, video rotam rotundam, rota, tua forma est rotunda, in rota rotunda est radius*), пошто се само тако може ученику смер падежа приказати. У из-

¹⁾ Слободан сам на овом месту позвати се на свој чланак „Класичка настава и млади народи“ који је изишао у *Својеници Мора Кармана*, што су је пријатељи и пошто ваоци издали приликом његова двадесетпетогодишњег јубилеја (Emlékkönyv Kármán Mór huszonöt éves tanári munkásságának ünnepe. Budapest 1897. Стр. 139—143.), где се опширније о том питању расправља.

говору се глас, обележен словом „с“, изговара увек као „к“, а „ti“ увек као „ци“, дакле *Кикеро, ратио*. Ово је не само просто но и правилно, и ниједан се разлог за другчији изговор не да навести, вели *Шилер*.¹⁾ У многим је већ заводима овај изговор усвојен, а у неким само донекле, тако сам у једној реалној гимназији у Берлину чуо изговарати: *ратио, натио*, али *Цезар, Цицero*.

Пошто су падежи у реченицама научени, прелазе се одвојено од реченице. Падежи се обично механички не ређају, но наставник именује број и падеж, а ученик га одмах казује на задатој именици, или наставник казује латинску именицу у ком падежу а ученик му износи немачку у истом облику, или се оба ова поступка комбинују. Овако сам вежбање видео готово у свим немачким гимназијама и ван сваке је сумње оно од много веће користи но оно у нас уобичајено несвесно ређање именских и глаголских облика.

Већ је у општим одредбама о поступцима у настави, а и касније, поменуто *замењивање правила угледним примером*. То се примењује свугде у језиковној настави, нарочито пак у настави латинскога језика пошто ова настава својим граматичким делом највише доприноси логичко-граматичком образовању ученика. Латинске угледне примере износим из Валдекове граматике²⁾ која се у гисенској гимназији употребљава, а грчки ће се изнети на свом месту из збирке примера, коју су сами професори за своје ученике саставили. Латинских примера има свега 114, и овде се износе са бројем под којим се у књизи налазе.

4. Hannibal princeps (= primus) in proelium ibat, ultimus excedebat. — Caesar primus — primo — primum — primam hanc urbem expugnavit.

5. Themistocles disertus erat ut Atheniensis.

7. Ea demum est vera amicitia.

10. Mater filium mortem (de morte) patris celavit.

16. Nihil boni, али nihil melius.

40. In dies crescere.

47. Vellem, domi essem.

48. Nisi Alexander essem, Diogenes essem.

72. Nemo tam ignavus erat, quin arma caperet.

88. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.

114. Hoc ideo de me dixi, ut Tubero mihi ignosceret.

¹⁾ В. *Schiller*, Н. д. р. Р. Стр. 416.

²⁾ В. *Waldeck August*, Lateinische Schulgrammatik nebst einen Anhang über Stilistik für alle Lehranstalten. II Aufl Halle a. S. 1897. Стр. 181. и даље.

Познаваоци латинскога језика лако ће познати, која се правила овим угледним примерима замењују. У књизи, поред примера, означен је и параграф, на који се односи. —

Читанка садржи већином заједнично комађе и то већином из историје, пошто се настава латинскога као и грчког језика ослања на наставу из историје.

При учењу речи пази се оштро на квантитет, пошто се, као што је познато, квантитет не може касније научити, ако се то у првој настави пропустило.

При превођењу се пази, да се преводе мисли а не речи, а много се употребљавају ретроверзије и варијације, пошто се ова вежбања сматрају као најбоље средство да се упамти облик и садржина.

Писмена се вежбања дају увек у вези са лектиром, дакле само на познатом вежбању. Шилер се нарочито бори против погрешнога схватања писмених задатака. Њихов циљ није, да се њима увежба оно што треба у настави научити, но треба само да послуже учитељима и ученицима као доказ, да је оно знање, што се усменим вежбањем увежбало, прешло доиста у умење. С тога не треба задавати ништа, што се кроз 3—4 недеље није свакога дана прелазило, за писмено вежбање. Писмена се вежбања задају сваке недеље и то само у школи и враћају се сутра дан исправљена.¹⁾

Лектира писаца се исто тако прелази као и у немачком и у француском језику. Нарочито се истиче ту веза са историјом, с тога су у гисенској гимназији класички језици и историја обично у рукама једнога наставника.

Препарација се новогa предузима на часу; све непознате речи, облике, потребна тумачења за схватање текста износи наставник и ученици бележе, што им је непознато. За домаћи рад остаје да се то увежба и утврди.

Овде биемо могли с правом запитати, да ли је оправдано, да се ученицима све сажваће у школи и да ли се тиме не стаје на пут њиховој саморадни, која се у настави толико истиче? Шта ће бити од тих ученика касније, кад треба да реше какав латински или грчки текст без помоћи учитељевог?

На ова питања одговорио би управитељ гисенске гимназије овако: Ко нама јемчи, да ће ученик сам се спремити код куће, данас, кад има толико живих и мртвих помоћника на сваком кораку? Није ли природно, да ће већина учинити оно, што је најлакше, узети готове препарације и преводе и научити их можда и не поредећи све са оригиналом? И какве би користи имала школа од тога рада?

¹⁾ В. Schiller, Н. d. р. Р. Стр. 434. и даље.

Не само да би се тако промашио циљ, но би се и ученик навикао на нечестан рад. Из овога узрока не треба задавати ни писмене задатке код куће, јер навикавање на то из малена, да други за њега ради, може бити по нашег ученика од кобних последица у његову каснијем животу. Међутим на часу он учи из оригинала, заинтересованост и воља за рад јача, кад се ученик доведе дотле, да и најтеже ствари разуме. Он ради ту саморадно, наставник га подесним питањем упућује, да сам све казује, а наставник му помаже само у оном, на што сам не би могао доћи. Текст чита тек пошто га је потпуно схватио, и том се приликом бесумње јавља и угодно интелектуално чувство, које му је уједно и подстрекач за рад, учи га истрајности и издржљивости, што је и по морално васпитање од значења. Колико је пак користи у томе, што је домаћи рад знатно смањен, толико је очевидно, да није потребно ни доказивати. Колико је времена уштеђено ту ученику не само у општим стварима, које не зна, но и у оним, које зна, али је само лен да мисли, те их с тога истражује готове!

Исти су поступци и код грчке лектире. Пошто се тај језик у нас никако не предаје, саопштићемо само званични специјални наставни план.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У НОРВЕШКОЈ¹⁾

I.

Нови закон овако одређује задатак народне школе: „васпитање у духу хришћанском и давање знања потребних сваком члану друштва“. Сеоске општине дужне су, по овом закону, подизати и издржавати довољан број школа за сву децу школског узраста. Похођење школе обавезно је, и почиње од 7. године па до 14. Према томе, курс народне школе је седмогодишњи. За децу до школског узраста установљавају се *дечје школе* (Smaaskoler) а за младиће од 14—18 година, установљавају се тако зване *продужне школе* (fartsettelseskoler), којима је циљ да допуне и развију знања изнесена из народне школе. Завођење ових дејских и продужних школа није обавезно. Држава је, према броју деце за школовање и растојању околних села, подељена тако, да у округу буде једна народна школа. Дејских школа може бити по неколико у округу.

Народна школа дели се на два одељења; млађе — за децу од 7—10 година, и старије — за децу

¹⁾ „Руская Школа“ за м. септембар и октомбар пр. год.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

од 10—14 година. Свако одељење ради засебно у свом разреду (локалу). Број ученика једног разреда не мора бити већи од 35; само у изузетном случају може их бити 45. Ако је укупни број ђака испод 35, онда се оба одељења уче у једном локалу. У сваком разреду време учења траје 12 недеља (по жељи општинског савета може се продужити и до 15 недеља); у школама са 35 — и мање од тога — ученика, оба одељења по 6 недеља у једно исто време, а после, по 6 недеља засебно, одвојено. Ако укупни број ученика не прелази 20, учење се скраћује на 10 недеља на свако одељење; а кад је 12 и мање ученика, учење траје 9 недеља. Број недељних часова у народној школи је 36, а у деџим 30.

Наставни су предмети у млађем одељењу: Закон Божји, норвешки језик, рачун, читање, писање и појање. У старијем одељењу то исто и додаје се: земљопис, историја при којој се деца упознају и са државним уређењем, природна историја са популарном хигијеном; ка овим предметима у многим школама додаје се цртање, гимнастика, гађање у нишан, а за женску децу — женски рад. За оне који желе учити енглески језик (који је у Норвешкој много распрострањен) и друге предмете, заводи се вечерње читање. Од слушалаца тога читања узима се мала плата. Ово читање не сме бити право школско учење и не сме трајати више од 6 недеља у сваком разреду.

Продужне школе, које су замениле пређашње вечерње школе, подижу се на рачун општина са субвенцијом од државе. Учење у тој школи траје по 6 месеци. Поред редовних ученика и ученица, у овој школи може бити и приватних слушалаца (обојег пола) појединих предмета. Циљ је овој школи да учврсти знање изнесено из основне школе, а тако исто и да даје нова теоријска и практична знања. Пошто ових допунских школа још мало има, нису још успеле да потисну оне старе вечерње курсеве и обласне школе. За сада је још тешко казати колико је по опште образовање велики значај ових допунских школа, и имају ли оне шанса за будућност. До сада су њих похађали понајвише они, који се спремају за народне учитеље.

Учење у народним школама је бесплатно и обавезно за сву децу од 7—14 година. Од ове обавезе ослобођавају се само сакати, болесни и поквартини. За оне прве постоје нарочите школе, а за ове друге пројектирају се у блиској будућности заводи за поправку.

По правилима свака школа треба да има своје стално место. Као изузетак допушта се и покретна школа, специјално у оним случајевима где број

деце за школу није већи од 20. Сваку школску зграду претходно прегледа нарочита санитарска комисија. Предавања се врше на народном наречју, ма да је и обавезно образовање оног литерарног (норвешко данског) језика. Место пређашњих школских комисија, у сваком округу заводи се нарочита месна *школска управа* (skolestyre). У састав те школске управе улазе ова лица: месни пастор кога епископ одреди, председник политичке општине, учитељ или учитељица кога на две године изберу сви учитељи из једног округа на свом окружном збору и неколико чланова општинске управе. Ако је школа начињена при каквој фабрици или другом ком трговачко-предузимачком заводу, ради деце њихових радника, онда у школској управи председава управник тога завода. У општинским школама није више пастор председник по положају, већ чланови управе из своје средине бирају председника на годину дана. Дисиденти (верски) могу бити чланови школске управе, али немају права гласа у питањима веронауке у школи.

Функција школске управе је врло опширна. Под њеном управом налазе се народне и продужне школе. Она води надзор и над оном децом, која се уче код својих кућа. Бира и одређује учитеље. Израђује наставне планове. Саставља правила унутарњег школског поретка и школске дисциплине. Израђује школски буџет, управља и рукује окружном школском касом. Напоследку, управа саставља опширне статистичке податке о школама свога округа и подноси их *обласним школским управама* (amtsskolestyre). Ти подаци (прегледи) штампају се сваке пете године — петогодишње. Окружна школска управа је извршни орган *окружне скупштине* (kredsmödet). На овим скупштинама имају право гласа не само они који плаћају извесни порез, и који су пунолетни (25 година) чланови општине, него имају права гласа и сви ђачки родитељи, макар они не платили порез. Одобрењу те окружне скупштине подлеже све важније школске ствари, као: отварање нових школа, набавка средстава, одобрење наставних планова које је израдила окружна школска управа, правила унутарњег поретка итд. Ближи надзор над школама поверава се *нарочитом одбору* (tilsynsvalg). Једног члана тога одбора бира окр. школска управа, друга два бира окружна скупштина. На челу обласне школске управе постоји *нарочита управа* (amtsskolestyret), која поглавито руководи старање о новчаној страни школа дотичне области. Чланови те управе (3—4) бирају се на 4 године од чланова извршне месне самоуправе (amtsförmandskabet). *Чланови те управе могу бити и женскиње.*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Осим прикупљања појединих статистичних података о свима школама у области, састављање извода и др., обласна управа рукује *обласном касом школском*. Обласна каса образује се од месног приреза на школу и државне субвенције. Ова субвенција даје се по овој размери: Ако месни школски прирез износи 8—12 бре (бре = 0,01 кроне) на једног становника, каса добија помоћ три пута већу од њених издатака. Сиротне и ненасељене области добијају четворогубу помоћ. Ако школски прирез прелази преко 12 бре на становника, тада се помоћ даје два пута већа.

Из обласне касе плаћа се учитељска пензија, даје се помоћ сиротним општинама за подизање школских зграда, набављају се наставна средства и др. школске потребе. По који пут даје се засебна помоћ некој од са свим сиротних општина. Напоследњу, у неколико из те касе издржавају се и *продужне* школе. Њима се даје помоћ за $\frac{3}{4}$ целокупног трошка. Осим помоћи обласним касама, држава прима на себе и даје $\frac{1}{4}$ (а у неким случајевима и $\frac{1}{2}$) учитељских плата, а остатак плате даје општина. Општина даје земљу, подиже школске зграде, плаћа послугу, снабдева школу намештајем, плаћа свој део за учитељске плате. Централна обласна каса игра улогу резервног фонда. Држава, не жалећи давање на основно образовање народа, оставља општинама одрешене руке у школским стварима.

Из овога кратког прегледа већ се види да је у Норвешкој строго примењен принцип општинске самоуправе у школским стварима. То је тим више значајно, што Норвешка овај резултат није достигла од једном. Било је времена, особито у време данске владавине, када је господарно систем турства и неповерења у општинске моћи, но за Норвешку су та времена у неврат отишла. Садашње уређење је резултат упорног и трајног захтевања поправке, које је трајало скоро 80 година.

Државни надзор над школама врше нарочити директори које поставља краљ а подчињени су министру просвете. Њихове су дужности да пазе да се закони школски тачно извршују и да прикупљају држави потребне податке о школама. Надзор над предавањем веронауке дужност је духовништва.

Као што је већ напред речено, појединости школског унутарњег уређења, као нпр. израда наставних планова, правила унутарњег поретка и остало зависи од месне школске управе. Закон само тражи да се наставни планови поднесу инспекцији, и даје општу наредбу, упуство, о томе шта поименце мора ући у наставне планове. У њима се мора показати подела школе на разреде, ра-

според предмета по разредима, број недељних часова за сваки предмет у сваком разреду, правила за примање ђака у школу, за прелаз из разреда у разред итд. Исто тако у питањима унутарњег уређења и реда од инспекције дају се само упутства. На пр., закон не брани заједничко учење мушкараца и девојчица; шта више он истиче тако учење које је дало најбоље резултате у пракци. Телесне казне допуштају се само у крајњим случајевима, кад друге мере не помажу, а ни у ком случају не дозвољавају се према девојчицама старијим од 10 година. Школска управа може завести телесне казне само у споразуму са већином окружне скупштине.

Желећи да помогне школским управама у изради наставних планова и да им да угледа за то, министарство просвете израдило је нарочите нормалне наставне планове. Министарство не намеће своје планове општинама; оно не тежи потпуној једнообразности знајући да ствар од те једноликости ништа не добија, и да месни услови неопходно захтевају знатне измене нормалних планова. На жалост, простор овог чланка не допушта нам даљи говор о плановима. Из таквог једног плана за сеоске школе види се да у нижим разредима има 30 часова недељно, а у вишим 36 часова. Највише часова има норвешки језик, па веронаука, па рачун.

Градске (варошке) школе у сваком случају находиле су се увек у бољим приликама него сеоске. Још онај прввени закон од 1687. год. тражио је уређење школа у свима већим градовима сем латинских, још и тако званих „цифарних“ (*pegneskolor*) и „писмених“ (*skriveskolor*). У тим школама осим закона Божјег, изучавани су предмети по којима су тако и назване. Поред тога што је тих школа било мало, оне су биле у сваком погледу рђаве. Наравно, и у њима је владао у потпуној својој моћи схоластичко-теолошки правац. 1848. год. извршена је прва реформа градских школа и знатно побољшан њихов положај. Ове школе приближавале су се сталним сеоским школама које су постојале у неким општинама још од 1827. год. Сваки град, имајући општинско уређење, морао је имати најмање једну школу. Похађање школе постојало је обавезно за сву градску децу почевши од 7 година. При некојим школама заведени су и годишњи допуњујући курсеви, у којима су се обучавали „светским“ предметима. Свака школа градска морала је радити 45 недеља у години, рачунајући по 6 часова дневно.

Кад је 1889. год. извршена реформа сеоских школа, реформисане су и градске школе. Нова школа сад је одређена, намењена, свима сталелима без разлике. Она је сад заиста постала основна

школа за ову ону децу, без разлике знања и стања, која нису нигде добила минимално образовање. Ну тако је то у теорији, а практика се још свуда не подудара са теоријом. Уређење градских школа у главним својим цртама слично је сеоским школама. Да покажемо само неке важније разлике, које су наступиле услед повољних услова градскога живота. Градска је школа подељена на три одељења. Прво је одељење за децу од 8—10 год., друго одељење за децу од 10—12 год., а треће одељење од 12—14 година. Школска година у овим школама траје 40—45 недеља. Број недељних часова је најмањи 18, а највећи 24. У њима се предају ови предмети:

I одељење: Закон Божји; норвешки језик, историја, земљопис, рачун, красноречје, певање, гимнастика и за женску децу — женски рад.

II одељење: Осим предмета првога одељења, ручни рад, природна историја, мерење површина и простијих обима и цртање.

III одељење изучава те исте предмете које и друго одељење, само што се уз историју деца упознају са државним уређењем Норвешке; а уз природну историју долази и популарна хигијена. За оне који желе, држе се вечерња предавања, као и у сеоским школама.

Градска општина самостално располаже својим школским стварима. Органи градске школске управе јесу; *школска управа* (skolestyret) у коју улазе: пастор, члан месне управе, и неколико одборника од којих $\frac{1}{3}$ мора бити састављена од ђачких родитеља. Друго: *школски савет* (skolerad) у који улазе или сви учитељи-це дотичнога града, или њихови преставници које они сами изаберу. Школски савет доноси решења по свима питањима саме наставе и унутарњег живота. Финансиским делом школске управе располажу у неколико општинских органи, у неколико школска управа. Старање о школама врше неколико изабраних чланова, као и у селима, и по један свештеник, кога епископ одреди. Нормални планови за градске школе не постоје.

II

Положај народног учитеља у Норвешкој. До двадесетих година овога века није било никаквих завода за спрему учитеља, јер није било ни потреба за њих. Учитељи су били псалтирци, а за помоћнике њима пастор је обично бирао најбољега од оних који се спремају за конфирмацију. При издавању новог школскога закона 1827. године, пројектовано је било неколико семинарија за спрему будућих учитеља. Од тада је отворено 6 семинарија

које и данас постоје. Шесетих година овога века за спрему учитеља побретних школа отворени су при некојим народним школама курсеви, који су трајали по $1\frac{1}{2}$ —2 године, по ти курсеви, пошто су били одвише несавршени, и пошто у пракцици нису давали никаквих резултата, одавно су затворени. Доцније, 1869. године, курс семинарија био је у неколико проширен, али увек Закон Божји, Катихизис, и црквено певање остали су на првом месту као у првом плану. За женскиње, којима се 1869. год. допушта учитељска служба са извесним ограничењем, (као и сада), није било никаквих школа за спрему. Учитељице добијале су то звање после шестомесечне практичне припреме и после положеног нарочитог испита у мушкој семинарији.

Са издањем новог школскога закона обраћена је већа пажња и на савремену спрему учитеља. Ну при том су наишли на препреку, која увек игра улогу *bête noire* (плашило) норвешких прилика школских — мислим на оскудицу новчаних средстава. Отворити неколико нових семинарија показало се немогуће по скромном буџету норвешком. Због тога су оставили право свакоме (мушкињу и женскињу) који жели тражити учитељско место, само под условом да положи прописани нарочити испит. Обим предавања у постојећим семинаријама проширен је. Изучавању народног језика дато је заслужно место, т.ј. обраћена је већа пажња, знатно су проширени захтеви односно народног наречја, заведено је изучавање историје литературе. Проширен је програм природне историје и цртања. Заведена је педагогика са биографијама знаменитих педагога. Ручни рад за мушке и женски рад за жескиње постали су обавезни. У неким семинаријама читају се лекције из хигијене, физичког васпитања деце и баштованства. Ми се нећемо овде опширно задржавати на програмима семинарија учитељских. Обим предавања у тим школама биће опширније поменут при говору о учитељским испитима. Школовање у овим семинаријама траје две године. Допуштено је и женскињу школовање у семинаријама. Отворене су две засебне семинарије са малом субвенцијом од државе.

Учитељски испит дели се на две врсте. Нижа врста даје право на учитељску службу у млађем одељењу сеоске школе, а виша врста испита даје право на службу у старијим одељењима сеоских школа и у свима одељењима градских школа. Према томе, нижа врста испита не даје право на службу у градским школама. Испит учитељски је теоријски и практични. *Теоријски део* учитељског испита ниже врсте приближује се пријамном испиту за

ступање у семинарију. Он се дели на писмени и усмени део. *Писмени део* састоји се: а) из описног писменог састава, б) из састава приповедачког карактера, и в) из писмених задатака рачунице и геометрије (мерење површина и најпростијих обима). *Усмени део* обухвата следеће предмете: Закон Божји, норвешки језик, историја, земљопис, аритметику са основима геометрије и природну историју. Осим тога испитују се још и из краснописа, цртања и ручног рада. Испитни захтеви одговарају оном допунском курсу народне школе. Замисљало се да ће ученици, који успешно сврше курс нормалне народне школе са допунским курсом, моћи полагати ове испите. Ну практика је показала да обична народна школа не даје потребну спрему а број продужних школа је мали. Услед тога, приватним средствима и државном субвенцијом, отворено је неколико школа за спрему оних који желе полагати учитељски испит ниже врсте. *Практични део* испита састоји се, у пробама предавања из оних теоријских предавања, а сем њих још и гимнастике и певања. Све ово што је речено за учитеље важи и за учитељице.

Испит за виши степен одговара испиту који полажу свршавајући семинаристи. Он се дели као и предњи испит за нижи степен. *Писмени испит* овог степена састоји се из: а) писменог састава, б) историјске теме, в) географске теме, г) рачунских задатака са алгебарским примерима, д) задаци из геометрије и геометријског цртања. На усмени испит пуштају се само они, који положе писмени испит. *Усмени испит* обухвата следеће предмете: Закон Божји, норвешки и старо-норвешки језик, историју, географију, природну историју, аритметику са основним алгебарским радњама и геометрију. Осим тога испитују се још и из краснописа, цртања, ручног рада, музике, гимнастике и педагогике. *Практични испит* за виши степен састоји се у пробама предавања из Закона Божјега, норвешког језика и још из друга два предмета које бирају они што полажу испит. Лица која нису свршила семинарију могу полагати овај испит само после двогодишње учитељске праксе у школама.

1880. године држава норвешка је установила нарочите курсеве за народне учитеље. Циљ тим курсевима је припрема оних учитеља који ће да предају у вечерњим школама; а сем тога, и да се учитељи упознаду са десетном системом, која се тада уводила. Ти курсевци, наравно, имали су свој специјални задатак, изазвани тренутном потребом; ну они су успели стећи толику популарност, да је скупштина нашла за потребно да их задржи и за у будуће. Они су продужили егзисти-

рати под именом Uddannelseskurser, тј. курс за образовање. На њима се читају најразноврснији предмети. Одређених програма за њих нема. Они теже да уздигну умни ниво масе (већине) народних учитеља. У свакој епископији има по један овакав курс. Курс овај траје по 5—6 недеља у години. Скупштина расходује на њих до 18.000 крона годишње, и задржала је за себе право непосредног надзора над њима. У најновије време, иницијативом неколицине професора и учитеља, заведене су летње лекције народних учитеља за њихово опште образовање. Држава је притекла у помоћ држању тих лекција, те се оне могу сматрати као обезбеђене.

Ми смо мало час казали да се учитељско звање у Норвешкој дели на два степена — виши и нижи, као год што су им и испити подељени. У погледу броја недељних часова, а с тим, да богме, и у погледу велике награде, учитељи у Норвешкој, разликују се на учитеље с потпуним бројем часова (24 недеље у години), помоћника учитељу, и на послетку, учитеља појединих предмета (као нпр. ручног рада, музике, гимнастике итд.). Половина $\frac{1}{3}$ учитељских празних места замењује се незваничним учитељима. Од таквих учитеља, који нису у државној служби, закон не тражи цензус прописане спреме за учитеље; то су као неки практиканти који се спремају за учитељски испит; њихова је плата знатно мања од плате државног учитеља. *Постављање учитеља* зависи од школске управе; потврђење од државне инспекције треба само за оне учитеље са потпуним бројем часова; у случају несугласице са инспекцијом о спреми овога или онога лица, ствар се даје на решење административној обласној управи. Да би неко добио место државног учитеља са пуним бројем часова треба, осим положеног испита, да има 20 година и да исповеда одређену веру. Ова је одредба закона донесена против дисидената. Постављење учитеља који нису у државној служби, који су помоћници главних учитеља, и оних који предају поједине само предмете, — зависи од школских управа. На те дужности може бити постављен сваки за кога управа нађе да је употребљив. Уклањање државног учитеља од дужности зависи од одобрења инспекције. Учитеље, који нису државници, уклања школска управа, но то се мора објавити учитељу најмање на три месеца унапред.

Прилазећи на *материјални положај учитеља*, опет ћемо наићи на оно исто *bête noire*. Несумњиво је да материјално осигурање учитеља има велики значај за његов рад у школи. Многи сматрају положај учитеља као неки показач, мерило, по

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У коме се може судити о степену народног образовања у некој држави. Ну ако то мерило применимо на Норвешку, добићемо закључак који не одговара стварности, тј. ономе што је тамо заиста. У Норвешкој народно образовање стоји више него што би се то могло извести судећи само по материјалном положају учитеља. Као што ћемо мало ниже видети, стање учитеља вије баш сјајно, истина оно се постепено поправља, благодарећи старању општина и скупштина; ну ипак оно још не одговара ни количини труда и сатирању самог, на висини позива и положаја народног учитеља. Тај факат, који се може објаснити само општом спротићом државе, накнађава се у неколико јевтиноћом и простотом норвешког живота, независношћу учитеља, па, на послетку, и почашћу и уважањем којима се учитељ тамо користи.

Плата учитеља у Норвешкој састоји се а) из редовне плате, б) из додатака за храну, в) квартира, и г) додатка годишње заслуге. Многи учитељи, осим учитељске службе, у исто време су и помагачи у цркви, и добијају за то засебну награду. Најмања је плата учитељу старијег одељења 15 круна за учебну недељу од 36 часова, а за учитеље децијих школа (млађега одељења) по 8 круна за недељу од 30 часова. Количину додатака за храну одређује окружна административна управа. Ова тачка закона изазива оправдана пребацавања, замере. У осталом, ко хоће може тражити и храну у природи место додатка за храну — ако налази да му је zgodније. Бесплатни квартири даће се с временом свима учитељима, но за сада закон ограничава то право тако, да један учитељ, у општини има стан са додатком земље која ће бити довољна за израну две краве. Повишица плате одређује се на 5 и 10 година са 2 или 3 круне на недељу. Овај начин награђивања учитеља остао је још од старих уредаба. Нови школски закон, не мењајући сами систем, повећава у неколико стопу плате и поставља разлику између учитеља и учитељица, која је већ постојала. На жалост не знамо у колико је се поправио учитељски материјални положај новим законом, који је већ свуда уведен 1894. год. Напоменућемо да се у Норвешкој школска статистика публикује петогодишње; а последња статистика изашла је 1890. год., дакле, пре новог закона. Те године било је свега у сеоским окрузима 3478 учитеља и 429 учитељица. $\frac{3}{4}$ целокупног броја учитеља и учитељица добили су повишицу, и то 628 за 5 год., а 2292 за 10 година. 1839 учитеља имали су станове, а од њих 1112 учитеља имали су и онај део земље. 875 учитеља били су певачи у цркви а добили су за то про-

сечно 208 кр. годишње. Средња величина плате, (сем стана и певања) износи 827 круна. Ради бољег упоређења плате учитељске ево да видимо како је то било ранијих година:

1840. год.	средња плата била је	186	круна
1853.	" " " " "	282	"
1861.	" " " " "	311	"
1880.	" " " " "	722	"
1885.	" " " " "	765	"
1890.	" " " " "	817	"

За плату градских учитеља закон не одређује никакав минимум, но вероватно је да тај минимум, не бива нижи од 50 оре на час, пошто само под тим условом може добити субвенцију. Количина плате градских учитеља, коју одређује школска управа, има велики размер. Највећа плата 1890. год. била је учитељима 3700 круна, (учитељицама 1150 кр.), а најмање само 480 круна (за учитељице 200 кр.) После увођења новог школ. закона 1889. год. плата учитеља у малим градовима повећана је на 200 или 300 круна, а у великим градовима, где су и раније учитељи добијали добру плату, није било повећавања.

Скупштина сваке године одобрава потребну суму и за *пензију учитеља и њихових породица*. На жалост, до сад још нема сталних утврђених правила за то. Скупштина сама распоређује одобрену суму по предлогу министра просвете. При овоме одређивању узимају се у^ообзир, сем година старости и година службе, још и личне особине дотичног лица. Услед тога количина пензије је врло различна, зависећи од случајних утицаја и мишљења са стране. Средња величина пензије је 337 круна, (виша 800 круна, нижа 100 круна). 1894. год. 225 учитеља и учитељица добили су повишицу пензије са 150 круна. Средња година старости при оставци била је 1892. године. 58. год. Осим државне пензије у многим градовима постоје засебне градске пензионе касе за народне учитеље. 1892. год. на скупу сеоских учитеља у Тронхелму израђен је и примљен штатут за узајамно помагање учитеља.

III.

Кратки статистички подаци о народним школама. Последњи публиковани подаци о школама у Норвешкој изашли су 1890. год. Те године било је 6.198 школских округа, у којима је било сеоских народних школа¹⁾:

1. Које су имале своје зграде	3244.
2. Које су у приватним зградама.	2222.
3. Покретних школа	332
4. Школа за женски рад девојчица	328

¹⁾ О броју градских школа нема података.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

5. Школа ручног рада мушкараца.	150
6. Дечјих школа	306
7. Окружних и виших школа	67
Свега	7049.

Број деце за школовање било је 238.184; од тога броја:

Обучавало се у нар. школама	97,21%
Обучавало се ван школа	2,04%
Нигде се није учило	0,75%

У покретним школама учило се 6% од оних који су похађали народну школу. Тај проценат постепено опада, као што се то види из следећег прегледа:

Процент деце, обучаване у покретним школама:

1837.—1840 год.	91,3
1861.	83,1
1861.	50
1875.	16
1880.	10
1885.	7

Разреда било је 11.187. У сваки разред долазило је по 26 ученика. Учитеља те године било је 3478, учитељица 429. Од њих положили су прописани испит 3369 учитеља и 403 учитељице. На сваког учитеља долазило је по 61 ученик. Пропуштених дана долазило је просечно по 6 на ученика.

Расход сеоских општина на школе види се из овога прегледа:

Год.	Држ. субвенц.	Расход општ.	Свега.	На сваког учен.
1880.	942.212 кр.	2.496.817 кр.	3.439.029	11 кр.
1885.	865.447 „	2.242.783 „	3.108.230	14,5 „
1890.	879.916 „	2.933.469 „	2.913.385	14,5 „

У градовима 1890. било је 75.914 деце школскога доба. Она су по разним школама била овако процентуално распоређена:

Год.	У нар. школама.	У засебним школ.	У сред. учев. завод.	Код куће.	Нигде се није учило
1880.	69,6	4,5	23,9	1,0	1,0
1885.	71,8	4,1	22,4	0,9	0,8
1890.	74,8	3,5	20,0	0,9	0,8

Као што се и из овог прегледа види, број деце у народним школама поступно расте на рачун оних који се уче у засебним школама, код куће и у средњим учевним заводима (гимназијама). То се објашњава поправком народних школа и тиме, што је већ у неким градовима народна школа ступила у везу са средњом. Као што ћемо ниже видети, ова веза доцније бивала је све тешња.

У овој 1890. години било је у градским школама 1660 разреда. На сваки разред долази по 34 ученика. Број радних дана на једног ученика из-

носи 250. Учитељски персонал састављен од 1520 лица, од којих су готово 65% учитељице. Издаци градова на народно образовање износе 1.924.435 круна. Сем тога и држава је на ту сврху давала од својих средстава 140.347 круна. Школовање једног ученика стаје 44 круне годишње.

Укупна сума расхода на народне школе (не рачунајући ту семинарије окружне, вечерње и више школе) 1890. године износила је 6.609.444 круне, од којих 1926.211 круна дала је држава. Сав државни расход те године у Норвешкој износио је 54.680.000 круна, од којих на цркве и народно образовање утрошено је 6.038.565 круна, а на војску утрошено 11.594.050 круна. Становништво у Норвешкој 1890. год. износило је 1.988.614. душа, а територија је имала те године 325.285 кв. км. Мерило образовања, то јест процентуални однос ђака према укупном броју становника износи 15,6. Једна сеоска школа долази на 461 кв. км., а ако се изоставе оне насељене провинције, онда долази на 26,7 кв. км. Број писмених може донекле послужити као релативно мерило културе разних држава. Подаци такви, наравно, не могу претендовати на особиту тачност, услед чега су они врло разнолики. Ми ћемо овде изнети цифре које показују проценат неписмених у разним државама. Ове су цифре узете из два извора: географско-статистичког атласа Гикмана, и података поднесених Вашингтонском бироу народног образовања на светској изложби у Чикагу 1893. године.

	По Гикману	По Вашингтонском бироу нар. образов.
Шведска	0,6	0,4
Норвешка	0,8	0,3
Данска	0,8	0,5
Швајцарска	0,9	0,5
Германија	1,4	—
Пруска	—	0,6
Саксонска	—	0,2
Виртемберг	—	0,2
Баварска	—	0,4
Енглеска	14,0	9,0
Аустрија	27,0	23,6
Француска	32,0	9,5
Италија	46,0	—
Шпанија	52,0	—
Русија	80,0	—

С руског превео
Б. С. Којић
УЧИТЕЉ.

МАТЕМАТИЧКА ГЕОГРАФИЈА

ПЕДАГОШКО – МЕТОДОЛОШКА СТУДИЈА

НАПИСАО

Др. Сигмунд Гинтер, проф. па техн. В. Шк. у Минхену

ПРЕВЕО

Ђ. Анђелковић, проф. I. Београд. Гимназије

(СВРШЕТАК)

14.

Кронологија

Од оних дисциплина које из спољних разлога могу припадати математичкој географији и ако она има астрономску основу, — имамо још да говоримо о *кронологији* и *календарографији*¹⁾.

Да би се могли разумети принципи рачунања с временом сваком току звезда онда су довољна она знања која се налазе у елементарном астрономском уџбенику *по нашем обележеном* начину.

Према овоме можемо ученика упознати са различитим формама календара још из старијег времена. Гимназиста је нешто тим упознат при читању самих класика али мимогредно. Ваља дакле узети египатски календар који је, према новијим испитивањима био прототип за реформе Цесарева и Солизигенове, за Грчку за коју је извео Метон. Тако исто је утицао егип. календар и на староримску форму који је брзо постао нескладан са појавама на небу и најзад на календар који је представљен оријенталним циклима а везан за месечеву годину. Релативно велику заслугу Јулијановог календара ваља признати али се не може прећутати нетачност трајања године тако да се и он мора реформисати. Ако се међу тим уђе у испитивање и грегоријанског календара онда се и ту мора имати поузданије знање за његове норме.

Тамо где има довољно времена могу се узети хронологијски специјалитети као што су: круг сунчев, недељно слово, епакта итд. Све је ово било потребно да се за сваку годину тешким рачуном израчуна²⁾. Данас се служимо Гаусовом ускршњом формулом којом се хронологија у школи са свим доследно и завршава. На жалост ову формулу није

¹⁾ Можда би било zgodно да се овде узме и наука о пројекцији карата. Овај одељак би по мојем мишљењу дошао у матем. географију. Ако би дакле наставник хтео да предузме мрежање са геометр. гледишта врло ће му угодни бити ови списи; Loepritz, Leitfaden der Netzentwurfslehre, Leipzig 1884. Breisvug, Das Verellen der kugelfläche für Gradnetzwürfe Leipzig 1892.

²⁾ Упореди: Bermann, Zur Behandlung der Entstehungsgeschichte unseres Kalenders и Zurbonsen, Zur Vorgeschichte des gregorianischen Kalendars, Warendorf, 1884. г.

могућно доказати елементарно, а о њој се може толико рећи да је добивена тешким трудовима душевнога рада.

15.

Апарати за доказивање у Матем. Географији

Још из давних времена сви апарати који су прављени јесу дело оштроумља да би се простијем уму изнела на видик јасније извесна појава у простору коју је иначе тешко представити. Те су справе дакле од велике користи за студију математичке географије јер олакшавају разумевање и хватање правих односа. Али свакојако, ми ћемо у прилогу апарата говорити у два правца, и то о апаратима који су неопходно потребни за наставу, а и о онима за које мислимо да је лепо имати их.

О том који би се апарати могли употребити ваља да одлучи сам наставник с обзиром на своју спрему и с обзиром на претходно образовање својих ученика. Ну ипак, ваља се клонити сувише ревносне употребе тих спомоћних средстава. Наставник не треба да предвиди да је његова жива и јасна реч и цртање на табли под свима осталим угодностима најочитија настава, док манипулација са апаратима ретко кад да испадне потпуно чисто¹⁾.

Ми полажемо веома много на коректан цртеж на табли. Овај цртеж постаје поступно пред учеником и не можемо пропустити прилику а да не напоменемо да је при таквим цртежима потребно имати *разнобојне креде*, јер им је баш ту zgodно место за употребу. Не поричемо да су при цртежу шестаром и врстаром потребан јачи рад и напрезање наставниково али пред коришћу ову жртву не треба сматрати као велику. У осталом шта би било са школама које не би биле у стању да набаве извесне апарате? Ми се надамо да ће нам се због ових речи које су плод нашега искуства — замерити што желимо да се у предавање уноси више лични рад нити заслужним педагозима мислимо стајати на путу, што скрећемо похвалну пажњу да са инструментима чине олакшице дечацима и младићима који се уче. Ми о том само с тога тако мислимо што смо ради да се увек на првом месту находи личност и наставничка енергија, а тек после модели који и онако сами за себе говоре. Справа за доказивање вреди само у рукама добра наставника.

¹⁾ И кад би био много већи број оних који умеју тачно руковати апаратом ипак, код самог апарата има нечега што смета разумевању ученика нарочито они који су компликованији те обузму ученицима пажњу својим споредним деловима тако да се главна ствар и не упозна. По томе се ваља клонити веома сложених и шарених апарата.

Најприроднији и најпростији, а и од највећег утицаја јесу глобуси о којима смо говорили у одељку 7. Има повеће литературе о том како се њима рукује и какви се задаци могу решити које даје елементарна сверица. Сем тога не подлежи никаквој сумњи да и слике које се налазе на првим листовима наших школских атласа или као што их је Летошек израдио на већим таблицама¹⁾ — да оне оживљавају саму наставу. Исто је тако корисна за почетника и лопта од прстенова (кругова) било у најпростијем облику или у облику који је дао Геберт. Ова је направа zgodнија јер лепше представља најважније небеске кругове него што се то да прегледати на звезданом глобусу.

Чим је реч о том да се реше питања о времену које зависи од географ. дужине онда можемо покрај Дајхмановог хронометра²⁾ (који се може употребити и као телуријум) — употребити и времени глобус Олинов (Olin).³⁾ Овај глобус нема хоризонталног прстена али уз поларни часовни прстен има подељен екватор по времену и може се наместити за ма коју висину према полусу. Па и проблеми који стоје у вези са границом датума и са поделом на часовне просторе, дају се много лакше приказати на временом глобусу него на обичној вештачкој земљиној лопти.

Има врло много апарата који би ишли на то да објасне двогубо земљино кретање ротаторно (око осовине) и револуционо (око сунца). Ове се направе зову телурије. Није ретко да уз телуријум иде и лунаријум, тако да се може видети како се месец једновремено и око земље окреће. Вецел (Wetzel) је умео да сложи у једну целину телуријум и лунаријум са небеским глобусом и армиларном свером⁴⁾. Што се тиче тока месечевог онда ће он (гледан са сунца) описивати прилично заплетене цикличне криве линије и у том се наставник може ослоњити на апарате за доказивање од Опела⁵⁾ и Хипауфа⁶⁾.

¹⁾ Letoschek, Tableau der wichtigsten astronom. geographisch. Verhältnisse, Wien 1880.

²⁾ Göppert, methodische Bemerkungen etc. Roztok — Prag, 1883.

³⁾ Упореди чланак о Дајхмановом хронометру (Z. f. S. g. Band S. 190).

Времени глобус представљао је Russel A. Olin 20 фебр. 1880. педагогш. збору у Вашингтону и изазвао велико издање.

⁴⁾ Описивање Вецеловог апарата налази се код Дикервела (Ausgabe, 1868. S. 129 итд.) и по томе што је се овај знаменити педагог позитивно изразио имамо разлога примити у употребу тај апарат јер се он увек скептички понашао према њима.

⁵⁾ Orpel, описивање неких апарата за очигледну наставу за астрономско-географску употребу (Zeitsch. f. m. u. n. Unterricht). Заслужује пажњу модел за геодентричку пројекцију неправилности планет. пута (Schleifenbildung).

⁶⁾ Hippauf, Die Mondbahn und obre Veranschaulichung etc., Halberstadt 1869.

Уз ово ваља нам се сетити Дронке¹⁾ који је учинио исправку на старим справама у духу да је путања крива линија, али не круг већ елипса. Врло је умешно саграђен а и са великом размером је телуријум Х. Пика²⁾. Са друге стране не ваља потцењивати као наставно средство тако звани Еклиптикум Геца³⁾ којим се лако износе на видик појаве које су теже за разумевање. То је једна стаклена лопта која омотава телуријум и на којој су нацртане најважније звездане групе. Ту се непосредно види како се земља пројектује на еклиптици ако се гледа са сунца и обрнуто како се пројектује сунце на еклиптици гледано са земље. Место једне једноставне лоптине површине Пенк је употребио Хајнцов апарат са два највећа и најглавнија круга, меридијанским и деклинационим који је од њега за 90° раздаљен и најзад још један који се произвољно може намештати. Изгледа, да се овом комбинацијом може извести већи број демонстрација (показивање на справама) и то једновремено.

Још су обилнији апарати од Манга⁴⁾ (универзални апарат), за тим од Брикса и од В. Шмита⁵⁾. Ако се наставник извежба на њима како треба онда може постићи све циљеве као и са обичним телуријумом, али онде где телуријум застане онда овим апаратом наставник може претресати са ученицима и засебна питања од теоријске вредности. Ну рад са овим апаратом претпоставља да је наставник извежбан у његовој употреби и руковању што захтева мало више труда.

У најоригиналније конструкције долази глобус Е. Наумана. Прво, овај је глобус намењен да се за сваки дан у години и за сваку полусу висину јасно увиђа промена дана и ноћи чега ради постоји засенчена капа т.ј. једна метална полуплошта која земљину лопту до половине замотава а према првој је концентрична. Са ове капе полази једна

¹⁾ Dronke, Ein Tellurium mit ellipt. Bahn. Z. f. S. 8. Band S. 73.

²⁾ H. Pick, Ein neues Tellurium, Salzburg 1878 г.

³⁾ На жалост овај апарат није довољно познат у јавности и ако је добио патент и у по неким се школама употребљава.

⁴⁾ Mang, Das Zerlegrave Tellurium und Lunarium als Grundlage eines aufbauenden, zerlegend-entwickelnden Unterrichtes in der Astronom. Geogr., Weintein 1883. Овај апарат надмашује све апарате ове врсте сем Аданијевог.

⁵⁾ W. Schmidt, über einige geogr. Veranschaulichungsmittel, Wien — Olmütz 1889. Шмитов је глобус погодан да се са њиме ради под ведрим небом чиме се ученику у савременом облику све приказује што и на самом небу бива.

жица, која носи малу лоптицу што представља сунце. Она је тако намештена да линија повучена од те основице ка центру постаје осовина ове капе. Један гномон (управни метал. штап) који се налази на продужењу хоризонталне равнине допушта да се посматра ток сунчев.

Најзад да поменемо Голијата између справа — тако звани проекциони глобус Адамијев¹⁾. Руководни принцип који је служио за извођење мајсторског дела прецизионе механике може се познати у овом да се појаве могу сматрати и са геоцентричког и хелиоцентричког гледишта. По средини ове небесне лопте, (која је представљена масивним меридијаном са пречником од $2\frac{1}{2}$ м. и осталим нужним круговима) све сами месингани обручеви подељени тако да су подеоци обојадисани и падају у очи по начину, карданског вешања једна лампа сијалица која представља сунце, које окружују планете па разуме се и земља. Полупречници тих обручића су веома мали према највећем кругу лоптином. Ако се унутарњи систем занемари онда се лопта може употребити као небесна лопта и па њој решавати сверни задаци. Кад се пређе Коперникову систему онда се понаместају планете на своја места и пројектују на спољну лопту која је обележена својим најважнијим круговима.

Нашем је излагању био циљ да наставника успособи, да између апарата за доказивање одабере онај који одговара његовим склоностима и педагошком схватању, а понајпре буџету гимназијском који је по обичају доста глатко зарубљен. Никада не треба заборавити да прави човек може постићи резултате и са несавршеним научним средствима а да ће их и даље постизавати. Жива и јасна реч, практично посматрање, срећан нацрт на табли не дају се заменити никојим моделом па нека је то и најдуховитији проналазак.

Неколике мисли о васпитавању девојака између 15. и 20. године.

Избор у начину живљења код наших је девојака, у опште, већ свршен баш у ово васпитно доба. Наша ће грађанка девојка или хтети да буде учитељица, пре или после, или ће хтети да буде госпођа и домаћица у својој кући. Тежња вишем школовању и образовању јавља се ретко, и ако се очевидно појачава. Али и девојка, као и младић, бира себи

¹⁾ Adami, Ein neuer Projektionsglobus. (Ausland, 65 Jahrgang S. итд). Како се употребљава види опет ту стр. 462. (Venus als Morgen und Abendstern).

начин живљења пре двадесете и око двадесете. Питање: хоћемо ли девојци, уопште женскињу, допустити, да се с мушкињем такмичи у што више врста занимања, или ћемо га одгајити тако, да оно радије (и спремније) изабере домаће огњиште, него ли јавно поприште: свакако је у вези са питањем о васпитавању девојака од 15. до 20. године.

Уже питање о том поставила је „Königl. Akademie gemeinnützig. Wissenschaften“ у Ерфурту, на утакмицу, са наградом од 300 марака: како се у вишим чиновничким редовима најхармоничније, и према смеру најодесније, може да васпита женски подмладак између 15. и 20. године.

Од свих одговора, који су академији стигли, изабрана су два као најбоља: г-ђице Лујзе Хаген књижевнице из Берлина, и г-ђице Ане Бајер, учитељице гр. в. дев. школе у Форсту (Лужица). Оба су рада награђена са по 300 марака, а у једној су књизи оштампани.¹⁾

Излагања, мисли, факта и друштвене појаве изложене у овој књизи, подсећају на домаће нам питање о васпитању и образовању наших девојака, и ако је књига локалног карактера. Садржина се тиче сталешког васпитања, које ми не можемо никако заступати, али привлачи нас мишљење писаца, да девојка од 15. до 20. године не припада ни пансионатима ни вишим школама већ родитељској кући.

Оба писца, и не знајући се, заступају једно исто: природа сама наменила је девојци, женскињу, улогу у животу и друштву; али је женскињу природа исто тако дала и јаких умних способности, да се у многим врстама рада може с мушкињем једначити. Ту би се могло питати само, шта женскиње може, а шта не, веле писци, те ако му околности ускрате природом намењену улогу, да буде спремно за занимање корисно и себи и другима, да све његово занимање не остане само на „плету седе.“

Биће можда корисно, да пропратимо садржину поменути књижице, али намерно нећемо свуда истичати, слажемо ли се с њоме или не.

На првом је месту, као више научан, рад г-ђе Хаген са врло лепим мотом: *Wiplicher Wipheit rechte*. Пре свега, шта је **смер васпитања**? Да ли образовано човечанство кад год може доћи до једног заједничког смера васпитног? Свакако то би био један од највиших, остварених, идеала човечјих, али за сад васпитање се подешава, у првом реду, према националном карактеру и тежњама, па онда

¹⁾ *Die Erziehung der weiblichen Jugend vom 15. bis 20. Lebensjahre*. Von Luise Hagen und Ana Bayer. Erfurt. Verl. v. Carl Villaret. 1897. 2. Aufl. 1-80 m.

тек, и с тиме тек, у духу општих човечанских идеала. За немачког васпитача вреди, да општи смер васпитни тражи само у фактима у историјском развићу културног света у опште, а посебнице у оним, који су у органској вези са немачким народом. Јер само извесни чиниоци који се уочавају у културно-истор. развићу човечанском, или *једног народа*, треба да су мерило и за васпитне смерове и реформе. Много-стране људске радње и тежње провлаче се током културног развића, као првен конач. Бескрајан низ чинилаца и управља радњама људским и ходом појединих народа. Отуда и смер васпитања нити се сме заснивати на каквим својевољним основима, нити сме отуда потицати.

Културно-истор. испитивање у Немачкој, поред све своје тачности, још није на чисто са *значајем жене* за културни живот. Шер и Хене признали су бар, да су *жене утицале на стварање и развијање наравствености и морала*. Неоспорно! Али значајност жене за друштвени живот тек је економичар Лоренц Стајн и *научно* признао. Отуда се и правац васпитања женскиња на томе доказу оснива. *Народно-економно* учење и учинило је, да је напослетку створена веза између домаће економије (у ширем смислу) и смера у васпитању немачког женског подмлатка. Жена је главно добро у дому и породици. По готову се заборавило, *кућа не стоји на земљи него на жени*, (у смислу економије и наравствености у породици). Даље, „човечанство не постоји ради породице, него породица зарад човечанства. Породица је основа државе. Каква је данас та установа из које постају сви грађани сви држављани? За сада је породица *готово једина* установа, у којој и жене могу да развијају своје особине, и да своју снагу употребе.“¹⁾

Можда, у осталом, тако треба и у будућности да буде. Ми доиста не знамо о том готово ништа поздано. Али у свима досадашњим временима култура види жену вазда у породици. Можда ће култура у будућности и други смер да јој одреди.

Писац утврђује, да напредак општег добра зависи од тога, колико појединац има моћи, да своју снагу хармонично развије. Идеал: хармонично и одмерено развијање личних сила, дакле „равнотежа свих сила мишљења и осећања, нераздвајно од тога, телесно здравље,“ развиће индивидуално, треба да је свестан смер нашег времена. Писац узима за пример дете, чије осећање личних способности, чију љубав и вољу за неки рад ваља одмах правилно упућивати и подстицати. Дете већ уме да осећа задовољство са стечене и признате му

снаге. *Задовољство* које се осећа од личних сила прави је извор земаљске среће, па и једини. (Међу тим, незадовољштине је данас много). Задовољство ваља да потиче из чистог унутрашњег осећања, из духа, који управља радом *једне личности*.

Према томе утицај *матера* посредно образује *дух народа*. У породици је корен *врсноће* и *сио-способности* једног народа. Васпитањем и образовањем *врских матера* зајемчити наравственост и напредак нараштаја, — то је, дакле, главни задатак васпитања женског подмлатка, тог најбољег градива нације. Жене пре свега треба спремити, да буду врсне матере и с тим нераздвајно врсне домаћице.

На основу историје и социјалног живота уочавају се извесне опште тежње као и опште последице социјалног живота. Па тако се зна да је и *чиста наравственост* једна од човечјих социјалних тежња и симпатија. *Тежном човечјом за чистом наравственошћу* се и кристализује *општи морал*. И статистика хоће да докаже, да расте број моралнијих људи, па дакле, да расте и јача моралност у људском друштву. Прогрес и опадање морала се данас нагло проширује на огромну већину људи, тако, како никада до сад. Може се посумњати нарочито данас, да морал напредује у друштву. Но човек, има својих моралних симпатија. „Буди имају више врлина, него порока, добре су им радње чешће од рђавих.“ (*Историја цивилизације у Енглеској од Бекла*). Цивилизација иде све напред, она несумњиво поправља људе, она уздиже ниво општег моралног стања, (али за то мора таложити и један део пропалих друштвених јединица). Баш културно развиће и показује, да расте општа наравственост (тј. такве форме међусобних релација, којима живи већина људи у једном друштву) и морал. Делимична опадања наравствености друштвене још нису доказ, да се људски морал губи, или да цивилизација људи квари.

Писац постанак *аристократије* у људском друштву тумачи претпоставком, да се и морално уживање цивилизације срашћује са нараштајима начином навикавања. Један број људи има могућности, да одабира и ужива материјална и духовна добра цивилизације; та могућност прелази код нараштаја у навику и својство. Тако се један број људи предпоставља бољим од осталих. Даље излази, да је, бар до почетка овога века, аристократија вршила утицај на друштвену наравственост. Њој је прећутном превагом дато право, да поставља прописе доброга тона.

Хришћанско гледиште на свет није признавало духовну разлику између једног дела људи и другог, ни између господара и слуге; али спољашни

¹⁾ *Домаћи беније* од Лујзе Ото, превод г-ђе Данице Чварковиће. В. Бикинда, 1893.

положај и места људска ипак су се задржали; хришћански слуга морао је да служи свог земаљског господара.

Писац прелази, даље, на *средњевековни целибат*, који није давао никаквог јемства за чистоту живота и безбедност опште наравствености.

У доба *реформације*, уздигнутим значајем брака и начелним уништењем целибата, и васпитање женскиња задобило је виши и јачи значај за јаван живот. Лутер је и на девојачко васпитање проширио начело *народног школског васпитања*. А то је била прилика, да се јаче духовно образовање прошири и на грађански ред, који је тиме дошао у подесан положај, да свој живот и обичаје удешава према обрасцу аристократије. Прелазећи с незадовољством на још неке узроке, (књижевност, француски дворски морал и тон у 17 и 18 в.), који имаћаху утицаја и чинише неко заједништво у наравствености виших и нижих сталежа, — писац се дотиче најмлађе културне епохе немачке. Њене „ужасно материјалистичне тежње и модеран начин рада заузимају сав основ културног живота. За негу *осећајности* и *мислености* није оставила никаква оквира“.

Писац наглашава, да је најзначајнија тачка гледишта у васпитању женског подмлатка неговане *наравствености* и *здрогог погледа на живот* (а ово тим пре, што женски подмладак у вишем чинув. сталежу трпи материјалну зависност, није спреман, да у свету опстане и сам).

Здрав поглед на живот ваља неговати у младе девојке. Хиперидеализам нем. класичних и романтичних периода књижевних изопачен је у једном делу образованих и подобразованих. Занатлијска се кћи осећа обвезном да буде „духовита“ и „важна“. Ако ли се осећа и сувише далеко од тога идеала, теши се са нешто сентименталног васпитања срца. *Васпитавање карактера* не познаје. Образовање карактера се данас не цени. *Жене из виших чиновничких сталежа* могу да уздигну значај те дужности. Што се у тим редовима буде поштовало и неговало, то ће се мало по мало и у нижим узимати као добро. За младу девојку *значајније је васпитавање моралног карактера него више усавршавање умно*. Г. Бабић вели, да се „васпитачи брину највише о развиту моралног карактера код омладине; јер од тога највише зависи напредак цивилизације“.

Писац вада има на уму породицу и напредак народа.

Са 15. годином девојке вишег чиновника враћа се из школе у породицу. Оно сад већ мисли на пречац да доспе у ред одраслих, чији карактер му

се чини као нешто готово, на чему се ништа више не поправља и не васпитава. Породица сад жели, да се кћи појављује као потпуно развијен људски створ. Према томе и своје дужности да испуњава. Међу тим, пракса пуна незадовољивих резултата. Онда се девојка шаље у *пансионат* за годину, две. И мати и кћи себи уштеде тиме неке непријатности. Кћи се отуда враћа готово као млада дама. Она зна све, што *друштво* од ње може да тражи; шта се друштва тиче има ли она својстава потребних за срећу и напредак породичног живота? Берта Качер у чланку свом, у једном листу, вели, да се свуда, на улици, нарочито у разним јавним локалима, види, да модерној жени није девиза: мој дом — мој град, *my house is my castle*. Тек случајно ће пасти реч о том, како пропадају породични обичаји и врлине, како су живци преоптерећени, засићени, преуморени итд. Нека свака мати избегава, да своје дете поверава туђину. Ма како да су пансионатска настава и васпитавање савесни, васпитаница је увек само део множине, никад целина; тамо се по невољи мора да запостави неговане индивидуе. *Индивидуално васпитавање жене* бива с године на годину све значајније за културни живот. *Кућевно васпитавање са својом многостраношћу начелно има највише вредности за развијање младе девојке по свршетку школовања, јер је кућа најбољи васпитни завод*. Само се изузетно може кућевно васпитавање заменити пансионатским. Кад и мати и кћи буду себе сматрале као бића не свршена и усавршена, већ која се развијају (*Werdende*), оне ће тада сваки нов дан узимати као прилику за добијање нове снаге и моћи. Ту се оснива прарилно гледиште на живот. Тиме је погођено право место за *рад*, за *делање*. „Ах! рада! рада ваља да се очисте срца, да се коришћу испуни свачији живот! Рад је као и сан створио Бог за свакога“. Легуве ту мисли (у *моралној историји жене*, превод г. М. Ђ. Милићевића) на женско учашће (ако и ограничено) у часним професијама у друштву; наш писац овде мисли на женско делање у породици. Но модерна жена има много виших и нижих амбиција, она хоће и да се прочује итд. Амбицијозне жене предмет су пажње крупнијих и ситнијих писаца. Најобичније *Sittenbilder* упознају нас с њима. Познате „краљице друштва“, све жене, које сазивају женске зборове у име женског питања, које тога ради држе говоре, боре се пером, тако рећи образују у жена револуционаран дух, све књижевнице итд. с правом се могу питати својим амбицијозним задовољствима; али писац додаје, да у томе задовољству не може бити ни трунке оне праве, топле и мирне земаљ-

ске среће што долази од делања у породици. Умног појма о свом правом позиву етике млада девојка само у заједничком животу с матером. Кома пре него жени намењена је љубав, милосрђе и саучашће, трпљење и патња, утеха, помоћ, управљање, измиривање, учашће у свима заједничким интересима породичним? Тешко народу који се не може подићи таквим делањем и то врсношћом својих жена. Тешко женама које свој позив не испуњавају као матере, кћери, жене или сестре! Тежишна тачка женског васпитања једино је, дакле, у развијању *нене правне природе*, ewig weibliches, што ће рећи лична и искрена оданост и најмањим дужностима у породици, што је само други облик *наравственог осећања*. Wiplicher Wipheit rehte.

А шта се данас разумева под женином наравственошћу, слика писаца врло песимистичним бојама. Ни побожности, ни чистоте душевне, ни љубави породичности итд. (Критика и оговарање, на пример, иду у одељу пикантерије и духовитости. Међу младим девојкама из најбољих друштвених кругова разговор се зачињава свим врстама двосмислености, девојка допушта себи да буде мало „equivoque“; а demi-viergentum се увлачи пуестошећи). Осим свега, писаца опет жали на штетан утицај галског духа на немачки друштвени живот. Кодекс за друштвено понашање трпи све сумњиве личности и све дволичне појаве, само ако њега не вређају.

По свом *друштвеном положају* жена није помагачица човекова, већ његов лукративни предмет. Тужбе на страх од брака и нежењаштво, па онда по све штетно ограничавање саобраћаја мушког и женског подматка сведоче такође, како данашње стање и положај жена има и сувише рђавих страна. Што се тиче родовног подељивања, ту је и пансионатско васпитање бескрајно криво, јер посредно увећава штетне последице тога подељивања. Разлажући просто, како је корисно зближавање и међусобно дружење вршница и вршњака, писаца прекорева оне матере и васпитачице, које се из сувишна страха и обзира повлаче испред дужности, да девојчици и девојци допусте дружење са вршњацима; док други део матера се и не плаши, да их још у млађим годинама дресира за удабени трг и трку и лов на мужеве. Август Бебл, (у свом разглашеном делу *Das Weib und Socialismus*, с којим се и писаца отворено не слаже), доста драстично исказује, да „жена никад није водила тако ватрену борбу за мужа као данас, и док жена гледа на брак као на неко свртилиште, муж гледа какву ће корист отуда имати. „И понавља познату истину, да су моралне везе данашњег брака врло слабе, и само принудношћу могу да се одрже“.

Етичка васпитна средства. У овом одељку писаца одетупа од учења неких модерних философа. Моралне радње човекове долазе, а треба васпитањем омогућити их да долазе, из *слободне воље*, а не од инстинкта. Зарад практичног васпитања ваља знати, да се морална философија и хришћанска етика покривају у свима спољашњим и практичним тачкама. Отуда, за неговање назора о животу и свету, за неговање моралних осећања, једна од најглавнијих тачака јесте она библијска *о милосрђу и љубави према ближњима*. То су уједно најплеменитији облици моралне философије, а ван сваке је сумње, да је љубав према ближњем данас развијенија него у ма ком досадашњем времену. Макс Нордау у *Convcencionellen Lügen* има сасвим друге појмове о моралности у опште. Прогрес општег социјалног стања захтева извесне жртве и уништавања; један део људи мора убијати, бити убијен, убијати се. Ту милосрђе, праштање и самосавлађивање немају места. Само је у интересу човечјег рода, што неке људе несавладљива страст вуче пропасти. Индивидуални интереси такође ишчезавају. Моралну слободу признају различите философске школе као могућност, али се једнострано оцењује утицај духа и воље на природне склоности душе и тела. Оне не дају никакве позитивне заштите *осећајном животу*. Хришћанство пак налаже, изазива, развија саучешће, милосрђе (charitas), самопрегоревање, љубав ближњем. Хришћанска етика биће најздравије гледиште за морално васпитање, за неговање појмова о добру и злу. Људи увек траже идеал могућног моралног савршенства, и увек му теже. За данас је то Бог. Ко ће да га замени у будућности? И напослетку, сме ли се данашњи женски подмладак васпитавати без смерања и на чисто религијска осећања? И најобразованији народи данас држе веру у Бога. А Христос је свакако моралан идеал, коме још до данас нема замене.

Васпитавањем у хришћанском духу стварати искрене, уверене хришћанке, чија слободна осећања и карактер богат љубављу могу да излече дубоке моралне озледе у нашем времену. Пишчево је уверење, даље, да неговање те индивидуалне хришћанске вере у пансионату ни у школи нема успеха, какав може у породици да има. И баш за доба од 15—20. године прека је потреба, да девојке буде у родитељској кући.

Уза све ово подесно је, сетити се, од каквог је значаја по нас неговање хришћанских осећања у духу *српског* православља. Тога ради треба управо рачунати на школско доба код оног дела нашег женског подматка, из којег добијамо учитељице

и у опште образованије женскиње. Тај део се под школским кровом налази до близу своје двадесете. Сме ли се помислити, да би тај правац васпитања нашег женског подмлатка био само Сизифов посао?

Социјална васпитна средства. Није ново, а изгледа незначајно, налагати оцу дужност, да се приближи својој кћери, да се о развијању њене душе готово систематски брине. Сви оцеви су дужни утицати на образовање и васпитавање својих одраслих и недораслих ћери у толико, у колико им то налаже њихна (очинска) национална и грађанска дужност. Да се тако чини, вели писац, не би девојке и све неудате женскиње веровале, да се духовно и карактерно образовање постиже само на универзитету или испуњавањем какве корисне професије. То је очајна обмана, а презирање породична живота, то су само штетне модерне теорије о женском васпитању, то може имати места само код немарљивих родитеља који своју дужност разумеју само у материјалном старању за децу. Неизбежно је начело: да родитељи треба да васпитавају своје кћери до двадесете године. Мати нека бди над врлинама своје неискусне ћерке за коју годину више, не бојећи се тога, што је не може истаћи одмах као званичну кандидаткињу за удају. (Доба удадбених година просечно се пење са развићем културе. Нека се тога ради не боји. У „културним земљама“, вели писац, стоји то доба на 26 година).

Писац свраћа пажњу и на врло важно *неговање здравља* и *неговање фантазије*. Против болесне осетљивости фантазије препоручује дружење са вршњацима. — Онда долазе посматрања о браку.

Литерарно-естетичко васпитавање. Не слажећи се с Бебловим и Нордауовим резонавањем обраку писац се, сасвим природно, и овде разлика с њима. Бебл просто каже, да је „најбесмисленија и најрђавија система васпитања женског та, по којој се жени предаје музика, литература, поезија, религија итд.; све, што развија у ње осећајност и фантазију. Људи, који се брику о женском васпитању руковођени су само својим предрасудама о природи женског карактера и положају жене у друштву и животу. Те предрасуде немају ни мало основа у културном развићу. Историјски је факт, да су физичке и интелектуалне разлике између човека и жене, у првобитно доба, много мање биле, него данас. Жена човеку нију уступила у умним силама и способностима; као што је на пример било у Германији. Жени треба допустити слободну умну борбу с људима“.

Гђца Хаген ступа одмах са својим гледиштем на литературу и уметност речима: да су то пси-

холошка најмоћнија средства за образовање и васпитање, а као најновије психол. васпитно средство и признато. Противници литерарно-естетичког образовања и васпитања женског, гледају, дакле на њ, осуђујући га по своме, било да се оно изводи с планом или без плана. Они само упућују жене на путеве научне, на духовну борбу с људима. Али модерни педагози приписују му простран утицај на развиће духа и осећања код омладине, не изузимајући женскиње. Оба наша писца износе вредност овога васпитног средства, *наглашавајући утицај на морална и народносна осећања*. А струја, којом жене стреме у духовну борбу с људима, можда је, по свом крајњем смеру, културно већма непријатељска него све остало, које наше време покрећу. — Интересно је и ово: писац познаје једну од немачких престоница, у којој младе девојке не смеду читати Шекспира, а да не доведу у опасност своје добро име. У Енглеској познавање Шекспира и библије знак је свестране образованости. У Немачкој, по уседеличком моралу, библија са својом светом моралношћу нема места у васпитавању девојака. Dr. Шилер у *Handbuch der praktischen Pädagogik* напомиње, да читање библије у школама, има штетан утицај на подмладак. „Избор места за читање (из библије) традиционално се негује међу омладином“, итд. Разуме се, литература и религија постају без васпитне вредности кад им се нарочито даје карактер површног средства за задовољство. Књиге тако написане свакако су штетне. — озбиљна расправљања психол. проблема тако исто су неподесна лектира за младе девојке; оне их не би могле потпуно разумети; постале би за њих опасне. Али немачка литература није сиромашна у делима која потпомажу психолошко образовање подмлатка. Матере и васпитачице дужне су познавати литерарне производе од којих ће бирати лектуру за своје кћери. Треба још да познају детиња својства, па и према томе да бирају: лектира опасна за живахну, фантастичну природу врло је добра за флегматичну или хармонично развијену. Препоручују се немачка класична дела, (*народни, или уметн. производи*), делимично или потпуно, према томе, шта се отуда може одабрати за девојку; даље, биографије, одломци из истор. дела, ваљана дела из стране и домаће лепе књижевности. Тако, извесна дела Џорџ Елиота (нпр. *Воденица на Флоси*). Лујзе в. Франсоа и Осипа Шубина; јер ове три жене, вели, гледају на живот врло високом моралном озбиљношћу, строгошћу, а исто доба расућују са по све истинитим хришћанским милосрђем, које омладини треба и представити као идеал високе вредности. Ма да и

најозбиљнија литер. дела могу да изазивају рђаве инстинкте, зар је поуздано, да читаоцу и без лектире лоше мисли никад не долазе? Једна од најлошијих погодбених обмана (лажи) јесте, одрицати природну склоност сумњивим мислима, јер оне долазе и без икаква основа. — Похађање позоришта може да изазове осећај и мисли за чију одредбу је згодан израз „Nesterbauen“. Но то не значи, да ћерку не треба никад водити у позориште. — Нарочитог значаја има орнаментика, као

врста распрострањеног немачког дилетантизма. Та врста може својом вредношћу за *домаћу индустрију* и да надмаши дилетантизам у музици. Тако и декоративна вештина. Ручне вештине су у помодним круговима врло уобичајене, и могу, по мало, прећи у праву потребу, и уједно задобити ону вредност, које су имале у ренесансу. За све те врсте рада имају Немци многа дела, журнале, албуме. О школама да и не говоримо.

(СВРШИТЕ СЕ)

О Ц Е Н Е И П Р И К А З И

Упутства за проучавање села у Србији и осталим српским земљама. Београд. Срп. Краљ. Државна Штампарија.

Ова упутства д-ра Ј. Цвијића већ су доживела 4 издања. Прво и друго је за Србију, треће је намењено проучавању села у Босни и Херцеговини (прештампано из Босанске Виле, 1898.), а четврто има наслов за проучавање села у Старој Србији и Македонији. Сва три ова издања нису проста прештампанања, него у нечем и измењена, нарочито што се тиче назива, према предеоном типу села, народном занимању итд.

Упутствима је у главном овај садржај: I Подела села; II Тип села; III Кућа, двор и окућница; IV Појате или станарнице, колибе, пивнице; V Приче и тумачења о именима села, заселака и њихових крајева; VI Порекло становништва, постанак села, помештање села, селишта, сашоравање; VII Занимање становништва.

Уз значајне научне радове г. Стојана Новковића о селу, сталелима и правним односима у старој српској држави, одговори на г. Цвијићева питања даће нам, збиља, савршену слику не само данашњих села, него и њихов постанак, а уз то још богату грађу за познавање политичко-историског развоја српске државе. Имао сам прилику да разледам послате описе, и човек се многим и многим мора од срца зарадовати, јер се у њима исцрпно представља село, рад у селу, станови и природа околна. Неки су уз описе приложили и лепе цртеже, који се одмах могу употребити за штампу. У причама о постанку села килте митски мотиви; где је говор о подизању села и куће, сем антропогеографске важности ту се налазе многе црте демографске, етнографске, за тим технички изрази итд.

Ма да је у нас због турске најезде наступило силно расељавање и напуштање старих села и свега непокретног имања, ипак се тип нових насеобина мање мењао него у средњој Јевропи, где се централистички принцип највише окупио баш на сеоске општине. Шта више под Турцима је престано српско село било, у главном, аутономно, ма де су сељаци већином били беговске чифчије.

Села, за наших царева, била су у главном по равницама, или у домашају планинском, а кад Турци земљу потчинише, свет се разбеже у планине, што учени путници лепо потврђују у својим белешкама, на пример око цариградског пута већином беше густа шума и ретко где мајушно село. Тек позно, кад се Турци мало смирише, и после од ослобођења, сиђоше пастири с планина у равнице да им земљорадња постане главно занимање, отуда и потиче истинито народно причање да је Шумадију населио Стари Влах (где се и сенички крај рачуна) и Херцеговина; западну Србију већином Херцеговина и нешто Босна, а источну Србију Косово Поље, Знепоље и кумановски рударски крај! Ови побројани центри били су матица за садашњу Србију. —

У Географском Заводу Велике Школе исписана је и сређена штампана грађа из споменика, из аустријских и харачких спискова, из службених пописа и указа у Српским Новинама, којим су мењана насеобинска имена. За тим су исписана имена насеља из списка Вукових, Милићевићевих итд.

На првом месту позвати су г.г. свећеници и учитељи да пошљу извештаје према питањима у Упутствима, јер су се они најбоље саживели са сељацима и упознали с домаћим приликама.

Кад се овај рад заврши, познавање српског народа толико ће одмаћи, да ће наука бити кадра

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

да изведе шта је прасериско, шта примљено; зашто је тип овакав или онакав; где су разлике најочигледније и зашто. У називима заселака и селишта често ће пута наићи научник на неко историско или иначе важно старо културно место.

Скупљачи заслужују сваку похвалну као и њи-

хов творац, јер се достојно одужују своје позиву: — да отаџбину што боље испитају и тиме положе темељац за даље научно обрађивање сређене грађе — за то нека свако прибира и шаље градива што више може.

Сима Тројановић.

ПРЕГЛЕД ШКОЛСКИХ ЛИСТОВА

Zeitschrift für das Realschulwesen, издају и уређују: Емануел Чубер, професор политехнике и Адолф Бехтел и Мориз Глезер професори реалака у Вечу. XXIII година, свеска 3.

1. *Расправе и чланци*. „Искрена реч о домаћим задацима у вишим разредима реалке, од проф. Ђорђа Вајценбека у Грацу. По наставном плану за реалке у Аустрији дају се из свију предмета домаћи задаци, које професор мора да прегледа и да оцени. Писац испаног чланка противан је давању таквих задатака. Он у овом чланку говори о задацима из француског језика. Писац предаје већ пет година француски у V разреду, па је прошле године имао још из разних реалака седам ђака са разном спремом. Он је задао један писмени задатак, и резултат је био, да је сваки трећи од његових ученика изразио задатак, а од оних придошлих само тројица. Писац на основу 18. годишњег искуства тврди, да ученици у вишим разредима нису у стању израдити прописне домаће задатке. Задаци или су пуни погрешака, или су рађени туђом помоћу. Ако у задатку има много погрешака, колико се онда мора утрошити времена за поправљање таквих задатака, кад има у разреду по 50 и више ученика. Ако ученик не може самостално да изради задатак, он ће се сигурно осврнути на туђу помоћ, тим пре, кад се задатак оцењује. Шта се онда тиме постижава у настави, шта вреде наредбе, кад се њихова извршења не могу надиривати? Зар то није велики грех против вештине васпитања, кад се ученици доводе у искушење, у место да се избегну преступи? Даље се пита писац, какав значај има према овоме оцена? Да се она запише само форме ради, то се не може захтевати, а ако би имала значаја, онда би се њоме награђивала у већини случајева лењост и лукавство. Из свега излази дакле, да се домаћи задаци могу давати само у интернатима, где ученици под учитељевим надзором израђују задатке. За наше школе нису, јер преоптерећавају ученике и учитеље, спречавају наставу, а оцењивање њихно је неправедно. На завршетку своје расправе дотиче се писац и писмених испита зрелости. Опет на основу искуства тражи он, да се комисија задовољи, ако ученици могу непознат француски текст по диктату правилно написати и без речника превести. — Други чланак написао је професор Хорак о „метафори у чешким народним песмама.“ Затим долази чланак: *Ein Beitrag zu den Regelflächen zweiten Grades* од проф. Полака. Расправа разумљиво написана. Има вредности за оне који се тим предметом баве. —

II. *Школске вести*. Нарочиту пажњу заслужују прописи што их је издало министарство за директоре средњих школа у Угарској. О тим прописима референт директор Кемени. Он каже, да је то обазрив и савестан рад, који чини директоров позив врло озбиљним, тешким и одговорним. И то све у највишем степену тако да се човек, читајући поједине тачке, мора запитати, да ли је један човек у стању вршити све оне послове, који се од њега траже тим прописима. Референт каже, да се такав човек, ако би био дорастао за те послове, мора сажалевати. Он на основу свог искуства тражи, да се питање директорско радикално преустроји. Мађарско педагошко друштво противно је овом преоптерећивању директора. Данас директорство није позив већ је звање, јер су директори оптерећени толико канцелариским послом, да морају пренебрегавати школски посао. Ми ћемо овде изнети кратки садржај тих прописа, који садрже у себи четири одеака. I. *одеак*. *Директорска служба у опште*. Директор је чувар целокупних материјалних и душевних интереса у заводу. — Религиозно-морално, национално и стручно управљање. Делокруг: а) Управа, б) Надзор, в) Администрација. II. *одеак*. *Управа*. 1. За корисно управљање потребни су ови етички моменти: међусобно поверење директора и професора, удружена радост позива; верност ка дужности, правичност, непартизанство и такт. Директор треба да се чува од претераности, мушца и ситничарења, да потпомаже, да индивидуалност професора изађе на видик. „Директор је позвати заступник правичних интереса и жеља професорских.“ 2.) Директор је одговорни извршилац закона, расписа итд., професори су дакле дужни, да се повинују његовим наређењима. *После* извршења дозвољена је апелата, ако се мисли, да је наређење неправедно. 3—4. Директор као председник у седницама. Дневни ред треба на време саопштити, и довољно га припремити. Саопштавање виших наредаба. Објективно либерално управљање. „Опомињу се они, који доводе у опасност озбиљност и достојанство расправа, у случају потребе одузимље им се реч, а може се седница суспендовати или распусти.“ Прима се мишљење већине; треба избегавати гласање. Свако одвојено мишљење треба у року од 24 сата написмено поднети и оно се прилаже протоколу. Ако је директор против мишљења већине, онда он може своје мишљење одмах да оствари (у неодложним случајевима) али онда мора о том известити вишу власт. 5.) Ванредне седнице: према потреби, или кад то написмено захтевају два професора наводећи и разлоге.

6.) Права директорова, која не дели са наставницима: Примање ученика, распоред часова, избор разредних старешина, распоред других дужности. 7.) Прописи за примање ученика. Бројно стање ученика по разредима (максимум 60); ако је број ученика већи, отварање паралелних разреда. 8. Правила, која одређују распоред предмета. Жеље професора, које су сагласне са интересима школе, треба испунити. У случају потребе може директор поверити неки предмет и оном професору, који за то нема формалне квалификације, али је подесан за предавање тог предмета. Споредне дужности (пословођа, чувари библиотеке и кабинета, руковође ђачких дружина) не дају права, на смањивање недељних часова. 9. О распореду часова. 10. Суплентуре. Директор треба да све нареди на време. Ако суплентуре трају неколико дана, онда ће дотични професори употребити те часове за своје предмете, али ако суплентура траје више од недеље дана, онда мора бити стручна. Стапање разреда или непопуњавање часова није допуштено. 11. Директор даје школи преко године три дана, а професорима до 8 дана одсуства. 12. Директор је председник свима испитима. 13. Директор треба да уозна све ученике по разредима и појединце(!) и да им буде као отац. 14. Онхођење директора са ђачким родитељима. 15. Као заступник завода према властима и публици, директор је дужан, да pazi на углед школе. Средња школа је душевно средиште вароши и околине. Сарадња у локалном социјалном животу, локална преса, изучавање језика националитета. 16. Замена директорова. III. одсек. Директоров надзор. 17. Правилна контрола постижава се само непрекидним, непосредним и личним посматрањем. 18. Надзор мора бити потпун и с тактом а не формалан. — 19. Надзор се односи 1) на ред у школи и васпитање, 2) на наставу. — 20. У овој тачки има скоро бескрајан низ дужности, које професори треба да врше у погледу на ред у школи. — 21. Овде се набрајају гледишта, са којих директор треба да посматра професоре: Стручно знање, образовање, језична знања, способности за администрацију, споредне зараде, кондиције, понашање према држави, према претпостављенима, родитељима и колегама. — 22. Одржавање дисциплине, чување пристojности. Дозвољена помоћна средства. Отклањање спољашњих штетних утицаја. Чистота школске зграде споља и изнутра. Хигијена школске оmlадине. Осветљење, ложење, вентилација, заразне болести. Школски лекар као стручни саветник. 25. Похађање предавања колико је могуће више, нарочито код почетника. 26. На табуку треба у облику питања све написати, на шта директор треба да pazi приликом посећивања предавања. Због тога му се препоручује да чита методска дела и часописе. 27. Професорово одржавање дисциплине. Лепо онхођење са ђацима. Навике. — 28. Контролисање ученичког успеха за време хоспитирања мора бити свестрано, али притом треба чувати углед наставников. На заводима, где мађарски језик није наставни језик, треба нарочито пажњу обратити на резултате из мађарског језика и литературе. — 29. Да ли локални наставни план одговара стварним потребама и да ли се може извршити? — 30. Хоспитовање директорова имаће само онда успеха, ако се уклоне онакви недостаци. Најбоље је кад се одмах после часа директор разговори с наставником у четири ока. — 31. Методске конференције. — 32. Контролне и

закључне конференције. Ако се у ком предмету покаже доста слаб успех, онда треба градиво скратити, или узети на рачун других предмета неколико часова, наравно без нарочите награде. 33. Ова тачка говори о оним стварима, које директор треба да има на уму, кад бар тромесечно прегледа писмене задатке. 34. Удбеници треба да одговарају потпуно потреби. О том треба чешће разговарати са професорима. Увођење нових врло ретко и само онда, кад је од преке потребе. Помоћне књиге не употребљавати много. Приватна лектира. Ђачка књижица. — 35. Научна средства и збирке. Подједнако распоређивање буџета. Не куповати специјалне апарате. Приватно скупљање апарата. Директор треба збирке да прегледа бар једном у години. — 36. Савесност при свима испитима а нарочито код приватних испита. 37. Ванредни предмети. Успех. Рад ђачких удружења. Телесно васпитање, игри, игре итд. 38. За интернале одговоран је директор. IV. одсек. Директор као администратор. 39. Администрација се оснива на искуству и дугој пракси. Не може се све прописати. 40. Захтеви: Ред, тачност, практичност, добра подела. „Добар администратор треба да има времена за све оно, што је прописано.“ Помоћ професорска. 41—42. Врсте писмених поднесака. Канцеларија, Архива, печат. — 43. Самостална акта, која директор подноси, кад је потребно, и кад то добро школе захтева. 44. Држање термина. Брзо решавање приватних молби. Директор има права да урига и код више власти. — 45. Ова тачка одређује спољашњи облик званичних аката. У важним случајевима обојена артија. — 46—47. Званичне наредбе, документи и други списи, који су потребни канцеларији. — 48. Употреба архива олакшана је стручним и именским регистром. Пошто директор није дужан, да професорима показује сва акта, то ће он водити засебну поверљиву архиву. То је zgodно нарочито онда, кад директора замењује неко време професор. — 49. Листа аката од прошле три године, шаље се вишој власти. 50. Наређује, како се води главна књига. 51. Скупљање података, која се односе на историју завода. 52—56. Наређује, како се воде инвентари, рачуни, квалификационе листе итд. — 56. Школски годишњи програм. Професори су дужни, да саставе статистичке податке, који на њих падају. За програм је одговоран директор.

Извештај о феријалном курсу „Alliance Française“ у Паризу, реферат од Бриноа, управитеља курса. Између разних предавања има их сталних, које дају целокупну слику. Управа, у договору са предавачима, тежи, да предавања буду разноврсна. Због тога се узимају у наставни план они класични комади, који су за то признати у француској и у иностранству. Слушаоци добивају поуку и у оним делима, с којима су се упознали и у својим школама. Последњи курс расправљао је: les contes de Perrault, le Club de l'entresol, les relations entre les theories dramatiques de Diderot et le développement du théâtre moderne. Директор првог лабораторија за експерименталну фонетику Abbé Rousselot, био је добар, те је слушаоце упознао са својим гласовним регистраторима, са новијим методама за испитивање и њиховим применама. Напрезања управе била су награђена већом посетом. У години 1897. било је 470 слушацаца (1896. г. 326). У Јулу било је уписаних 310 а у Августу 160. По

народностима беху овако распоређени: Немаца 216, Енглеза 54, Американца 44, Руса 37, Холандеза 23, Бугара 16, Данаца 15, Маџара 13, Швеђана 11, Аустројанаца, Чеха, Јапца по 6, Талијана, Норвежана по 5, Пољака и Швајцараца по 4, Хрвата, Луксенбургана, Румуна по 1. (206 господе и 264 госпође). — Благодарећи директорима позоришта и опере и другим приватним лицима, управа је прибавила својим слушаоцима хиљаду бесплатних места у позориштима. Школски надзорник дозволио је ученицима да хоспитују у разним школама. Више пута имали су приступа у звездарници и у Jardin d'acclimatation. Сем тога били су примљени у министарству просвете, у музеју и општинској кући. Жељезничка дирекција одобрила је учесницима курса знатно јефтиније цене за излете. Дирекција музеја дозвољавала је улазак у дане, кад су музеји затворени, а дирекција Базара „Au bon Marché“ упознала их је са унутрашњим уређењем ове трговачке куће. Финансијски резултати били су повољни, јер су издаци покривени само са хонорарима, што су их слушаоци платили. На банкету су учесници на разним језицима захвалили предавачима. Важно је и то, што су неке државе овај курс признале званично, па су тамо упутили и своје питомце. Тако нпр. бугарска влада послала је 12 учитеља о државном трошку, а Русија даје својим учитељима француског језика по 300—400 рубаља помоћи, да посеђују курс. — Управа је увидела да у организацији курса има и омањих погрешака, које ће се већ идуће године уклонити. Тако нпр. увидело се, да метод предавања није подесан за разноврсну публику, па ће се идуће године више водити рачуна о навикама странаца. На крају сваког курса вишег и нижег степена, држе се писмени и усмени испити, да би се кандидатима могле издати дипломе, ако желе, да сведоџбом докажу своје знање из француског језика, литературе и франц. државних уређења. У Јулу је добило 38 кандидата дипломе, а у Августу 49. — После долазе теме, које су дате у оба течаја за писмени испит. — У изгледу је, да ће овај курс постати завод за образовање учитеља француског језика за иностранство. —

III. Преглед листова књига и програма.

а) *Рецензије*. Између многих књига наводимо само оне, које су особито препоручене. *Koschwitz D. Eduard*. „Упуство за изучавање француске филологије (VIII. 148 стр.) 1897. Цена 3 марке. Књига је подељена на три дела: I. практичне студије, (студије у земљи, путовања), II. Научне студије (историске студије, наука о методама), III. Додатак. У додатку се налазе ове ствари: Педагошко, практично и научно образовање учитеља. Спрема за добијање уверења спремности за средње школе. То исто за ниже разреде. Спрема за учитељице. Научни и феријални курсеви. — *Ricken Dr. Wilhelm*, La France, le pays et son peuple. Récits et tableaux du passé et du présent. (336 стр.) Цена 3 марке. Од истог писца је и „Мала француска читанка,“ (181 стр.) цена 2,60 мар. Обе ове читанке по својој вредности заузеле поред најбољих хрестоматија стално место. — *Glöde Dr. O.* Наука о франц. интерпункцији: (47 стр.) цена 80 фен. У овој књизи налазе се најважнија правила о франц. интерпункцији објашњена примерима. Књига ће учитељима франц. језика добро доћи. — *Freemann Edward A.*: Историја Сицилије II. свеска. (546 стр.)

Цена 20 марака. У овој књизи су догађаји и расправе од првих времена грчких колонија па до почетка атинског мешања. — *Kirchhoff Alfred*: Земљопис за школе према пруском плану. I део. Нижи разреди. (58 стр.) Цена 60 фенига. Увећава јој се вредност, што ју је написао призвати методичар. — *Ströse Karl*: Уџбеник за наставу у зоологији за више школе. Издање А. За реалне гимназије. I. св. за ниже разреде. (109 стр.) Цена 1,20 м. Ово је друго издање, које се одликује од првог тиме, што је унето у књигу још 50 нових слика. *Servus Dr. H.* Правила аритметике и алгебре за више школе. I. део. I Ш., O Ш и I П. (130 стр.) Цена 1,40 мар. II део: O П, и I (235 стр.) Цена 2,40 мар. *Hartl Haus*: Збирка задатака из Аритметике и Алгебре. (305 стр.). Цена 1,80 фор. Збирка се одликује нарочито тиме, што је писац унео у њу задатке из геометрије, физике, хемије, географије, статистике итд. — *Reidt Dr. Friedrich*, Збирка задатака и примера из тригонометрије и стереометрије. II део: Стереометрија четврто издање; од А. Муха. (194 стр.). Цена 3 мар. — Резултати задатака из тригонометрије и стереометрије. II део: Стереометрија; четврто издање; од А. Муха. (50 стр.). Цена 1 мар. Рајтова збирка препоручује се богатством и разноликошћу својих задатака. Сама стереометрија има преко 1500 задатака, који се односе на све делове ове науке, а неке партије о науци тела су исцрпно израђене. Друга добра особина је, што су задаци методски сређени. Текстови су јасни а бројни примери дају просте резултате. Без ове књиге не треба да буде учитељ математике. — Задаци из тригонометрије у четврто издању изашли су 1894. године. — *Boldt Ad.*: Уџбеник за наставу у цртању. (384 стр.). Цена 4 мар. Ова књига написана је не само за јаке, него и за учитеље. У историском делу, наводи писац, најзнатније методичаре и подвргава њихове методе критици. Том приликом износи он своје мисли, које су потпуно правилне. Затим долази методика наставе у цртању. Он ју је поделио на општу и специјалну. Књига се топло препоручује. Жалити је само, што у књизи нема плустрација. *Buley Wilh. u Karl Vogt*. Катехизам за гимнастичаре. (113 стр.). Цена 1,60 круна. У *прегледу листова* реферује се о „Цајтшрифту за матем. и природ. наставу.“ год. XXVII свеске 1—8. в) *Програми*. Има их 8. Од важнијих чланака, који се налазе у програмима, вредно је споменути чланак проф. Бронера: „Мисли о наставном плану за аустријске гимназије и реалке.“ У овој расправи писац заступа мишљење, да у гимназијама треба дати грчком језику предност. Због тога би требало отпочињати грчки у I разреду а латински у III разреду. Т.

Revue pédagogique, nouvelle série tome XXXII № 2. Fevrier. 1898.

Први чланак је извештај Ф. Evellin-а о *настави моралних поука у основним школама париским*. Писац мисли да моралне поуке не треба сматрати као науку већ као вештину, која развија и појачава у души оно, што у њој тежи к добру. Главна је ствар довести децу до могућности да *раде добро*, а то се постиже најбоље побуђивањем добрих осећања у деце. Делу претходи жеља, а њој осећање даје снагу да се реализује. Ако је осећање добро и јако, дужност сузбија страсти, и човек па и дете прилази к ваљаним акци-

јама. То треба да имају на уму наставници, јер им предстоји борба против индиферентности у породици или што је још горе, против многих рђавих клица што их породично васпитање усађује у душу дечју. Писац са свим умесно тражи у моралном васпитању идеал на средини међу вероисповедним моралом и чистом љубављу, тим философским моралним идеалом. Нека се траже примери за васпитање омладине у великим догађајима историјским и производима маште песничке. Они су многобројни, и само треба изабрати оне, чији је утисак најјачи и најтрајашнији они ће нам показати величину душе, милосрдност, жртвовање за отаџбину и човечанство, оданост породици и т. п. Све ће то произвести емоцију у деце, без које се не може замислити добра а постојана акција. Пут к добру пут је препрека, и да би се оне прешле, треба створити у дечјој души извештај ступањ љубави к добру. То се не постиже непрекидним, катедарским лекцијама о добру, већ поукима неизнуђеним, погодним, и употребљеним у повољним приликама. За време дечје забаве, при њиховим играма, утакмицама, шалама и т. п. наставник може с мало речи кориговати њихове радње, уклањати лоше тежње, побуђивати добра осећања, појачавати правилна свађања. Нетактичне ваља опоменути, плашљиве охрабрити, дрске утишати, бујне ублажити, свуд без великог теорисања, које само умара а не поправља. То се данас и ради у Француској и успех у моралном васпитању сваке године све је приметнији. То се види из извештаја инспекторских а заслуга за то припада учительству француском.

Једна друга ствар не допада се писцу. То су правила за лектуру из моралних поука, која могу важити изузетно, али не у свим приликама. Она се односе на *краткоћу* чланака и *простоту* примера. Главна је ствар у лепоти и важности примера, у живости излагања и узвишености узора, који се пред децу износе.

Што је још важније, не ваља много ограничавати наставнике у избору предмета, у реду вежбања и у средствима којима се побуђује интерес и изазива емоција. Не треба ни сувише строго ценити мале некооректности стила, какве случајне двосмислености, или незнатне погрешке. Главна је да је настава озбиљна а осећање искрено. Често се брижљиво усађивање облика и живо осећање исказано у лекцији узајамно искључују, јер где једно преовлађује, друго слаби. И кад има да се између њих бира једно, увек је боље изабрати оно што је главно, а напустити оно што је споредно. Инспектори својим педантизмом збуњују наставника; уместо да слободно искаже своју лекцију, учитељ пада у погрешке што се више унине да одговори свима захтевима педагошким.

Ова мисао треба и у нас да се третира. Писац Хербартове формалстичке педагогије стекао је у нас прилично присталица. И као што је то увек у усвајању једне идеје која има у себи нечега погрешнога, и овде се баш на ономе инсистира, што је у тој педагошкој школи најслабије. Прописан је читав правилник за добра наставника, који га спутава у много формалности, који му налаже много ситних обзира, који мотри на његов глас и одређује му скалу, који говори о његову оделу, о положају тела, о месту одакле говори, о држању руку итп. Све се ту строго цени: најмања иступања из строгих прописа, најситније омашке у речи, покрету и мимици. У овој педагогији ситница, да се

тако изразим, васкрсао је стари принцип беседништа са свима његовим калупима и оградама, само још више испецкал. Уместо да се гледа на битне особине лекције: на њену јасност, на осећање којим је прожмана, на живост и изразност примера, у нас се под кином излишних правила у пола упропашћује и добра лекција, и постајући потпуна по форми, остаје често недовољна по садржини и слаба по утицају.

Да се вратим к доњем разлагању нишчеву. Пошто је говорио о *емоционом* елементу у настави морала, писац се бави *мисаоним* елементом. Три су ствари важне у том погледу: *теорија, метода и култура суђења*. За теорију писац мисли да је треба ограничити, јер је она у многим случајевима непотребна, а често уноси сумњу у вредност извесних моралних идеја. Што се тиче метода, ваља се држати извесног реда у лекцијама морала и везивати их у једну целину, тако да настава буде непрекидна. Међу тим, мени се чини да писац није довољно доказао своју поставку, јер искуство показује да суштина методичности у моралним поукама на крају крајева води к излишном теорисању. Моралне поуке треба да се оснивају на дечјим поступцима, или да се односе на разне догађаје из дечје околине. А како ни у једном ни у другом случају нема систематичности, природно је да и лекције морала, ако се желе да буду од јачег утицаја, не могу бити систематски израђене.

Прелазећи на *негу суђења* писац даје велику важност тој улози моралних поука. Није довољно само тежити к добру, већ га ваља и познати у свим нијансама, у свакој светлости, међу свим појавама које су с њим везане али су различне и супротне. За тај циљ пристаје како ваља Сократова метода интерогације. Треба дете упутити да разликује добро од зла, тим пре, што су границе често слабо видљиве. Писац даје неколико примера из којих се види, какве појмове треба објашњавати деци, указујући у исто време и начин на који се то постиже.¹⁾

Други чланак је од F. Buisson-a, једног од најугледнијих школских радника у Француској. Предмет му је *улога основне школе у моралном васпитању народа*. Писац конститује одмах у почетку, две тешкоће, које спречавају морални утицај основне школе: незнатно трајање основ. школовања и супротно утицање других васпитних фактора. Доиста, најбољи утицај детињства, ма како јак био губи се у зрелијим годинама, кад јавни живот пружи своје разноврсне, кад кад силне и снажне утицаје. Најпре ту је породица, за тим црква, општина, штампа, улица, радионица, крчма, јавни балови, позоришта, концерти итп. Све то на свој начин изазива осећање, упућује мисао у извесном правцу, постиже жеље и страсти и ствара разноврсне акције и тиме паралише утицај основне школе.

Ипак основна школа у Француској врши лагано своју моралну улогу. Противници световног васпитања то негирају, и заборављајући социјалне законе, приписују све друштвене кривце, сва модерна кривична дела неспособности основне наставе да изврши своју

¹⁾ Тако писац тражи да се поставе ови проблеми и да се деца упуте у њихову решавању: о лажној и истинитом патриотизму, о лажној и истинитој храбрости, љубави према слободи, честољубљу, гордости, понизности, пријатељству, разборитости, утакмици, о доброј и рђавој амбицији, умешности итп. За тим о лагању, освети, двобоју итд.

дужност. Вuisson одбија то примерима из других држава, прошлoшћу Француске пре оснивања световне наставе, и указивањем на сложене узроке друштвеног неморала. Прогрес се не врши утицајем какве чаробне палице, као што ни жито не нице, чим се семе посеје. Треба савладати много сила: наслеђе физичко и морално, читаве векове рада, утицај друштва, државе и породице итп. Може ли једна малена установа, као што је основна школа за кратко време извршити препорођај морални, који ни црква за толике векове није извела? Али данас породица признаје школи овај факт: деца основ. школе по својим идејама и осећањима, навикама духа и тела и по начину рада и говора са свим се одликују од нешколоване деце. С погледом на средства циљ је сјајно достигнут, и ко озбиљно мисли, не може одрицати ову очигледност.

Противници световног духа у основној настави споре јој моралну важност. По њима, морал се оснива или на философији или на религији: прву деца неће појмити, друга је истиснута из осн. школа. Вuisson налази да је обратно, јер морал је база на којој се оснива и философија и религија. Само религија не оставља да морални поступци произлазе из сватања дужности, већ ставља ван духа човекова силу, која треба да упути људе к добру. Међутим, напредак морални непрекидно се увећава: јер дух побеђује варварство, разум страсти и воља апетите. Упоредо с прелажењем из дивљачког стања у цивилизовано морална светост појачава. Место поштовања силе јавља се поштовање правде: две велике идеје човечанске, идеја права и идеја дужности осветљују тамнине варварског света. Разликовање зла од добра усавршава се све више; осећање морално учвршћује се, док не засветли пред душом човековом онај идеал моралног савршенства о коме она често с очајавањем сневала.

Основна школа мора се борити против егoизма, она мора стварати у деце љубав према раду, поштовање достојанства, оданост породици, симпатије према ближњима, патриотизам и друге врлине. Она то неће чинити теорисањем, ни излагањима разних моралних доктрина. Није њој главна циљ да научи и објасни, већ да изазове љубав и рад. То нису појмови већ убеђења, које она треба да улије у душу децу, и осећања која треба побудити у деце. Она рачуна и с идејама, али много више с емоцијама, навикама, примерима и свим оним што ствара у деце ваљане унутрашње диспозиције.

Такав њен рад користи друштву људском, и ма како да је мален, он је велики с погледом на средства којима се располаже. Треба да се дете развија у атмосфери која садржи све елементе потребне за морални живот. Нека деца слушају од детињства говоре о дужности, о савести, о добру и злу, о дужносима према себи и другима, нека виде своје учитеље да раде у смислу у коме говоре, па ће се у деце развити осећање правде, братске љубави. Није ту потребно да деца појме високе религијске појмове, нити метафизичке концепције о бесмртности душе, јер она могу да осете добро, ако им се на њ указује. Не треба децу лишити сазнања оних простих, јасних и познатих принципа, којима човечанство живи од како је коракнуло из дивљаштва. Основна школа и у моралу као и свуда, треба да остане на азбуци.

Средства су донета слаба, напрезање велико а циљ незнатан. Али част и добро земље захтевају да се на-

ставници ма и по цену огромног труда одаду овом благородном послу. Свако напуштање не само да штети појединцима, већ бије, и саму отаџбину.

*

На трећем је месту извод из беседе Albert-a Sorel-a, коју је говорио на свечаној седници поновног отварања универзитета у Лиљу. Она се само посредно тиче наставе и васпитања, и тога ради нећемо се задржати на мислима Sorel-овим, ма колико да су оне за друштвене науке важне, и ма колико да су погледи његови на проучавање историје и социјалних наука правилни.

*

Чланак „Неколико рефлексија поводом извештаја Ed. Petit-a о народном просвећивању говоре о поменутом извештају, који је у прошлогодишњим, последњим свескама R. Pédagogique изнесен, а о коме смо и ми говорили у „Прoсв. Гласнику“, приликом реферисања о R. Pedag. Писац, Maurice Pellisson допуњује извештај Et. Petit-a у извесним тачкама. Тако у извештају се наводи да је у 1896.—97. год. биле свега 97,313 народ. конференција. Али се не казује колико их је било у којима се јављао рад приватне иницијативе. Pellisson, према званичним билетену утврђују овај број на 400 (изузев Париз и Сењски департаман). Нека би било чак и 1000, па и 4000 ипак се према огромном броју конференција у којима су наставници узели учешће овај број губи. То долази отуд, што лајници, ма колико да су одани омладини, страхују да им не пронађне предузеће. Уз то ваља имати на уму недостатак слободног времена, препреке породичне итп. Ипак, и ако је рад квантитативно слаб, квалитетом је добар. Говорило се махом о предметима практичне вредности, интересантним, који не изазивају силну разноликост мишљења. У намери да се не породе страсна и крајна мишљења и осећања, често се показало и сувише плашљивости у избору предмета и у начину и тону третирања. Врло су ретке конференције на којима се предавало што из сувремене историје, грађанске и моралне наставе. О самој великој револуцији једва се говорило у 5—6 предавања о философија XVIII-ог века, па и то задржавајући се више на приватном животу но на јавном раду једнога Болтера, Русоа и др. Сем тога ова предавања имају мало васпитног а више књижевног карактера, јер преовлађује лени пол међу слушаоцима. Ипак треба и у тим књижевним лекцијама, бар кад је реч о провинцији, више лектире а мање тумачења, а у томе се међу тим баш обратно ради.

Извештај Ed. Petita напомиње да је у 1896—97. год. било 29,000 курсева за одрасле. Како Француска им 36.000 општина, то значи да је 7000 општина било без ових курсева. Али како је у већим варошима било и по два и више курсева, то ће број општина без ових установа варирати између 12000 и 15000. То су махом најсиромашније општине највише удаљене од центра друштвене активности. У многим од њих поједине породице једва и да осећају потребу за школовањем њихове деце, и не налазе да сем писмености и рачуна треба још и какво јаче образовање. Сами ученици, ако им је школа и побудила љубав к умном раду, брзо изгубе ту наклоност живећи својим уоби-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

чајеним животом. Има само два пута да се и овде створе установе за народно просвећивање; оставити то доброј вољи учитеља, или им заповедити отварање вечерњих курсева. У последњем случају ваља смањити његов дневни рад, јер велики део учитеља има толико рада и толико препрека, да се без велике штете по њихово здравље не могу преотеревати новим дужностима.

Тако стоји ствар народног просвећивања у Француској.

*

За овим чланчићем штампан је *Извод из извештаја Couturier-a, директора педагогиског музеја*. Овај музеј створен је поглавито ради тога да попуни рад на просвећивању народном. Последње године музеј је обogaћен новим тековинама, а и старе су збирке попуњене, извршена је тачна класификација материјала и састављен каталог. Музеј данас располаже са 50000 предмета, има 3700 збирки, свака са по 18—20 предмета или боље рећи 270 колекција. Од 15. октобра до 20. децембра прошле године музеј је учинио 6250 позајмица. На крају новембра број дневних позајмица износио је око 100, у децембру порастао је на 150 до 200.

*

У рубрици „Разноврсна лектура“ говори се о путу доктора *Sven Hedin-a* у Централну Азију, а у *начуној козерији* о аутомобилизму и циклizmu.

У рубрици „Школа и школе“ реферирше *Maurice Pellisson* о делу *Léon Frapié-a; провинцијски учитељи*. Реферат заузима више од три стране ситнога слога. У овом броју заступљене су и рубрике *хроника основне наставе у Француској и весник из иностранства*. Ми ћемо саопштити читаоцима „Просв. Гласника“ две ствари из ових овде рубрика.

Г) Конгрес општег удружења педагошке (васпитне) штампе за изложбу 1900. год. На овом конгресу, са-

стављеном од писаца који у појединим журналима и списима расправљају педагошка питања решаваће се ова питања:

а) Улога педагошке штампе у свима земљама: средства њене акције на јавно мњење.

б) Организација једног интернационалног биро-а за обавештење о наставним и васпитним питањима.

в) Акција педагошке штампе у народном просвећивању.

г) Однос међу разним врстама знања.

д) Чиме да се породице заинтересују за васпитање и наставу.

ђ) Развијање моралне и материјалне солидности међу члановима педагошке штампе.

Сву преписку ваља упућивати председнику овог удружења г. Р. Beurdeley-у *à la mairie de l' Elysée 11, rue d' Anjore, Paris.*

П. Број ученика у 24 главна колежа и универзитета у Сјед. Америчким Државама, према предметима којима се одају:

Филозофија и етика	519	учен.
Психологија и педагогија	298	„
Историја, право, полит. науке	488	„
Социологија и антропологија	377	„
Језик и књижевност енглеска	423	„
„ немачка	187	„
„ романска	196	„
Класичко учење	379	„
	Свега 2967	„

Биологија	271	учен.
Математика	247	„
Хемија	208	„
Физика	189	„
Геологија и географија	143	„
	Свега 1058	„

Мил.

К О В Ч Е Ж И Ђ

ПАВИРЦИ

од Вилхелма Минха¹⁾

Утицаји, које изводи васпитање с планом на дух и на душу васпитаника, слични су *озиму*, која се неко време у земљи одмара, и тек пошто је прошла периода задржавања и опасности своје зе-

¹⁾ *Herman Münch* улази у ред најизвршнијих савремених педагога и књижевника немачких. Радова нема много али се сви одликују дубоким познавањем ствари, новим погледима и уметничком обрадом. Педагошки су му радови изишли у две књиге (*Vermischte Aufsätze über Unterrichtsziele und Unterrichtskunst, Neue pädagogische Beiträge*). У њима се расправља о васпитању ка љубави према домовини,

лепе класке показује. Ни ту није изгубљено, што се чини, да је са свим угушено изумрло. Али ни ту није без икаквих зима, у којима усев сав претходни занста гине. Ако хоћемо да земља ипак донесе плода, то се мора с нова преко ње прећи оштрим раоником и шиљатом браном.

Истина је, дабогме, да смо грешни и да остајемо грешни, те да ни једно васпитање није тако изврсно, да би помело путе злу и опасни. Али о матерњем језику, о живим језицима, о увођењу наставника у дужност, шта средња школа дугује, а шта потражује итд. Овај рад, што га у српском преводу износимо, изишао је у другој књизи под насловом *Nachlese*. Прев.

ако оставимо захтеве истински доброга васпитања а поредимо их са обичном праксом, то ћемо са ужасом осетити, колико се *грешимо* о нараштају, што један за другим израшћују, због њихова неваљалства.

Ако ко постави питање, да ли се у нашим породицама у опште одржавају каква стамена правила васпитачке мудрости и да ли се примењују, то тешко да ће доћи до повољна одговора. *На доследној мудрости* дојкиња, ма како се ту чинило много што шта ништавно, она је ипак права и ненадмашна, (посмотрите само, како дадиља као да тек постепено улива живи дах у младу земљану грудуду својим тешањем и певушањем, непрекидним бенећањем и осмехивањем и свим осталим радом својим) — тој наследној мудрости не одговара за даљи развој породичнога ништа поуздано, ништа правилно, и крај све заинтересованости, која се у наше доба показује према питањима васпитања, ипак нисмо на чисто ни са основним задацима.

Ако родитељи желе, да учитеље одброволе и задобију за своју децу, то ће извесно добро чинити, ако буду према њима *поверљиви*, и не побуђују у њима никакву сумњу, никакву бојазан, нити их својим понашањем отуђују. Учители ће до душе избегавати, да се за могуће јаче сукобе са родитељима свете на деци, јер је то по себи разумљив и један од првих причина њихова позива. Али су природни пријатељски односи поузданији и плоднији од добрих принципа и намера. Тако је и човечно.

Однос учитеља према *туђој деци* има ту одлику, што последња одговорност за њих не пада њему у задатак, те с тога може очувати извесну слободу душе према васпитанику и лакше се одржати у непристрасној висини.

Са *срџбом* мисли о школи многи одрасли с тога, што чувствује, да и сад *заслужује* строги суд учитељев.

Заиста мора васпитач од позива много штедљивији бити но родитељи. Али ако му је право на казну готово одузето, ако он нема удела у том праву родитеља, то нека се и не очекује појава каква, слична родитељској *љубави*. Ако се дете у тренутку, кад казнити треба, извлачи из руку учитељевих, то му оно онда и не припада, са послед-

њом одговорношћу губи се и потпун лични интерес, међу њима остаје нешто туђинско, и тако су *казна* и *љубав* ближе једна другој но што се обично мисли. И тако се изрека, да кажњавамо дете, које волимо, може у неку руку и обрнути.

По Шилерову познатом дистихону „*пријатељ* ми показује, што могу, *непријатељ* ме учи што треба да чиним.“ Овога ваља да се учитељ сећа, и с извесним обртањем и користи тиме. Ако хоће одиста да буде пријатељ васпитаников, учитељ треба свој рад да подеси тако, да васпитаника доведе до умења и до свести о умењу, али и да призна, шта је с тим постигао. С тога, што га не престано „учи, што треба да чини“, осећа га ученик као неку врсту непријатеља.

Како ли се друкча мора чинити наша јавна настава, коју ми по нашем мишљењу тако смишљено и с тако добром вољом дајемо, чије поступке ми тако изврсно умемо правдати, која је по нашем веровању тако јасно сређена, да се ни са које стране не да нападати, — када се гледа одоздо, из *жабје перспективе*, тј. из домаће собе за рад малог васпитаника. Како ли су ту мало потврђује процена раднога времена¹⁾, како ли се ми варамо у степену постигнута разумевања, како се тешко извршују поједине операције, како се непоуздано и непаво и бојажљиво много што шта прешло! Колико су мале ствари прецењене, а велике потцењене биле! Како се произвољни чине многи захтеви школски!

Многа се брижна сцена одиграва у породичном кругу, кад дете не може да одговори постављеним му захтевима, кад учитеља није разумело и пуно страха и потиштености помоћи тражи од старијих, али кад му ни ови не могу дати решења и спаса. То су часови, у којим се буди сумња у учитеља и у школу и зловоља рад тога читавог несавршеног односа. Нека учитељ не мисли само, да то може својом наставном вештином и обзирношћу с поузданошћу избећи, и да је ван домаћаја таквих обмана! То и не говори, где се нађе, никако још против њега и његове наставе, али се чини тако, а да тај причин постаје природом саме ствари, нека му не остане скривено.

¹⁾ У Немачкој сваки задатак, који се зада за домаћи рад, мора бити процењен, колико времена изискује, да се сврши. Та се процена сабира са проценама из осталих предмета, а при задавању се пази, да се не прекорачи граница, одређена за дневни *домаћи* рад свакога разреда. Овим се иде на то, да се рад равномерно раздели и избегне преоптерећеност ученика.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Учитељу је учење сунце, које *светли* ученику је пак често сунце, што *пали*.

Као што телесне неправилности, које се у раном детињству истом показују, касније ружно *израшћују*, тако је и са неправилностима моралним. Али као што љубећа мати не губи одмах наду, да ће њезино дете ипак лепо бити, тако не треба ни васпитач да мисли, да свака неупутност, осетљивост или пркос или немарност или сами почени склоњености на неистину, и што би се још ту дало навести, значе, да је већ утрвен пут неправилностима развијена карактера. У истини и на телу много што шта зарасте, равнотежа се ностигне, а унутрашњост је човекова још у бржем току но спољашност.

По свем се чини, да у *педагогији* вреди што и у *ратној вештини*. Не везује се више успех у садашњости за радове појединаца, но за обзриво склапање и разређивање снага и маса, за техничко уређење целине. Ако је тако, то је та паралела још утешна. (На сваки начин, да разлика између смерова рата и васпитања није сасвим незнатна).

Коменски — *појединац*, који све смишља, наводи, изводи и један *скуп*, који је далеко од тога, да га разуме, цени, следи његовим мислима, оживе оно, што је он у духу као живо посматрао! А данас отприлике обратно, скуп, који на педагогијском пољу ради с отвореним очима, који је вољан и уме остварити што ваља, који велике погрешке све више и више уклања и савлађује који напредује и хоће да напредује, — али без појединца, који би велике нове мисли смислио, који би унео властиту светлост у област свега сумњивога и расветлио је, који би кроз лабиринат укрштајућих се стаза просекао широк пут.

Repetitio est mater studiōrum. Зашто *mater*? Она је *плодна*, у њој се зачињу клице, из којих се развија право растење, из којих избивају нове младице унутрашњег образовања, она храни дух на здрав начин и чини, да задобија већи обим. А противност, — нагла промена предмета, узгредан додир разноликих ствари, доноси собом бесплодност, двоструку бесплодност, остаје без плода и чини, да снага за примање у опште изумре.

Као што се од невоље чини врлина тако се приликом и од врлине ствара права невоља и тешкоћа. Код многих је учитеља врлина *научено-*

сти тако велика, да им зачудо тешко пада, да им настава буде *проста*. Али средство за савлађивање те тешкоће није, да се напусти или олабави дух научености, но да се педагогијском вештином постигне равнотежа. Између обеју — научености и педагогијске вештине — треба да постоји жив узајаман однос, они треба да нам приказују међу собом једну врсту брака.

Многи се учитељи чуде, како је мало остало у сећању ученика од онога, што се у школи заједнички читало или предавало. Али лектира не беше жива, предавање беше без пластике, пред очима учениковим не оживеше ликови, догађаји нису јасно истакнути, све беше *плитко* и само *речи*, — једва живо у истом тренутку, а за сећање као и мртворођено.

Има људи, па и међу учитељима, који некако не могу *стереоскопски* да гледају. За њихово се око чини, да је целокупно научно градиво равна површина, као каква земљописна карта без рељефа и шрафовања, и није никакво чудо, ако ни у својој настави не могу ништа пластички да истакну, те с тога ни слушацац не осети драж облика. Поље је, на које се ово највише односи, историја, али нема ни једне струке, код које се не би ова махна сажаљиво осећала. По неки се пут може појавити, где око утонуло постојано и јако у уско написане листове науке, а није навикло, да између њих гледа у слободу и у живот.

Добро се правило *multum non multa* може и рђаво применити, и у лажној дословности узети. На једном и истом предмету предузети сву могућну образовну радњу и не одустати од тога, док разуму није послужило за свако могуће вежбање, лажно је *multum*, привидно *multum*, које се изједначује са забрањеним *multa*. У извесним ће случајевима потпуно примање, потпун утисак *погицуне целине* бити истинско *multum*.

Ко уме — н.пр. у историјској настави — *живот* да улије у наставу, сме своје градиво и проширити, сме *много* предавати, не мора се савлађивати, да се што више ограничи. Што је живо лако наводи простора у духу. Ко сухо и плитко предаје, ко кроз песак са ученицима гаца, код тога је сваки вишак зло, а ограничење највреднија врлина или шта више пропис, који треба са озбиљношћу одржавати.

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Школе у Енглеској

London School of Ethics and Social Philosophy. — У Лондону је отворена прошлога лета школа за науку о моралу и социологији. Циљ је овој школи, да обради социјалне проблеме с гледишта психологије и етике. Нарочита се пажња обраћа на нову социологију у питањима васпитања и на философску анализу друштва и функцију његових органа. Сада се намерава, да се отворе засебни „разреди“ за учење разних грана философије, и да се за то доведу учители из Оксфорда и Кембриџа. Недељна јавна предавања за свакога биће у вези с овом школом.

* * *

Реформе у настави. — Ове године много се ударило у реформе у настави, нарочито у овим тачкама:

1. *Историја* неће више бити обавезна на гимназијама, већ ће бити необавезан предмет.
2. *Вероисповедне* гимназије изједначиће се са јавним гимназијама.
3. *Девојке* морају имати приступа у све јавне гимназије и реалке.
4. *Средња настава*, која толико година очекује реформу, мора се једном изнова преуредити, а тако исто и плате учитељима.
5. Мора се извршити промена *правила промовије за универзитете*, те да могу бити промовисани и они слушаоци медицинског факултета и факултета природних наука.

Школе у Шведској

Педагошка Библиотека. — Ова је библиотека основана 1885. године у Штокхолму, и тада је имала 2854 дела. Од тада је нарастао број дела на 14.600. Ту су дела: 1) О раду на васпитању и настави, и то новине и часописи, извештаји са скупиштина, школски закони и наставни планови, извештаји о стању школског особља, школски извештаји, даље извештаји о школском материјалу, о школским зградама, школској хигијени, о историји васпитања и наставе итд. 2) Школске књиге. 3) Литература, која служи учитељима и учитељицама за припрему или за студију у интересу наставне службе. Чим се број дела увећао, одмах је повећан број оних, који су узимали књиге на проучавање.

* * *

Више приватне школе у Шведској стоје сваким даном све боље и показује им се пажња са свију страна. — Лицеј за девојке има 189 ученица (15 учитеља и 22 учитељице); пређашња Бесковска школа има 227 ученика (23 учитеља и 4 учитељице); Валинјеска школа има 220 ученица (18 учитеља и 13 учитељица); Алинска школа 403 ученице (17 учитеља и 21 учитељицу); виша девојачка школа у Естермалу 256 ученица (12 учитеља и 21 учитељица); у Сендермалу 210 ученица (6 учитеља и 16 учитељица); у Кунгсхолму 92 ученице (5 учитеља и 11 учитељица); Арна Саритремер школа 123 ученице (3 учитеља и 23 учитељице)

и у Атенеуму за девојке 334 ученице (3 учитеља и 23 учитељице) — свега заједно 2280 ученика и ученица.

Школе у Америци

Лечење деце, која беже од школе. — У Њујорку постоји нарочита школа за децу, која избегавају школу. Кад даду каквог дечака у ту школу, одмах се одређује извесна сума, коју дечко мора зарадити, пре но што изиђе из те школе. Сума се одређује тјко мала, да је може зарадити за 2—3 месеца сваки поле вредан дечко. Њему се плаћа за све, што ради; ако је лен и небрежљив, или ако икакву погрешку направи, кажњава се *новицем*. Наравно, сам мора да плаћа храну, али и поред те забране, може он да дода новаца у одређеном року, те да га отпусти, само ако се веома добро влада. Овим се жели то, да се деца навикну на озбиљан и правилан рад, те да не налазе више воље за бежањем од школе. Зарађени новац исплаћује им се у боновима, који вреде 1, 2, 5, 10, 25 или 50 пара динарских. За дечаке се отвара штедионица, у коју ће моћи да улажу свој новац у боновима.

* * *

Слободна предавања у Њујорку. — Поред слободних вечерњих школа, у Њујоршким васпитним заводима велику улогу играју сваком слободна предавања. Теме су из свију области наука. Ове године установљени су поред појединих предавања и цели курсови. План је наставе у тим курсовима: Американска историја, историја Њујорка, историја музике, романтична музика, Астрономија, Физиологија, Хигијена, индустрија, американска поезија, топографија земље, предавања о грађанским правима и о државном праву. Има и курсова за женске, који се држе недељом у вече у вези са вечерњом великом школом за жене и девојке. Планирају, да се установе одржавања вечери за дискусију, као и веза са јавним библиотекама, музејима и ботаничким баштама.

* * *

Основна настава у Аргентини. — 1896. године било је 3788 основних школа са 370961 ђака и 9035 учитељских снага.

* * *

Школе у Чили. — По званичном извештају у Чили је било 1895. године 6 учитељских школа, 73 средње школе, 1175 основних школа и 29 вечерњих школа. Ђака је било 114564. Наставника у основним школама било је 1428.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Пројекат закона о средњим школама примила је Народна Скупштина са незнатним изменама. Број средњих школа остао је једанаест. Плате су наставничке смањене. Директори прве класе имају систематске плате 6000 дин. а не 7000 дин. као што је било предложено. Додатка на квартирину неће имати. Директори непотпуних гимназија имају своју професорску плату, коју имају према годинама службе, и до-

датак годишњи од 600 динара. Они су нестални. Почетна плата професорска је заокружена на 2400 дин.; завршна је плата 5400 динара — већа за 400 дин. од досадашње завршне плате. Она се добија после 30 година професоровања.

Чим Његово Величанство Краљ потпише овај закон, почеће и његово извођење. У велико се спрема план и програми за наше преустројене школе. Са основном надом очекује се, да ће сада у нашим средњим школама настава знатно крочити напред.

Пројекат закона о народним школама по свој прилици изнеће се још овог сазива Народној Скупштини. Да покажемо у њему само неке интересније одредбе.

Основно школовање траје пет година. Оволико ће трајати и по сеоским школама. Заводе се *грађанске школе*. У њих ће се примати деца по свршетку основне школе. Грађанске школе имаће по варошима карактер занатлијских или трговачких школа, а по селима пољопривредни карактер. Оне ће бити школе које ће спремати своје питомце за самосталан практичан рад и живот.

Наставници у овим школама биће факултетски образовани људи и учитељи основних школа, који су провели 10 год. у основној школи и положили прописан испит. Почетна је плата 1500 дин. са додацима за стан и огрев.

Заводи се сталан надзор.

Станарина за учитеље одређена је према местима. Има је од 80, 60, 45 и 30 динара месечно. Последња је по сеоским школама.

Курсе за ручни рад. Већ је трећа година како се одржава за учитеље курсе за ручни рад, који се уводи у наше основне школе. Ове године има на курсу око 30 учитеља. До сада их је било свега на том курсу близу 100. Са радошћу напомињемо да се ова новина уводи успешно у нашу основну школу, која се и овим већ приближује модерној основној школи у напреднијим државама. Нека је и са наше стране хвала свима прегаоцима на овом тешком али благодарном послу.

Пољопривредни курсеви. Са радошћу помињемо да је госп. министар привреде наредно да се и ове године припреде за учитеље осн. школа привредни курсеви у: Топчидеру, Краљеву и Букову. Учитељи имају бесплатан стан и 3 динара дневнице. Имали су бесплатан подвоз железницом као и посетиоци курса за ручни рад. Са разлогом се надамо да ће ови курсеви знатно унапредити у народу привреду.

У годишњем извештају о васпитању у Сјед. Ам. Држ. за 1894—95. има овај чланак, под насловом: *Chautauqua*.

Историјар Холст упутио је овакво писмо једном свом пријатељу: „Идите на Нијагару и видите тамо највеће природно чудо у Америци; одатле отидите у *Chautauqua*, и упознајте тамо интересне појаве на педагошкој и социјолошкој основи.“ Па шта је то *Chautauqua*? То је 1. једно језеро, које лежи 85 миља далеко од Нијагаре, а 700 стопа изнад Еријског језера, у шумском брдовитом пределу. 2. Варош, која је основана у седамдесетим годинама, на обалама тога језера, са неких 500 вила; а главна им је зграда

гдна гостионица „*Athenaeum*“ и амфитеатар са 6000 седишта. 3. Стална колонија за ферије и летња школа за децу и за одрасле. Осниваоци су свега овог подuzeћа поседници, који не траже никакве добити. Сви се сувишци употребљавају на угодно живљење у *Chautauqua*. Тиме рукује нарочита управа, која се састоји из 24 члана.

Кад почну школске ферије, онда иду тамо из целе Уније посетиоци, и то породице заједно с децом. За малу таксу (од које су учитељи ослобођени) добијају они грађанско право у *Chautauqua*, за месеце јули и август, те имају удела у свему што је тамо добро.

Сваког јутра за време сезоне излази један лист, и он објављује дневни програм. Од 8 сати из јутра, па доцкан у вече ређају се предавања знатних људи и вежбања у музици. За младеж има такође курсева и удружења за купање, пливање и веслање по језеру, за излете у шуме и околна брда. Дечади и девојчице воде се у гимнастичке шетње и гимнастичке игре, а ради поуке из Ботанике и Зоологије иде се у шуму, и то све под педагошким надзором. За предавање набављају се научници, а гимнастичким вежбањима и играма руководе стручна лица.

Свака породица може слободно да ради по свом нахођењу, али неке су одредбе за све обавезне. Као: забрана свију алкохолних пића, картања, игранке, а наређује се недељом најпотпунији мир. Недељом се држе религијска предавања, ну у њима се износи оно, што је заједничко у свима вероисповестима.

Ко не може да дође у *Chautauqua*, к'њему дође она сама. По овом начелу распрострајена је мрежа кроз целу Унију, те се свуда ради по утврђеном програму. Кроз девет месеци мора сваки члан да посвети по сат на дан лектури; књиге су прописане. Ко је 4 године издржао те одредбе, добива степен одликовања. *Chautauqua* је на тај начин постала као мода. С тога нема ни једног већег места у Америци, у коме не би било једне мале *Chautauqua*.

На тај начин је из једног малог места учињен важан покрет у области наставе и васпитања, чији се замахај не може добро оценити.

Доб.

ВЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ

Кретацејски сисари из Патагоније. — Браћа Карло и Флорентино Амегино, познати геолози и палеонтолози (Карло је геолог, а Флорентино палеонтолог) из Аргентинске републике у Ј. Америци привукли су особиту пажњу свих палеонтолога својим скорашњим открићем једне *нове фауне кретацејских сисара*. Још 1888. Фл. Амегино је објавио из Северне Патагоније особиту сисарску фауну, која је била у тесној вези с диногеријумом, а у којој је он означио као најважнијег представника једног особитог сисара: *Pyrotherium*-а, те је по њему дотичне слојеве и назвао слојевима с пиротеријумом. После многих путовања у овај дивљи, врло пуст и брдовит предео, у коме чак ни пијаће воде нема, већ се мора из огромне даљине доносити на мазгама, Карло Амегино је могао дати такне податке о геолошкој природи слојева с пиротеријумом и скупити мноштво костију, које је по том његов брат проучио и научном свету објавио. Кости

су од гигантских птица и многобројних великих сисара, које Фл. Амегино сматра као *основу* или *подлогу* терцијарних сисара.

Ова сисарска фауна је најстарија фауна Јужне Америке, коју до сад познајемо. Студија кретацејске фауне из Сев. Америке (Ларамиски слојеви) није оправдала наде, које су од ње очекиване односно сисарског развића. Биле су представљене само две групе (*Multituberculata* и *Pantotheria*) и то ситнијим облицима, који се, наравно, нису могли сматрати као преци оних богатих, различних и јасно одељених фауна терцијарних сисара. Недостајао је један средњи члан, који је, како изгледа, тек данас познат на основу радова ова два брата Амегино.

Предео, у коме је нађена ова кретацејска сисарска фауна, обухвата идући оздо на горе ове формације:

1. Формацију шареног пешчара, без фосила и вероватно кретацејске старости.

2. Гаранску¹⁾ формацију или црвене пешчаре с великим диносауријама; њена је дебљина 50—60 метара. Ови пешчари представљају у доњем делу морске слојеве с *Liodon argentinus*; горњи део садржи мноштво костију од огромних диносаурија. Ове горње пешчаре покривају глиновити слојеви, који су местимце с њима интеркалирани по неколико пута. Фауна, коју је нашао и описао Фл. Амегино, и нађена је у овим слојевима, названим, као што је поменуто, слојеви с протеријумом.

3. Једна патагоњска формација, изнад које иду: сантакруцка формација (одговара горњем еоцену), теуелшка формација (доњи миоцен) и још неке.

Изгледа по Амегину, да је гаранска формација доиста кретацејска, јер је он нашао кости од протеријума удружене с костима диносаурија. Осим тога изгледа, да су робе из ове формације, по Смесу Вудворду (коме их је он уступио на одредбу), типске кретацејске форме. Најпосле цела фауна и има у опште изглед старије фауне.

Број до сад познатих врста ове кретацејске фауне сисара износи на 115. Они се могу груповати у 18 подредова, градећи 30 фамилија и од прилике до 70 различних родова. Познати часопис *Revue générale des sciences pures et appliquées* донео нам је у свом броју од 28. феб. ове године из пера Д-р Ф. Гланжеа доста детаљан приказ ове фауне (по њему је ова белешка и писана, али ми ипак не пропуштамо обратити пажњу колега на оригинални чланак), при чему нам је ставио на увиђај и приличан број најкарактеристичнијих слика њених. Као најважнији знак ове фауне је то, што у њој преовлађују копитари, којих је до три четвртине у оном броју врста, и деле се у врло интересне, искључиво патагонске групе, које су међу собом врло сродне, те их је врло тешко проучавати и разликовати. С друге стране, важно је и то, што су нпр. у овој кретацејској фауни крезубице једва представљене и то само неколиким врстама. А оне су, међу тим, играле врло важну улогу у терцијарним формацијама Јужне Америке. Вреди истаћи још и овај важан факат, да су различне групе биле међусобно мање удаљене него у доцнијим добима. Оне су нарочито у зубима задржале заједничке карактере, због чега је њихова одредба врло тешка, да не речемо и

немогућна. Сам Амегино прича, да је врло често долазило у забуну, кад је имао да разликује кутњак каквог токсодонта од кутњака типотеријумовог или тилодонтовог или анцилоподовог или чак и мајмунског. *Изгледа, да сви копитари ове фауне конвергују ка једном једином типу*, што показује, да смо близу заједничке подлоге. Према томе, по свој прилици већ у каквом нижем етажу не бисмо могли повући границу различних копитарских подредова. „У овој давнашњој епоси, вели Амегино, било је већ мајмуна (примата), нпр. *Notopithecus*, *Eupithecus*, удружених с лемуријама, а нарочито с адаписом, али су они били тако сродни извесним копитарима (*Archaeophylus*) из групе протипотерида, да се готово непрекидно вежу за ове, док се, међу тим, обликом својих кутњака приближују анцилоподима и тилодонтима.“ Тако исто се стичу у једну заједничку подлогу и копитари и ноктари.

Важан је још и тај факат, који нарочито истиче Амегино, да су све ове кретацејске врсте биле пентадоктилне а плантиградне. Зуби ових врста беху у опште у непрекидној серији. Празине између зуба појавиле су се тек доцније и врло је интересно видети претка нашем коњу са скраћеном дубањом и без дијастеме. Ови примитивни типови нису показивали разлике између сечњака, очњака и првог кутњака. Осем тога проматрање њихових зуба у опште показује, да већина типова има зубе четвороугаоно грбичасте; имамо дакле упростије њихове горње површине у место компликације (сравни с овим Годријево дело у Жујовићевом преводу: Геолошко развиће сисара и то стр. 48. и 56. Београд, 1883.). Први сисари у опште нису били ни свеждери ни месождери; њихови су кутњаци били са шљацима или с нејасним грбама, а различни типови ових зуба тек су се доцније диференцирали.

Сви ови резултати Амегинових истраживања као да оправдавају његово гледиште: да је Аргентина колелка сисара. Неоспорно је међу тим, да су његова истраживања изнела једну нову фауну, битно различну од досада познатих фауна ове класе.

А. Станојевић.

Вештачко бојење цвећа. — W. Bröckbank извештава, у „Gardener's Chronicle“, о опитима, које је он чинио, с Darrington-ом, на питању о вештачком бојењу цвећа, које је опет вршио просто загнутив одсечено стабло у бојадисани раствор.

Са шарлах — анилином, у воденом раствору, брзо се добија цвеће обојено црвено у свима ниансама; с индиго — кармином, има се плаво цвеће; а смеша ове две боје даје све пурпурне и љубичасте ниансе.

Ђурђевак (обичнији израз него „ђурђиц“), за 6 часова, обоји се плаво и црвено; да се белчастом зеленкадињу цвећу да истакнутија пурпурна боја, треба 12 часова; за исто време жуто цвеће од *Asphodelus*-а добије боју тамно-црвену; за зумбул, скрж (*Suslameu Euroraem* L.), лалу итд. бојење иде брже.

У множине цвећа, бојење није једнолико. *Често, сама је круница бојадисана, а чашица не (као и у природи).* Код висбабе, бојење прави врло дивну нервацију. Такође врло лепо угисци добијају се с биљкама, којима је лишће ишарано бело.

Осим тога изгледа да цвеће тако вештачки обојено не свене и не избледи брже од обичног, природног цвећа.

¹⁾ Названу тако по имену, мислимо, јужно-америчких Индијанаца.

Испитивање о угљен-моноксиду у ваздуху.

— Зна се какав је опасан отров угљен-моноксид (СО), који се производи при неоптичном угљеникову сагоревању, и отуда, разуме се, с гледишта практичне хигијене велика вредност једног метода, којим би се могло лако пронаћи, када у ваздуху има и мала количина овога гаса, који се не одаје својим мирисом, а који опет може човека да умрвати и не дајући му о томе каквог претходног наговештаја.

До сада, испитивање малих количина угљен-моноксида у ваздуху беше резервисано само за хемичаре и физиологе, који опет за то мораху прибегавати многобројним и врло деликатним опитима. И за то се жури јавити за откриће Potain и Drouin-а, који, пропуштајући ваздух кроз разблажени раствор паладиум-дихлорида, могаху констатовати и врло мале количине угљен-моноксида у њему, *јер увек раствор постаје мрк, кад опасног угљен-моноксида беше у ваздуху.*

Биће врло лако конструисати малу справу основану на овој карактеристичној реакцији, а биће потребно и нагласити да се такве справе држе у свима местима, која се загревају пећима (с дугачким сулу-дарима), у којима гориво тешко сагорева.

Несрећни случајеви због угљен-моноксида овим би се дакле могли уклонити.

Птице непријатељи пчелџ. — Пчеле имају међу птицама многобројних непријатеља, од којих је зоолог *Reber* направио један списак.

У први ред долази сеница, која је зими била у могућности каткад испразнити читаве кошнице. За то у осталом употребљује доста особит начин: *стане на уласку у кошницу и удара о њене зидове, да тиме учини да изађу инсекти, које она тада хвата у њихову пролазу кроз лето.*

Друга иначе корисна птица, жуња (*Picus viridis L.*), такође је велики затирач пчелџ. Она *буши кошницу* и из ње својим дугачким, правим кљуном вади и једе не само пчеле но и мед.

Роџа у овом обзиру није боља: она радо напуни пчелџама своју вољку, где их се може наћи до више стотина.

Жура (*Merops apiaster L.*) и *Pernis arivornis Cuv.* (једна грабљивица) такође су жестоки непријатељи пчелџ.

Најпосле треба обратити пажњу и на сврачка, *Muscicapa atricapilla L.*, *Luscinia rubecula K.* Vl. и пљеску, на и на самог врапца, који, бар у извесним тренуцима и под извесним погодбама, не презире своју храну направити од ових драгоцених инсеката (пчелџ).

М. М. Томић

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Председник одбора Гушићеве задужбине *Господин Сима Живковић* директор гимназије у пензији писмом од 20. маја тек. године изволео ми је саопштити:

1.) Да је пок. М. Гушић, и сву своју готовину завештао на добротворне цели и да је покојник на-

редно, да се из његове готовине, установе два фонда: један за потпомагање сиротиње у Крагујевцу и удају сиротних девојака; а други „за помагање сиротних ђака овд. гимназије и овд. В. Ж. Школе.“

2.) Да готовина пок. Гушића, која се налази на капиталисању код овд. окружне штедионице износи данас 33.141.67 дин.; и

3.) Да је одбор Гушићеве задужбине 18 ов. мес. решио да се изврши наредба пок. Гушића и да се готовина подели у ова два фонда што је извршено, с тим, да ће се интерес од друге половине ове готовине од 1 јануара 1899. г. издавати за сиромашне ђаке и ученице В. Ж. Школе, директору Гимназије и управитељници В. Ж. Школе.

Како готовина задужб. Гушићеве износи 33.141.67 дин. а половина од ове одређена за помагање сиромашних ученика-ца 16.570.83 дин. то половина од ове суме или *четвртина од целокупне готовине пок. Гушића у 8.285.41 дин. припада сиротним ученицима повереног ми завода и од прихода и интереса од ове суме помагаће се сиромашне ученице крагујевачке В. Ж. Школе.*

Пок. Милован Гушић био је до сад највећи добротвор женске омладине, он је све своје имање где је данас смештена краг. В. Ж. Шк. оставио држави и дао могућности да се у Србији отвори други средњи завод за више васпитање женске омладине, а овим фондом за помагање сиромашних ученица овд. В. Ж. Шк. пок. Гушић постао је највећи добротвор сиротиње ђачке у повереном ми заводу.

Г. Сими Живковићу, директору у пензији, као председнику, г. Ж. Остојићу проти, г. Мити Стојковићу председнику прв. краг. суда, г. Милану Николићу трг. и г. С. Бадњевцу, председ. општ. суда, као члановима задужбине Гушићеве, у име сиротиње ђачке у повереном ми заводу, благодарим, што нису жалили труда, те су за тако кратко време по смрти пок. Гушића, привели у дело последњу вољу пок. Гушића, што су после сазидане велелене зграде у којој је В. Ж. Школа, извели и образовање ових фондова, те тако дали могућности да и сиротиња ђачка повереног ми завода што пре сазна за свога највећег добротвора пок. Милована Гушића бив. вој. капетана у пензији. 27. маја 1898. год.

Крагујевац.

Управитељница
краг. више жен. школе,
Круна Ж. Аџимовића.

Четрнаест грађана општине медвећке (срез трстенички) дали су 20.10 динара да се куше књиге за поклањање одличним ученицима школе медвећке приликом годишњих испита. Управа школска срдечно благодари дародавцима на поклону и на бризи о школи. Нека им је хвала и са наше стране.

Радисав Гавриловић, мех. из в. Рековца, поконио је 8 комада књига у вредности четири динара, да се раздаду одличним ученицима рековачке основне школе о годишњем испиту шк. 1897—8 год.

Управа рековачке основне школе благодари г. Радисаву на учињеном поклону.